

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

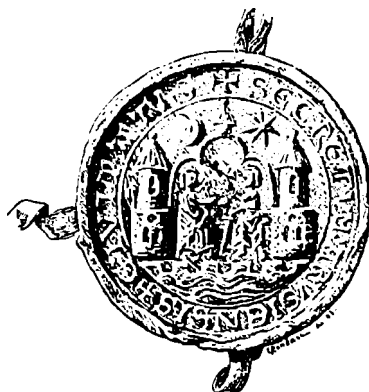

DET ÆLDSTE ÅRHUS

DET ÆLDSTE ÅRHUS

ved

HELGE SØGAARD

Udgivet af Århus byhistoriske Udvalg som en hilsen til

EMANUEL SEJR

1891 - 29. september - 1961

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS

1961

Omslag :

DETAIL AF KRISTUS-FIGUREN FRA ÅBY KIRKE

Titelvignet :

ÅRHUS BYS SEGL

Tegning af E. Rondahl efter en original fra 1421

Foto: Børge Venge

Emanuel Sejv

Til overbibliotekar

EMANUEL SEJR

PÅ 70-ÅRSDAGEN

Med hjertelig hilsen og tak for utrætteligt arbejde i dansk biblioteksvæsen og i studiet af Århus bys historie fra venner, kolleger, fagfæller og læsere.

HENRIK ABRAHAMSSON
dr. phil., Viby J

ERIK ALLERSLEV JENSEN
biblioteksdirektør, København

JOHANNES ANDERSEN
bibliotekar, Højbjerg

A. J. ABRAHAMSSON
fritidshjemslærer, Århus

VIBEKE AMMUNDSEN
overbibliotekar, København

JOHN BARTOLIN ANDERSEN
Århus

ERIK ABRAHAMSSON
ingeniør, Århus

AUG. ANDERSEN
Århus

J. VIKJÆR ANDERSEN
bibliotekar, cand. theol., Risskov

TONNY AFZELIUS
frue, Århus

CLEMEN ANDERSEN
malermester, Brabrand

JØRG. ANDERSEN
repræsentant, Århus

ESTHER OG ANKER
AGGEBØ
læge, Århus

EDVARD M. ANDERSEN
murersvend, Åbyhøj

KNUD GRAM ANDERSEN
lektor, Charlottenlund

GUSTAV ALBECK
professor, dr. phil., Århus

F. RUDA ANDERSEN
kommunelærer, Viby J

L. ANDERSEN
pensionist, Århus

KAI ALBERTSEN
læge, Århus

IDA ANDERSEN
husmoder, Århus

LIS ANDERSEN
korrespondent, Århus

L. ALBRECHTSEN
urmager, Århus

INGER RUBEN ANDERSEN
biblioteksmedhjælper, Århus

NIELS ANDERSEN
assistent, Århus

NIELS ALKJÆR
bibliotekar, Charlottenlund

J. G. H. ANDERSEN
lagerforvalter, Viby J

OLAF ANDERSEN
faktor, Århus

ORLA ANDERSEN finmekaniker, Århus	HALLVARD S. BAKKEN overbibliotekar, Bergen	PALLE BIRKELUND rigsbibliotekar, København
S. T. ANDERSEN Århus	ERIK BALLE lærer, Viby J	ARNE BJERREGAARD universitetsportner, Århus
S. V. HOLM ANDERSEN antikvarboghandler, Århus	AUGUST BARDINO maskinarbejder, Århus	INA BJERRUM biblioteksmedhjælper, Århus
W. FRIIS ANDERSEN ingeniør, M. a. I., Århus	RAGNHILD BASSE husmoder, Århus	A. BLACH direktør, Århus
VICTOR ANDERSEN overpolitibetjent, Århus	ELLEN BAVNHØJ Gentofte	FRANZ BLATT professor, dr. phil., Århus
GEORG ANDREASEN førstelærer, Kegnæs	SOPHUS BAY-PEDERSEN fhv. bladhandler, Århus	JOHS. BLAUENFELDT afdelingsbibliotekar, København
GEORG ANDRÉSEN redaktør, Århus	RASMUS BENDIXEN gårdejer, Skejby	A. Blichfeldt civilingeniør, Hellerup
EGON ANKERSTJERNE kapelmester, Århus	F. M. BENDTSEN bibliotekar, Søborg	ANDREAS BLINKENBERG professor, dr. phil., Risskov
AAGE ANTHONSEN kommunalarbejder, Århus	J. F. BENTZEN typograf, Århus	FRITZ V. BLOCH akkvisitør, Højbjerg
ELSE APPEL sekretær, Århus	TAGE BENTZEN lektor, Nakskov	E. BLOKMANN afdelingschef, Viborg
INGRID APPEL Århus	ARNE BERG lektor, Hasle	PAUL BOESKOV læge, Hasle
ELSESKABET ARKE Århus	ERNA BERG frue, Århus	HOLGER BOLAND kg. operasanger og sceneinstruktør, København
W. ARNDAL håndværker, Århus	AAGE BERTELSEN rektor, Århus	BARBRO BOLDT biblioteksinspektør, Helsingfors
H. BACH professor, dr. phil., Risskov	A. F. BEYER artillerikaptajn, Roskilde	JUL. BOMHOLT kulturminister, Roskilde
SØREN BAGGE forvalter, Århus	CARL BIGUM maskinsætter, Åbyhøj	AAGE BONDE overbibliotekar, Viborg

INGEBORG BONDE assistent, Århus	HENNING BRØGGER lagerekspedient, Århus	S. A. CARLSEN skrædder, Århus
AASE BORREGAARD bibliotekar, København	A. BUSCH-SØRENSEN statsaut. revisor, Århus	HANS BOY CARSTENS bibliotekar, Århus
J. BOUTRUP kriminaloverbetjent, Århus	ERIK BUUS bibliotekar, Århus	OTTO CARSTENS tapetserer, Århus
KNUD BOYE trykkeribestyrelse, Århus	N. BYGUM CLAUSEN arkitekt, M. A. A., Skåde	N. M. CARTENS stationsforstander, Åbyhøj
C. V. BRAMSNÆS fhv. finansminister, København	SVEND E. BÜLOW tømrermester, Dragør	CHORFITZ-PETERSEN glastekniker, Århus
JOHS. BRANDI snedker, Hasle	A/S EMIL BYSKOU'S EFTF. Århus	ANNA SOFIE CHRISTENSEN overlærer, Århus
AAGE BREDSTED stadsbibliotekar, Århus	F. BÖCKMANN antikvar, Århus	ARNE CHRISTENSEN lærer, Gentofte
FR. BREMS Århus	GUNVALD BØE statsarkivar, Oslo	CARL CHRISTENSEN vinduespolerer, Århus
J. BRIX-NIELSEN Århus	C. O. BØGGILD-ANDERSEN professor, dr. phil., Århus	E. BOVÉ CHRISTENSEN hospitalsapoteker, Århus
CHR. BRIX-PEDERSEN redaktør, Århus	OVE BØGH fhv. bogbindermester, Stilling	EDVIN CHRISTENSEN maskinarbejder, Brabrand
FR. BROHOLM afd.formand, København	K. BØGHOLM redaktør, Espergærde	ERIK CHRISTENSEN politifuldmægtig, lektor, Risskov
H. BRO-NIELSEN stud. jur., Århus	BØNNELYCKE-JØRGENSEN sognepræst Sønderup pr. Slagelse	GUNNAR CHRISTENSEN fabrikant, Højbjerg
K. BRØCHNER ekspeditrice, Åbyhøj	LARS ROSTRUP BØYESEN museumsinspektør, mag. art. København	J. RING CHRISTENSEN overpolitibetjent, Århus
ARNE BRØGGER lagerekspedient, Århus	CARLSEN'S SÆBE- og PARFUMEFABRIK Århus	JØRN CHRISTENSEN blikkenslager, Århus

LAUST CHRISTENSEN arbejdsmand, Århus	P. F. CLAUSEN svejer, Åbyhøj	THORKILD DOLGÅRD ingeniør, Århus
LEIF JUUL CHRISTENSEN Århus	H. MC. CORMICK havnefoged, Århus	A. G. DRACHMANN dr. phil., Lyngby
MARGIT CHRISTENSEN husmoder, Århus	P. CHR. DAHL strandfoged, Gl. Bjerregård	PAUL DRAMINSKY telefondirektør, Århus
MARY CHRISTENSEN frue, Århus	SVEND DAHL fhv. rigsbibliotekar, dr. phil. København	PER DREIER kapelmester, Rosenvang
PALLE CHRISTENSEN faglærer, Århus	TH. DAHL godsejer, Østergaard, pr. Malling	M. H. DREJER pensionist, Århus
RASMUS CHRISTENSEN arbejdsmand, Århus	THOR DAHL overlærer, Århus	EDWIN DREWES revisor, Århus
S. KIER CHRISTENSEN tobakshandler, Århus	TORSTEN DAHL professor, Århus	J. J. DROTNER fhv. kulhandler, Århus
AAGE CHRISTENSEN bankfuldmægtig, Århus	B. DAHLDRPH maler, Århus	ANNEGRETE OG VAGN DYBDAHL arkivar, mag. art., Århus
ALFRED CHRISTIANSEN bestyrer, Århus	ALFRED DAHLEN maler, grafiker, Århus	ERIK EBSTRUP fhv. overbibliotekar, Tisvilde
EDITH CHRISTIANSEN Århus	JØRGEN B. DALGAARD professor, dr. med., Århus	VIGGO A. EDVARDSEN avisforvalter, Århus
V. CHRISTIANSEN kriminaloverbetjent, Århus	ESTHER DALSGAARD-NIELSEN f. Kristensen øjnelæge, dr. med., København	LOUISE EEG frue, Århus
VILH. CHRISTIANSEN A/S Århus	ANNA DANIELSEN forständerinde, Skanderborg	KAY EGED-POULSEN repræsentant, Højbjerg
JENS CLAUSEN lektor, Kjellerup	BIRGITTE MARIE DAVIDSEN husmoder, Århus	POUL EJBY afdelingschef, Århus
LESLIE CLAUSEN biblioteksassistent, Århus	ASTA DELEURAN frue, Århus	C. G. ELBERLING Vordingborg
	ERNST DITTMER amanuensis, Brabrand	

FRITS ELDON finansdirektør, Hellerup	ELSE FAUSBØLL bibliotekar, København	ASTRI FOSSUM biblioteksassistent, København
KJELD ELKJÆR bibliotekar, Århus	HEINRICH LE FEVRE Århus	ARNE V. FRANDSEN afdelingsbibliotekar, Århus
POUL ENEMARK bibliotekar, cand. mag., Århus	N. BRORSON FICH rektor, Århus	MARGRETHE FRANDSEN husmoder, Århus
CARL ENGELSEN gymnasielærer, Maribo	P. FILTENBORG provst, Fole	T. BO FRANDSEN lærer, Århus
RUTH ENGSTRUP bibliotekar, Vejle	JEP FINK arkitekt, Åbenrå	GREGERS FRANK seminarieelev, Århus
ERIK ERIKSEN arkivbetjent, Århus	TROELS FINK generalkonsul, Flensborg	WILLIAM FRANK skoleelev, Århus
SVEND ERIK ERIKSEN maler, Århus	NIELS FISKER værkstedsarbejder, Rosenvang	ERIK FREDERIKSEN vandværksdirektor, Århus
AXEL ERNST advokat, Odense	AAGE FISKER maskiningeniør, Århus	MOGENS IB FREDERIKSEN ingeniør, Århus
THORKILD ESBO togbetjent, Århus	GEORG FJELRAD domorganist, Århus	H. FREJSMAN maskinarbejder, Århus
ARTHUR EVERS svejer, Højbjerg	O. FLEISCHER tandlæge, dr. chir. dent. Århus	HILMAR J. FRIDERICIA læge, Gentofte
EDMUND FABILD solo-violoncellist, Århus	J. FLENSTED-NIELSEN læge, Århus	KAREN FRIFELT biblioteksassistent, Århus
ALBERT FABRITIUS kgl. ordenshistoriograf, dr. phil. København	WERNER FLINK maskinarbejder, Århus	SALOMON J. FRIFELT forfatter, Frifelt pr. Ølgod
AAGE FAIGH værkfører, Åbyhøj	KAREN FLOR-HANSEN frue, Århus	CHR. J. FRISER grosserer, Nykøbing F.
A. FALK-JENSEN kontorchef, København	GRETHE og OTTO FOSS universitetslektor, Århus	ERNA FRISLEV statsprøvet musikpædagog Århus

SVEN FRITZ arkitekt, Åbyhøj	KRISTER GIEROW överbibliotekarie, Lund	JENS GROULEFF blikkenslagermester, Århus
THOMAS FRØLUND købmand, Århus	ERIK GIESE bibliotekar, Risskov	N. C. GRUNNET Århus
CLARA FYRSTENBERG husmoder, Århus	TH. GIMSING kontorchef, Charlottenlund	H. GRY statsaut. revisor, Århus
C. GABEL-JØRGENSEN slotsforvalter, oberst, Helsingør	KRISTIAN GJALDBÆK tandlæge, Århus	NANNA GRØNLUND Århus
PETER GABRIELSEN cand. jur., Århus	JØRGEN GLAHDER ordbogsleder, København	P. GULDBERG fhv. malermester, Århus
SVEN V. GABRIELSEN lektor, Århus	A. GLANDT kontorchef, Risskov	GYLDENDAL København
GEORG GALSTER fil. d.:r, København	T. GLASS frue, Århus	JULIUS GÅRDBO assurandør, Århus
ANNE-GRETE GAM stud. pharm., København	P. V. GLOB rigsantikvar, professor, dr. phil. København	EDMOND HALD bogbinder, Århus
HELGE GAMMELGAARD boghandler, Århus	A. M. GOUL-CHRISTENSEN overlærer, Århus	KRISTIAN HALD professor, dr. phil., København
RICHARDT GANDRUP forfatter, Århus	MAGNUS GRAUGAARD fabrikant, Hellerup	OVE HAMMELEFF fuldmægtig, cand. jur., Århus
CARL-RUDOLF GARDBERG överbibliotekarie, Åbo	ASMIND GRAVGAARD seminarierektor, Århus	ULLA HAMMERICH Århus
JOHN GARDBERG docent, Karis, Finland	ELISABETH GREGERSEN afdelingssygeplejerske, Århus	IDA og ERLING HAMMERSHAIMB Århus
MARIE GEEST overlærer, Risskov	OLAF V. GREGERSEN kaptajn, Hillerød	E. HAMMER-SØRENSEN direktør, Århus
MARTIN P. GERDEL overpakmester, Århus	KAREN GROTKJÆR biblioteksassistent, Århus	JØRGEN HAMRE lærer og sognebibliotekar Gørlev Sj

KNUD HANNESTAD
professor, dr. phil., Århus

A. KJERSGAARD HANSEN
viceskoleinspektør, Viby J

AUGUST HANSEN
rådhusforvalter, Århus

BØRGE HANSEN
maler, Århus

CHR. HANSEN
Århus

CARLO HANSEN
bankfuldmægtig, Århus

CHRISTIANE HANSEN
lærerinde, Århus

EJNAR HANSEN
typograf, Århus

GERDA og INGO HANSEN
maskinarbejder, Århus

HANS-BIRGER HANSEN
stud. theol., København

INGEBORG HANSEN
sygeplejerske, Århus

JULIUS HANSEN
borgmester, København

N. HAMMER HANSEN
Århus

OSKAR HANSEN
bibliotekar, mag. art., Århus

O. V. J. HANSEN
trafikkontrollør, Kongsvang

ROBERT L. HANSEN
fhv. biblioteksdirektør
København

VICTOR HANSEN
boghandler, Århus

AAGE HANSEN
dr. phil., Charlottenlund

AAGE HANSEN
overlærer, Risskov

A. HAUGSTED
pianistinde, København

EGON HAUGAARD
Århus

HENNY VON HAVEN
bibliotekar, København

E. HECHT-PEDERSEN
rådgivende ingeniør, Århus

HANNE HEDEGAARD
f. BØSTRUP
husmoder, Fredensborg

INGEBORG HEILMANN
biblioteksassistent, Risskov

PAULINE HEILMANN
biblioteksassistent, Risskov

HARRIET HEINS
sygeplejerske, Århus

JØRGEN HELGER
stadsbibliotekar
Charlottenlund

ROBERT HELLNER
bibliotekar, cand. mag.
Hellerup

GRETE HELMPETERSEN
gartner, Hasle

O. HELMS
overlærer, Højbjerg

V. HELVER
kontorchef, cand. jur.
København

V. HENRIKSEN
karetmager, Fredensvang

HILDA HERHOLDT
husmoder, Århus

EVALD HERMANSEN
malermester, Århus

KURT HERMANSEN
svejer, Århus

AXEL HINGE
pensionist, Århus

PALLE HINGE
møbelhandler, Århus

OVE HJELM
fhv. kreditforeningsdirektør
Risskov

BENGT HJELMQVIST
byrådirektør, Uttran, Sverige

LOUIS HJELMSLEV
professor, dr. phil.
Charlottenlund

AXEL HJERESEN
sognepræst, Horsens

BODIL HJERNØE
afdelingsbibliotekar, Søborg

HAKON HJORTSIHJ
Århus

SKAT HOFFMEYER
biskop, dr. theol., Århus

SVEND HOFMAN
jernhandler, Århus

JØRGEN HOLCK
overbibliotekar, Assens

P. HOLLENSEN
rentier, Torslev pr. Skovsgaard

A. HOLM
skoleinspektør, Århus

ANNA-DORTHEA HOLM
vicestadsbibliotekar, Århus

ASGER HOLM
lektor, Åbyhøj

KAI HOLM
skattedirektør, Århus

LAURENTIUS HOLM
læge, Brabrand

N. C. HOLM
fhv. bogtrykker, Århus

EINAR HOLMARK
grosserer, København

MARIANNE HOLMBERG
bibliotekarie, Åbo

ALEX HOLMGÅRD
medhjælper, Århus

CARL HOLMSTOEL
typograf, Århus

EDWARD HOLMSTOEL
snedker, Århus

HANS HOLMSTOEL
kemigraf, Århus

LEIF HOLMSTOEL
kemigraf, Århus

PAULI HOLMSTOEL
Århus

S. V. HOLMSTOEL
prokurist, Århus

J. HOLST-JENSEN
adjunkt, Sorgenfri

PAUL HOLT
seminarierektor, Århus

GERT HORNWALL
stadsbibliotekarie, Stockholm

F. HORN-JEPPESEN
Århus

AGNES HOUGAARD
frue, Risskov

STANLEY HOUMAN
frisørmeister, Århus

OTTO HULGAARD
Århus

ELLEN HVASS
biblioteksassistent, Hasle

F. HVID-HANSEN
tandlæge, Århus

TAGE HÄUSER-HANSEN
afdelingsarkitekt, Gentofte

JOHS. HØGSDAL
kontorchef, Højbjerg

JOHAN HØIMARK
bogholder, København

P. HØNCKE
overlæge, lektor, dr. med.
Risskov

MOGENS HØRDER
stud. med., Brabrand

KARLA HØRLYCK
Århus

P. HØYBYE
politimester, Hjørring

A. ILFELDT
landsretssagfører, Århus

LISE ILFELDT
biblioteksassistent, Århus

MOGENS INGERSLEV
professor, dr. med., Århus

P. H. ISBAK
kustode, Århus

C. IVERSEN
slagtermester, Århus

ELNA IVERSEN
bibliotekar, København

ALFRED JENSEN
købmand, Århus

EVA JENSEN
dameskrædderinde, Århus

ESTHER OG
MOGENS IVERSEN
lektor ved Danmarks
Biblioteksskole, Holte

ALFRED JENSEN
smed, Århus

FREDE JENSEN
Brabrand

K. JOHS. IVERSEN
revisor, M.D.R., Rønne

ANNA OG LAURS P. JENSEN
København

GEORG JENSEN
grosserer, Århus

PETER KR. IVERSEN
landsarkivar, Åbenrå

BERNHARD JENSEN
maskinarbejder, Åbyhøj

GUNNAR N. CHR. JENSEN
elektriker, Århus

ELSE CARL JACOBSEN
frue, Rungsted Kyst

BERNHARDT JENSEN
borgmester, Århus

HANS JENSEN
St. Nustrup

HENRY JACOBSEN
dæksmand, Århus

B. ROHDE JENSEN
overtoldassistent, Vordingborg

HARALD E. M. JENSEN
skotøjshandler, Århus

H. P. JACOBSEN
ps. overpostbud, Århus

BØRGE JENSEN
grosserer, Århus

HELGE JENSEN
redaktør, Århus

VIGGO N. JACOBSEN
kaptajn, København

CHARLES JENSEN
mekanikermester, Århus

HENNING JENSEN
specialarbejder, Århus

HENRY J. JACOBSEN
grosserer, Århus

EJNER JENSEN
uddeler, Foldby pr. Hinnerup

HØRUP JENSEN
direktør, Århus

JOHANNE JACOBSEN
husmoder, Århus

ELISE JENSEN
frue, Århus

INGER OG SIGURD JENSEN
stadsarkivar, dr. phil.
København

PER EIDE JACOBSEN
stud. med., Århus

E. M. JENSEN
gartner, Skejby

INGRID JENSEN
kontorassistent, Århus

W. JACOBSEN
lagerist, Århus

EMANUEL JENSEN
viceskoleinspektør, Viby J

J. E. JENSEN
trafikekspedient, Stilling

P. VILH. JARLAND
frisør, København

ERLING JENSEN
formør, Århus

JØRGEN LUND JENSEN
repræsentant, Århus

A. FRIS JENSEN
bankbetjent, Århus

E. W. JENSEN
specialarbejder, Århus

KAI JENSEN
domprovst, Århus

KAJ E. JENSEN violinist, dirigent, Århus	S. LYAGER JENSEN snedker, Århus	THYRA JESSEN bibliotekar, Gentofte
KAREN JENSEN husmoder, Århus	SVEND ÅGE JENSEN chauffør, Århus	H. P. JOHANSEN overlærer, Løsning
KAREN E. JENSEN forfatterinde, cand. mag. Christiansdal Kloster	Sv. AA. JENSEN overbibliotekar, Køge	E. M. C. JOHNSEN civilingeniør, Brabrand
KARL O. L. JENSEN montør, Århus	TOVE HØRDING JENSEN bibliotekar, København	BJARNE JORDAL læge, Århus
KNUD NYBOE JENSEN lærer, Bryrup	VAGNER JENSEN arbejdsmand, Århus	KNUD JORDAL adjunkt, mag. art., Århus
LARS EIGIL JENSEN pakker, Århus	VALDEMAR JENSEN lærer, Lystrup skole, Vivild	JENS JUUL fhv. sognerådsformand Rosenvang
LAURA og ALFRED JENSEN fhv. vognfører, Århus	VIGGO JENSEN købmand, Århus	J. M. JUUL frue, Århus
MALVINE JENSEN husmoder, Århus	WILLY JENSEN repræsentant, Århus	O. JUUL-HANSEN direktør, Risskov
ORLA JENSEN vognfører, Århus	AA. AAGAARD JENSEN direktør, Risskov	POUL JÜRGENSEN advokat, Århus
OVE JENSEN overpakmester, Århus	KIRSTEN RIIS JEPSEN Højbjerg	JYDSK AKADEMISK ANTIKVARIAT Århus
PEDER JENSEN arkivar, Århus	SIGRID JEPSEN frue, Højbjerg	JYDSK TELEFON-AKTIESELSKAB Århus
RUDOLF JENSEN rådmand, Århus	TERMANN JEPSEN fhv. maskinassistent, Åbyhøj	JØRGINE JØKER tandlæge, Århus
SELMER JENSEN murermester, Åbyhøj	ANNELISE JESPERSEN husmoder, Århus	CARL JØRGENSEN organist, Risskov
SIGURD JENSEN registrator, Århus	SVEND JESPERSEN kioskejer, Århus	CARLO MØLLER JØRGENSEN håndværker, Århus
S. INGEMANN JENSEN arkivar, København	CATHRINE JESSEN biblioteksmedhjælper, Århus	CHR. JØRGENSEN lærer, Århus

EINAR JØRGENSEN bogholder, Århus	JOHS. KADSTED fhv. arkivar, Århus	HELGE KJÆRGAARD bibliotekar, Århus
HALFDAN JØRGENSEN viceskoleinspektør, Århus	JOHAN P. KARKOV læge, Bramminge	KNUD KJÆRHOLM dommer, Hornslet
HARALD JØRGENSEN overarkivar, dr. phil. København	E. KASTER stationsforstander, Odder	ANTON KJØLBY ps. kommunelærer, forfatter København
HENRIK E. JØRGENSEN redaktionssekretær, Højbjerg	A. B. KECK viceforstander, Haderslev	VALGERDA OG TÖNNES KLEBERG överbibliotekarie, Uppsala
INGEMANN F. JØRGENSEN kommunalarbejder, Århus	K. KEHLET chauffør, Åbyhøj	KNUD KLEM museumsdirektør, Helsingør
J. C. JØRGENSEN lærer, Århus	P. A. W. KEJLSTRUP målerkontrollør, Århus	VAGN KLÆBEL brygger, Århus
JOHS. JØRGENSEN malersvend, Århus	C. A. KELLER håndværker, Århus	BODIL KNUDSEN husmoder, Århus
N. JENSEN JØRGENSEN boghandler, Århus	SVEN KIER direktør, Esbjerg	INGRID KNUDSEN biblioteksassistent, Århus
OSVALD JØRGENSEN typograf, Hasle	HANS KIMOSE trykker, Århus	JENS KNUDSEN prokurist, Risskov
S. JØRGENSEN ps. formand, Århus	PREBEN KIRKEGAARD rektor, København	NICO KNUDSEN garderobedame, Århus
SOFIE JØRGENSEN telefonistinde, Århus	TORBEN KISBYE adjunkt, cand. mag., Højbjerg	PAUL KNUDSEN maskinarbejder, Århus
SVEN LAUGE JØRGENSEN lektor, Århus	ERIK KIÆR direktør, Århus	VALBORG KNUDSEN bibliotekar, Højbjerg
SV. AAGE JØRGENSEN disponent, Århus	RAGNHILD KJELDSKOV ps. kontorassistent I, DSB, Århus	SVEND O. KOCH stadsdyrlæge, Århus
VALD. BRUUN JØRGENSEN fuldmægtig, Århus	AGNETE KJÆR bibliotekar, Brabrand	CASPAR KOEFOED Højbjerg

JOHANNE KOEFOED husmoder, Århus	KAABERS MUSIKFORLAG Århus	JOHANNES TOUGAARD LARSEN bibliotekar, cand. jur., Århus
VILLY KORTSEN sekretær, cand. jur., København	O. KAARIS Århus	JOHN LARSEN skoleelev, Århus
GERDA OG OLE BJØRN KRAFT M.F., fhv. udenrigsminister Birkerød	TAGE KAARSTED adjunkt, cand. mag., Århus	KNUD LARSEN bibliotekar, København
EBBA KRAGH biblioteksassistent, Viby J	KJELD LADEFOGED skovrider, dr. agro., Århus	KURT ULRICH LARSEN ingeniør, Holme
NICOLAI KRARUP cand. mag., Gjern	BENT LANGFELDT 1. reservelæge, Århus	M. LANGKILDE LARSEN statsaut. revisor, Århus
KNUD KRETZSCHMER lektor, Lyngby	TH. LANGSIG Århus	N. C. LARSEN fhv. skoleinspektør, Århus
MILLE KRISTENSEN Århus	T. LANGVAD lektor, Risskov	OTTO LARSEN førstebibliotekar, cand. theol. Århus
M. V. KRISTENSEN kranfører, Århus	AKSEL LARSEN lagerarbejder, Århus	POUL V. LARSEN Århus
AAGE KRISTENSEN arkitekt, M.A.A., Århus	CARLA LARSEN bogbindermedhjælper, Århus	S. UNMACK LARSEN fhv. borgmester, Århus
ANNA M. KRISTIANSEN invaliderentnyder, Århus	CHR. LARSEN Århus	ÅSE LARSEN biblioteksmedhjælper, Århus
PAULI KRISTOFFERSEN vaskeriejer, Århus	CHRISTINE VALEUR LARSEN f. HEIDICKE Charlottenlund	RUDOLF LASSEN amtmand, kammerherre Gentofte
P. KROG postforvalter, Åbyhøj	ELEONORA LARSEN husmoder, Århus	JENS CHR. LAUERSEN kontrolassistent, Bovrup
LAURITZ KYLLESBECH cand. jur., Hellerup	GUNNAR LARSEN læge, Bredballe pr. Vejle	AXEL LAURIDSEN chauffør, Århus
VALBORG KØHLER frue, Århus	JENS GEORG LARSEN instrumentmager, Rosenvang	INGE OG FINN H. LAURIDSEN arkivar, cand. mag., Århus

T. GUTTORM LAURIDSEN
kioskejer, Risskov

JEAN LILJEGREN
Århus

INGA LUND
biblioteksassistent, Århus

VILLY LAURIDSEN
isolatør, Århus

HOLGER LIND
Århus

NIELS LUND
stud. mag., Århus

H. O. LAURITZEN
inspektør, Århus

KNUD E. LIND
fhv. boghandler, Århus

SVEND LUND
terrazzoarbejder, Århus

P. KOCH LAURITZEN
og hustru
snekermester, Århus

VIGGO LINDHARD
konstruktør, Viby J

SØREN LUND
bogrevisor, Århus

C. V. LAURSEN
fhv. lokomotivfører, Århus

P. G. LINDHARDT
professor, dr. theol., Skødstrup

THOMSEN LUND
overassistent, Århus

H. E. LAURSEN
toldkontrollør, København

AXEL LINVALD
fhv. rigsarkivar, dr. phil.
København

VIKTOR LUND
fhv. lokomotivfører, Århus

H. M. LAURSEN
arbejdsmand, Århus

O. LOCK-HANSEN
civilingeniør, Århus

HELGE LUNDGAARD
overlærer, Åbyhøj

N. C. LAURSEN
købmand, Århus

J. LODSHØJ
frue, Århus

K. L. LUND-HANSEN
turistchef, ritmester, Hårlev J

W. LAURSEN
Århus

C. LOFT
togfører, Århus

IVAN LYSTAGER
Virum

E. O. LAUSTSEN
statsaut. revisor, Århus

ELISABETH LOFT
husmoder, Århus

KNUD H. LÜTZEN
kontorchef, Århus

CECIL W. LEBAHN
amanuensis, cand. mag.
Risskov

H. LORENTZEN
typograf, Århus

E. LÆRUM
forfatter, kaptajn, København

LEONARDS KONDITORI
v/ Lone Leonard Klixbüll
Århus

HELMUTH LOSE
kapelmester, Århus

LEO LÖCKE
typograf, Åbyhøj

P. LETH-ESPENSEN
fhv. branddirektør, Århus

EMIL A. LUND
maskinarbejder, Kongsvang

K. E. LØGSTRUP
professor, Skødstrup

LUCIENNE LIEBAULT
fuldmægtig, Århus

HAKON LUND
professor, dr. phil., Århus

»LØRDAGSKLUBBEN«
Århus

O. LØYE apoteker, Viborg	INGER MALMTORP biblioteksassistent, København	A. MOGENSEN stadsarkitekt, Århus
BENT JØRGEN MADSEN civilingeniør, Århus	RUTH HJORTH MARCUSSEN frue, Århus	C. J. MOGENSEN maskinarbejder, Århus
CARLO MADSEN pedel, Århus	K. MARSTRAND isenkræmmer, Århus	BERTIL MOLDE docent, fil. dr. Solna, Sverige
EDITH MADSEN overassistent, Århus	FINN MATHIASSEN mag. art., Århus	N. E. MOLLERUP Århus
EJNAR MADSEN direktør, København	BØRGE MEHLSEN lærer, Slaglille-Bjernede Centralskole	ODA MONSRUD bibliotekar, København
FRIDA MADSEN adjunkt, cand. mag., Århus	JENS MEILVANG Århus	H. MORGENSTJERNE gartner, Risskov
HARRY V. MADSEN olierarbejder, Århus	J. MELSGAARD pensionist, Århus	AAGE MORGENSTJERNE fuldmægtig, København
JENS K. MADSEN maskinarbejder, Århus	LEON MEYER bogbindermester, Århus	BØRGE MORTENSEN nitter, Århus
KAREN MADSEN regnskabschef, Århus	ANDREAS MICHAELSEN lærer, Tyreshul pr. Vojens	DAGNY MORTENSEN bibliotekar, Ribe
KELL BARFOED MADSEN bogholder, København	GERDA LYGAAE MICHAELSEN frue, Århus	GUSTAV MORTENSEN arbejdsmand, Århus
LISSY MADSEN Århus	L. NØRREGAARD MIKKELSEN direktør, Århus	MANFRED MORTENSEN maskinarbejder, Århus
M. E. MADSEN maskinsnedker, Århus	TAGE MIKKELSEN tømrer, Århus	METTE MORTENSEN frue, Bjerregrav
JENS MADSEN'S SKOTØJSREPARATION Århus	Fru AAGE MIKKELSEN Århus	METTE MORTENSEN fhv. sygeplejerske, Århus
IB MAGNUSSEN overbibliotekar, Århus	MIMOSA A/S AARHUS FOTO-KINO	WILLIAM MORTENSEN statsaut. revisor, København

KAREN MOURIER kontorchef, Århus	HELGA MØLLER husmoder, Århus	B. NIELSEN kunsthandler, Århus
J. MOURITSEN formand, Århus	HENRIK MØLLER overlærer, Ålborg	BØRGE EMIL NIELSEN vinduespolerer, Århus
KNUD MOURITSEN overassistent, Lystrup St.	JOHS. MØLLER arkitekt, Århus	CARL E. NIELSEN frisør, Århus
M. MUNCH ingeniør, Århus	POUL MØLLER stud. jur., Århus	CHR. E. NIELSEN marketender, Århus
JOHANNES MUNCK professor, dr. theol., Århus	HELMUTH MØLLER-HANSEN maskinmester, Århus	CHR. J. NIELSEN apoteker, Århus
C. A. MUNCKEN adjunkt, cand. mag., København	BØRGE MØRCH murerarbejdsmand, Hasselager	FR. NIELSEN skrædder, Århus
POUL MÜLLER inspektør, København	RASMUS NAVER forlagsboghandler, København	HANNE NIELSEN frue, Århus
NIELS MÜNSTER bogbindermester, Åbenrå	HELGE NEDERGAARD sognepræst, Branderup J	HANNE MØLLER NIELSEN bibliotekar, mag. art., Risskov
BIRTHE MØLHOLM biblioteksassistent, København	ALVAR NELSON professor, dr. jur., Hasle	HARRY NIELSEN overassistent, Åbyhøj
C. F. MØLLER kgl. bygningsinspektør, arkitekt, Århus	AXEL NELSON førstebibliotekarie, teol. & fil.dr. Uppsala	HEINE CHR. NIELSEN arbejdsmand, Rosenvang
E. MØLLER overtelefonmester, Vejle	AKSEL NIELSEN bagermester, Århus	HENNING SPURE NIELSEN stud. mag., Århus
GERDA MØLLER frue, Humlebæk	A. S. NIELSEN montør, Århus	J. C. NIELSEN maskinarbejder, Århus
HARALD MØLLER korpsschef, Gentofte	AUGUSTA NIELSEN redaktør, Haslev	JENS B. NIELSEN maskinarbejder, Århus
HEINRICH MØLLER vicevært, Århus	AXEL V. NIELSEN observator, Århus	J. P. NIELSEN fuldmægtig, Århus

JULIUS NIELSEN handlende, Århus	THYRA NIELSEN frøken, Århus	KAIA OLESEN frue, Århus
KAJ NIELSEN Hasle	TORBEN NIELSEN bibliotekar, København	LEIF OLESEN advokat, Århus
KARL MARTIN NIELSEN bibliotekar, mag. art. København	AAGE NIELSEN skrædder, Århus	OLE OLESEN lektor, Århus
KNUD ERIK GOSVIG NIELSEN stationsmontør, Århus	NORDBY KRO Samsø	AGNETE OLSEN professorinde, København
KR. NIELSEN journalist, Århus	BODIL NORMANN direktør, København	ANKER OLSEN bibliotekar, Herlev
MARGRETE NIELSEN frue, Vejlbj-Risskov	BODIL NYGÅRD biblioteksassistent, Århus	CHR. OLSEN Århus
N. C. NIELSEN lods, Århus	KAREN NYGAARD ekspeditionssekretær, Åbyhøj	ELLINOR OLSEN overlærer, Århus
N. C. NIELSEN ps. fuldmægtig, Århus	KNUD NYGÅRD lektor, Århus	EWALD OLSEN maskinarbejder, Åbyhøj
N. H. NIELSEN montør, Århus	POUL NØRHOLT statsaut. skibsmægler, Århus	JOHANNES OLSEN fhv. fyrbøder, Århus
NIELS ÅGE NIELSEN førstebibliotekar, Århus	GEORG NØRREGÅRD dr. phil., København	OLAF OLSEN museumsinspektør, København
OLE BRO NIELSEN stud. med., Århus	BJØRN OCHSNER førstebibliotekar, Rungsted Kyst	VERNER OLSSON Højbjerg
OLUF NIELSEN rådmænd, Århus	J. W. OLDAM cand. jur. & oecon., Århus	JOHANNE OTTZEN husmoder, Hasle
STIG NIELSEN hotelejer, Århus	BØRGE OLESEN bibliotekar, Århus	BENT OUSAGER museumsinspektør, Horsens
TH. GELLERT NIELSEN kioskejer, Århus	H. BISGAARD OLESEN ekspeditionssekretær, Vedbæk	WILLIAM OVERGAARD bankasserer, Risskov

TORBEN PALSBO bibliotekar, København	LILI PEDERSEN bankassistent, Århus	C. A. PETERSEN arbejdsmand, Århus
R. PAULLI fhv. overbibliotekar København	MARY D. PEDERSEN husmoder, Århus	ERIK R. PETERSEN lærer, Risskov
A. PEDERSEN faktor, Århus	NIELS-JØRGEN PEDERSEN adjunkt, Almind, Rindsholm,	HENRI PETERSEN guldsmed, Århus
EDEL PEDERSEN kontorassistent, Århus	N. PETER PEDERSEN overpolitibetjent, Brabrand	J. H. PETERSEN gartner, Århus
EJNAR PEDERSEN posemester, Åbyhøj	P. J. PEDERSEN direktør, Århus	K. SEIER PETERSEN malermester, Århus
EJNAR PEDERSEN værkfører, Århus	S. P. PEDERSEN målerkontrollør, Århus	MAGNUS PETERSEN maler, Kongsvang
FREDERIK H. PEDERSEN tobakshandler, Århus	VAGN PEDERSEN prokurist, Århus	MAREN KIRSTINE PETERSEN husmoder, Århus
JENS PEDERSEN murer, Vejby-Risskov	VALD. PEDERSEN tømrer, Viby J	ROBERT PETERSEN pensionist, Århus
J. M. PEDERSEN fhv. viceskoleinspektør Århus	V. NEDERGAARD PEDERSEN kontorchef, Åbyhøj	S. EJLER PETERSEN overingeniør, cand. polyt. Århus
JOHS. PEDERSEN tandlæge, Århus	V. NEDERGAARD PEDERSEN overbibliotekar, Holstebro	Sv. H. PETERSEN bygningsarbejder, Århus
JØRN HELD PEDERSEN seminarieadjunkt, Hjørring	AAGE PEDERSEN ps. overlærer, Skive	THYRA PETERSEN kommuneassistent, Århus
KAJ EDVIN PEDERSEN kontorist, Århus	S. R. PERTOU redningsinspektør, Århus	VILH. PETERSEN gartner, Århus
KAREN PEDERSEN pensionist, Århus	OTTO PESCHARDT tandlæge, Århus	TH. A. PETTERSSON bogholder, Århus
KLARA PEDERSEN syerske, Århus	BØRGE E. PETERSEN arbejdsmand, Århus	ERIK PICHARD overmontør, Århus

EVA HEMMER PIHL journalist, Århus	WILLY B. POULSEN portner, Århus	JENS H. RASMUSSEN 1. reservelæge, specialist i neurokirurgi, Århus
LIS PIHL biblioteksassistent, København	ERNST PRIEMÉ redaktør, København	JUDITH RASMUSSEN overlærer, Århus
CARITA PINDSEL ekspeditrice, Århus	V. NIELSEN PRÆST maskinarbejder, Århus	N. P. RASMUSSEN murer, Risskov
ELSE PLEJL civilingeniør, Århus	KIRSTEN OG PREBEN RAMLØV København	POUL RASMUSSEN Risskov
KNUD PLOUG prokurist, Højbjerg	A. RANULF frue, Århus	S. RASMUSSEN kordegn, Århus
SVEN PLOVGAARD bibliotekskonsulent København	ALLAN RASMUSSEN reservpostbud, Åbyhøj	THØGER RASMUSSEN direktør, Århus
P. PORSE overpolitibetjent, Åbyhøj	A. Ø. RASMUSSEN pensionist, Århus	W. HOLM RASMUSSEN kontorist, Århus
A. POST bankdirektør, Ringe	CARL RASMUSSEN overpostbud, Århus	VICTOR RASMUSSEN journalist, Hasle
ALF. POULSEN håndværker, Århus	E. C. RASMUSSEN fhv. regnskabsfører, Århus	VIGGO RASMUSSEN frisørmester, Århus
EJNAR POULSEN arkitekt, M. A. A., Århus	FLORA RASMUSSEN økonoma, Molslaboratoriet	VIGGO RASMUSSEN maler, tegner, Århus
HENNING POULSEN overlæge, lektor, Skåde	GUNNAR RASMUSSEN elektriker, Århus	CARL AAGE REDLICH civiloverbetjent, redaktør Herlev
JØRN POULSEN tapetserermester, Århus	GUNNER RASMUSSEN museumsinspektør, cand. mag. Århus	AXEL H. REIMERS Århus
LOUIS POULSEN & Co. A/S Århus	HENNING RASMUSSEN biblioteksstuderende, Århus	E. REIMERS vognmand, Århus
WILLY POULSEN bogbindermester, Århus	HENRY RASMUSSEN målerkontrollør, Århus	M. N. REIMERS apoteker, dr. pharm., Århus

ASGER E. RELSTED overlærer, Jels	KARMARK RØNSTED landsretssagfører, København	OLE SCHOU public relations manager København
ERIK RESKE-NIELSEN universitetslektor, mag. art. Åbyhøj	AAGE RØRMARK arkivar, København	S. A. SCHOUBOE-MADSEN direktør Klostermølle pr. Skanderborg
NIELS RIDERGAARD ps. lærer, Århus	OLAF SAHL arkitekt, M. A. A., Risskov	V. SCHOU-PEDERSEN seminarielæktor, dr. theol. Skaarup
K. RINGGAARD dr. phil., Hasle	L. SANDBERG fhv. stadsgartner, Århus	JØRGEN SCHREIBER advokat, Mørke
A/S HOTEL RITZ Århus	O. SANDERMAND overmekaniker, Århus	RASMUS SCHRØDER tømrer, Århus
K. S. ROGERSEN landsretssagfører, Århus	CHR. SAUERMILCH maler, Højbjerg	HARALD W. SCHRØN Århus
SVEND ROLAND solobratschist, Skåde	AAGE SCHAKOW instrumentmekaniker, Århus	EINAR SECHER civilingeniør, København
HANNE ROSENDAL bibliotekar, Århus	KAJ SCHARTAU tapetserer, Åbyhøj	J. P. SECHER assurandør, Århus
LILY ROSSEL biblioteksassistent, Århus	AUGUST F. SCHMIDT forfatter, Brabrand	HANS HARTVIG SEEDORFF København
GUNNAR RYBRO faktor, Åbyhøj	BØRGE SCHMIDT arkivar, København	HENRIK SEEDORFF adjunkt, Thisted
Fru CHR. RYTTER husejerske, Lindå pr. Løgten	ERIK SCHMIDT redaktør, Århus	KAREN-ELSE SEEDORFF frue, Tibirke Bakker
POUL ERIK RÄHR værkmester, Århus	KNUD RAHBEK SCHMIDT amanuensis, mag. art., Århus	P. W. SEIERSEN ps. stationsforstander, Holme
ERIK RØMHILD grosserer, Århus	SVEND SCHMIDT-NIELSEN redaktør, mag. art., Århus	ALFRED SIMONSEN Århus
KNUD H. L. RØNN lærer, Lemvig	K. SCHMIDT-PHISELDECK fhv. direktør, overbibliotekar Virum	PREBEN SIMONSEN bogtrykker, Højbjerg

THORKILD SIMONSEN viceskoleinspektør, Århus	ESTHER SPARRE-PETERSEN biblioteksassistent, Århus	CHRISTIAN STUB-JØRGENSEN Århus
AGNES og JOHS. SJÆLLAND revisor, Århus	G. A. STAACK direktionssekretær, Århus	ANKER CHR. SVANHEDE forretningsfører, Århus
PETER SKAUTRUP professor, Risskov	J. STANDLAND direktør, København	IDA BRØGGER SVELLER bogholder, Århus
B. SKJOLD direktør, Århus	H. STEEN-PEDERSEN frisørmester, Århus	ELSE SVENDSEN adjunkt, Århus
JENS ANKER SKJØDT overbetjent, Århus	H. STEGMANN lektor, Ålborg	KNUD ERIK SVENDSEN førstebibliotekar, Nærum
AKSEL SKOV arkitekt, M. A. A., Århus	ULF STENBJØRN skuespiller, Århus	EINAR SVENSSON regnskabschef, Risskov
SIGVARD SKOV mag. art., Kolding	AD. STENDER-PETERSEN professor, dr. phil., Århus	GERDA SØBY syerske, Århus
H. C. SKOVGAARD snedker, Århus	OLE STENDER-PETERSEN mag. art., Klampenborg	ANNA MARGRETHE SØGAARD stud. jur., Århus
HENRY SKYTTE fyrbøder, Risskov	ERLING STENSGÅRD fhv. statsbibliotekar, forfatter Århus	KIRSTEN og HELGE SØGAARD museumsdirektør, dr. phil. Århus
FRODE SKØDT tømrer, Århus	AKSEL STIGAARD kredslæge, Nykøbing M.	THYRA SØGAARD frue, Åbyhøj
KIRSTEN ELISABETH SKAANING biblioteksassistent, Århus	GUNNAR STRYHN skuespiller, Århus	KNUD SØLVGREN smed, Århus
K. A. SKAARUP Skibby pr. Ormslev	GUDRUN STRØM biblioteksassistent, Århus	VILLY SANDBERG SØLVGREN banearbejder, Århus
A. M. SLOTH pensionist, Århus	INGRID STRØM bibliotekar, Århus	THORKILD SØNDER hulkortoperatør, Åbyhøj
BØRGE SOELBERG ingeniør, Århus	ERIK STRØMVGIG ritmester, Risskov	ANNA SØRENSEN husmoder, Skæring Str.

AXEL BECHER SØRENSEN varmemester, Århus	PREBEN SØRENSEN adjunkt, Århus	LIS THORBERG sekretær, København
AXEL J. SØRENSEN snedkermester, Århus	SØREN SØRENSEN professor, dr. phil., Risskov	ELLEN MARGRETHE THORND AHL lærerinde Kalhave skole pr. Uldum
AXEL M. SØRENSEN fhv. muremester, Århus	TURE SØRENSEN kedelpasser, Århus	SV. THORSEN ingeniør, Århus
BODIL MEJLHEDE SØRENSEN biblioteksmedhjælper, Århus	VILLY SØRENSEN typograf, Århus	KNUD THORUP amtsrådsmedlem, Risskov
CHR. SØRENSEN overassistent, Århus	CHR. TAPPE smed, Århus	CHR. THYGESEN radioforhandler, Hasle
C. M. SØRENSEN viceskoleinspektør, Århus	HANS CHRISTIAN TERKILDSEN gymnasiast, Århus	ELLEN THYGESEN sekretær, Århus
DAGNY SØRENSEN fhv. overassistent, Århus	WILLY THERKILDSEN maler, Århus	K. A. THØGERSEN overtrafikassistent, Højbjerg
JENS SØRENSEN seminarieelev Nr. Nissum Seminarieby	ELLA THOMASEN husmoder, Århus	SVEND THØGERSEN billedskærer, Århus
JYTTÉ SØRENSEN Risskov	A. THOMSEN karetmager, Århus	JETTE TIKJØB musikpædagog, Århus
KIRSTEN BISGAARD SØRENSEN Højbjerg	BIRGIT OG NIELS THOMSEN arkivar, cand. mag., Århus	A. TINNING maskinmester, Højbjerg
KNUD SØRENSEN konfekturhandler, Århus	EMIL THOMSEN typograf, Højbjerg	AMALIE C. TOFT pensionist, Århus
MAGNUS SØRENSEN folketingsbibliotekar og -arkivar København	H. THOMSEN kontorchef, Århus	M. TOLBOE frue, Skåde
MAX SØRENSEN professor, dr. jur., Risskov	KARL V. THOMSEN førstebibliotekar, Århus	H. TOPSØE-JENSEN overbibliotekar, dr. phil. Birkerød
PETER SØRENSEN programsekretær, Herlev	RAS. THOMSEN politiassistent, Højbjerg	TRØJBORG-KROEN Århus

S. ULDALL prokurist, Risskov	V. WINTHER kleinsmed, Århus	KAJ ØRHØJ fuldmægtig, Århus
N. J. UTH bogbindermester, Århus	PETER WIRKE fotograf, København	C. ØRTENBLAD olierbejder, Århus
P. B. VAHL fhv. blomsterhandler, Århus	ORLA VISTISEN typograf, Århus	ARNE ØSTBYE skrædder, Viby J
A/S P. WALLMANN & CO. Århus	VILLY VISTISEN typograf, Århus	P. ØSTERBYE apoteker, Århus
AD. WANTZIN overregissør, Århus	RIGMOR WITHEN kreditforeningsfuldmægtig Århus	EDEL ØSTERGAARD husmoder, Århus
SIGURD WARRER konsul, Risskov	WALTER WITHEN tømrermester, Århus	NIELS STUBBE ØSTERGAARD boghandler, Århus
OTFRIED WEBER Dr., Bibliotheksrat, Kiel	LONE WIUM Århus	WALTHER ØSTERGAARD beregner, Århus
KAJ H. WEIBØL typograf, Århus	INGEBORG VOIGT f. HJELM frue, København	JOHS. ØSTERHAAB overportør, Århus
HANS VEIRUP mag. art., Århus	HENNING VORBECK ass. overlæge, Risskov	HJALMAR AAE fhv. byrådssekretær, Århus
JENS BØRGE VERAÆ overlærer, Århus	E. J. WÆRUM købmand, Århus	KNUD AAGAARD købmand, Århus
ERIK BUCH VESTERGAARD afdelingsbibliotekar, Hasle	TOVE WØHLK-LUND f. RYDAHL PEDERSEN Århus	SVEND AAKJÆR rigsarkivar, dr. phil. København
GUDRUN WESTH kontorist, Århus	AGNETE VØHTZ departementschef, København	H. AAKJÆR-PETERSEN hovedkasserer, Århus
HAKON WIED civilingeniør, Århus	FR. YDERHOLM montør, Valby	AARHUS BY-ORKESTERS MEDLEMMER
MORTEN LAURSEN VIG bibliotekar, cand. mag., Århus	AAGE ZETHNER-MØLLER landsretssagfører, Århus	AARHUS MØRTEL-COMPAGNI A/S
JOHS. VILLUMSEN seminarielektor, Jelling	CARL ARNE ØBERG-PEDERSEN stud. art., Risskov	AARHUUS STIFTSBOGTRYKKERIE A/S
JØRGEN WIND geolog, Lystrup St.		ELLEN AAVILD frue, Århus

ARBEJDERNES FÆLLESORGANISATION Århus	DANSK CENTRALBIBLIOTEK FOR SYDSLESVIG Flensborg	HERNING BIBLIOTEK HILLERØD FOLKEBIBLIOTEK
BERGEN OFFENTLIGE BIBLIOTEK	DANSK PRESSEMUSEUM OG ARKIV Århus	HISTORISK SAMFUND FOR ÅRHUS STIFT
BIBLIOTEKET FOR RØDBY OG OMEGN	DET DANSKE KUNSTINDUSTRIMUSEUM København	HOLBÆK CENTRALBIBLIOTEK IKAST BIBLIOTEK
BIBLIOTEKET FOR SILKEBORG OG OMEGN	ERHVERVSARKIVET Århus	JYSK SELSKAB FOR HISTORIE, SPROG OG LITTERATUR
BIBLIOTEKET FOR THISTED BY OG AMT	FREDERICIA BIBLIOTEK	KALUNDBORG BIBLIOTEK
CENTRALBIBLIOTEKET FOR HJØRRING AMT	FREDERIKSBERG KOMMUNEBIBLIOTEKER	DET KONGELIGE BIBLIOTEK København
CENTRALBIBLIOTEKET Hobro	DEN GAMLE BY Århus	KØBENHAVNS KOMMUNES HOVEDBIBLIOTEK
CENTRALBIBLIOTEKET Holstebro	GENTOFTE KOMMUNEBIBLIOTEK Hellerup	LANDSARKIVET FOR NØRREJYLLAND Viborg
CENTRALBIBLIOTEKET Nakskov	GLADSAXE KOMMUNEBIBLIOTEK Søborg	LANDSARKIVET FOR SJÆLLAND M. M. København
CENTRALBIBLIOTEKET Viborg	GLOSTRUP KOMMUNEBIBLIOTEK	LANDSARKIVET FOR DE SØNDERJYSKE LANDSDELE Åbenrå
DANMARKS BIBLIOTEKSSKOLE København	GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK	LYNGBY-TAARBÆK KOMMUNEBIBLIOTEKER
DANMARKS LÆRERHØJSKOLE biblioteket, København	HANDELS- OG SØFARTSMUSEET PÅ KRONBORG Helsingør	MUSEET PÅ SØNDERBORG SLOT
DANSK BIBLIOGRAFISK KONTOR København	HERLEV KOMMUNEBIBLIOTEK	MUSEET FOR THY OG V. HAN HERRED Thisted

NATIONALMUSEETS 2. AFDELING København	SCT. KNUDS SKOLE Århus	VÄSTERGÖTLANDS FORNMINSSEFÖRENING Skara
DET NORDJYSKE LANDSBIBLIOTEK Ålborg	STATENS BIBLIOTEKSTILSYN	ÅBO AKADEMIS BIBLIOTEK
NORDSJÆLLANDS CENTRALBIBLIOTEK Helsingør	STATSBIBLIOTEKET I ÅRHUS	ÅBY KOMMUNEbibliOTEK Åbyhøj
NYKØBING MORS FOLKEBIBLIOTEK	STIFTSBIBLIOTEKET I MARIBO	AALBORG KATEDRALSKOLES BIBLIOTEK
OSLO BYMUSEUM	STOCKHOLMS STADSMUSEUM	ÅRHUSIANERSAMFUNDET, AARHUS KATEDRALSKOLES VENNER
RANDERS CENTRALBIBLIOTEK	STRUER BIBLIOTEK	ÅRHUS KOMMUNES BIBLIOTEKER
RIGSARKIVET København	SØNDERBORG CENTRALBIBLIOTEK	ÅRHUS POLITIFORENINGENS BIBLIOTEK
RINGKØBING FOLKEBOGSAMLING	TROMSØ MUSEUM	ÅRHUS STATSGYMNASIUM
ROSKILDE BIBLIOTEK	UNIVERSITETSbibliOTEKET Lund	AARHUS TEATER
DE SANDVIGSKE SAMLINGER Lillehammer	UNIVERSITETSbibliOTEKET Oslo	AARHUS UNIVERSITET
	UNIVERSITETSbibliOTEKETS I. AFDELING København	
	VARDE BIBLIOTEK	
	*	
HARALD ANDERSEN museumsinspektør, Århus	P. BORG købmand, Århus	NIELS A. CHRISTIANSEN lektor, Roskilde
O. BISCHOFF ANDERSEN direktør, Århus	MARIE och GUNNAR CARLQUIST f.d. överbibliotekarie, Lund	S. HJORT ERIKSEN overbibliotekar, Ballerup
STURE BOLIN professor, Lund	JØRGEN CHRISTENSEN pensionist, Århus	PETRA JULIE HOLM fhv. museumsinspektør, Århus

MATHILDE JACOBSEN forstanderinde, Århus	OTTO NIELSEN læge, Århus	J. SØRENSEN gartner, Århus
C. JENSEN apoteker, Århus	WALTER NIELSEN købmand, Århus	CARL THOMSEN stadsbibliotekar, København
HERDIS JENSEN husmoder, Århus	EDV. NØRGAARD boghandler, Århus	N. P. ØSTERGAARD redaktør, Brabrand
THELMA JEXLEV amanuensis, cand. mag. Gentofte	HARALD NØRGÅRD bogbinder, Århus	BIBLIOTEKET FOR VEJLE BY OG AMT
A. KAMRONN stadsgartner, Århus	JØRGEN NØRGAARD ingeniør, Åbyhøj	FOLKLIVSARKIVET Lund
KIRSTEN KIØRBOE afdelingsbibliotekar, Åbyhøj	FRITIOF PALM sekretær, Århus	INSTITUT FOR NYERE HISTORIE Århus
PER KRARUP direktør, dr. phil., Rom	EDIT RASMUSSEN arkivar, cand. mag. København	ODENSE CENTRALBIBLIOTEK
ERIK LANGHOFF kontorassistent, Århus	NIELS RASMUSSEN skomagemester, Århus	ROSKILDE MUSEUM
ERNA LORENZEN museumsinspektør, Århus	H. ROLFF vicestadsbibliotekar, København	RØDOVRE KOMMUNEBIBLIOTEKER København
	EBBA SCHULZ bibliotekar, Randers	SØLLERØD KOMMUNEBIBLIOTEK Nærum

Bibliografi
over
Emanuel Sejrs forfatterskab
og udgivervirksomhed

Udarbejdet af Statsbiblioteket i Århus

Ordningen er kronologisk efter trykkeår. Inden for de enkelte år er rækkefølgen: selvstændige publikationer, bidrag til selvstændige publikationer, artikler i tidsskrifter og artikler i aviser.

Uden for avisstoffet er fuldstændighed tilstræbt. En række kortere meddelelser og beretninger især om Statsbibliotekets virksomhed er dog udeladt. Der er ikke gjort rede for udgivelse af særtryk af artikler o.a.

Af avisstoffet er bragt et fyldigt udvalg. Anmeldelser af koncerter og operaopførelser er som hovedregel ikke medtaget. Kronikker og lignende fra andre dagblade end Aarhus Stiftstidende er ikke anført, hvis de også har været offentliggjort i dette blad. De ugentlige nyhedsglimt fra ældre avis-årgange i Aarhus Stiftstidende og dennes søndagstillæg (regelmæssigt siden 1936, nu med titlen »Det var nyheder den gang«) er ikke registreret.

Der er anvendt følgende forkortelser:

- Arosia = Aarhusianerbladet Arosia. Medlemsblad for Aarhusianer-Samfundet.
- BV = Bogens Verden.
- Aarh. St. = Aarhus Stiftstidende.
- Aarh. St. Aarb. = Aarbøger udgivne af Historisk Samfund for Aarhus Stift (nu: Århus stifts årbøger).

1912

Indtryk fra Norge. Friluftsliv – En Teateraften – Naar Gunnar Heibergs Stykke spilles. Brev fra en Aarhusianer. *Aarh.St.* 11.4.1912.

1913

Livssejlads. [Digt.] *Ekstrabladet* 20.3.1913.

1915

Fædrelandskærlighed, Krig, Folkestemning. *Demokraten* 9.9.1915.

1918

Skorpionen. Redaktør: Jesper Schmath. I Redaktionen: C. E. Pedersen – Jens Ravnholm – Hans Hartvig Seedorf – Emanuel Sejr – Christian Stub-Jørgensen – A. Thru-Møller. I Kommission hos Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag, Aarhus Afdeling. Aarhus 1918. 24 s. Ill.

En Digter. Marinus Børup: »Dugg.« Digte. *Jydske Morgenblad* 12.5.1918.

Ivan Turgenjev. 1818. 9. November. 1919 [c: 1918]. *Aarhus Amtstidende* 9.11.1918.

1919

Studievejledninger. Det moderne Rusland. Udarbejdet paa Foranledning af Statsbiblioteket i Aarhus. *BV* 1, 1918–19, s. 153–155.

Phæton. [Digt.] Ill. *Familie-Journal* 43, 1919, nr. 42 s. 8.

Morderen Hadjetlache. *Aarhus Amtstidende* 6.10.1919.

1920

Om Oprettelsen af et dansk Musikbibliotek. *BV* 2, 1919–20, s. 176.

Statsbiblioteket i Aarhus og Folkebogsamlingerne. Beretning for 1918 og 1919. *Bogsamlingsbladet* 14, 1919–20, s. 216–222.

Den døvstumme. [Digt.] Ill. *Familie-Journal* 44, 1920, nr. 4 s. 6.

1921

Jydske Jul. Redigeret af Marinus Børup og Ema-

nuel Sejr. I Kommission hos Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag, Aarhus Afdeling 1921. 86 s. Ill. (Heri af Em. Sejr s. 52–57: Martyrium [afsnit af uudgivet roman].)

Statsbiblioteket i Aarhus og Folkebogsamlingerne. Beretning for 1920. *BV* 3, 1921, s. 220–224.

Danmarks Biblioteksforenings Aarsmøde i Aabenraa. *Aarh.St.* 29.9.1921.

1922

Bibliotekssagen i Aarhus. En forsømt Samfundsopgave. Albert Bayers Forlag, Aarhus 1922. 8 s. Ill. (Teksten gengiver i bearbejdet form nedennævnte 3 avisartikler, men forfatteren nævnes ikke. Underskrevet af medlemmerne af Aarhus Biblioteksforenings bestyrelse.)

Danmark. Haandbog for Rejsende udgivet af Den danske Turistforening. Femte omarbejdede og udvidede Udgave ved Xenius Rostock. IV. Del. Nørrejylland. G. E. C. Gads Forlag. Kbh. 1922. 228 s. 14 kort. (Heraf har Em. Sejr skrevet den overvejende del, nemlig Århus, Viborg, Ålborg, Hjørring og Thisted amter.)

Statsbiblioteket i Aarhus og Folkebogsamlingerne. Beretning for 1921. *BV* 4, 1922, s. 216–221.

Studiekredsen og Statsbiblioteket i Aarhus. *Læsning* 1, 1922, s. 21–22.

Biblioteks-Sagen i Aarhus. Det moderne Bibliotek. *Aarh.St.* 18.5.1922.

Bibliotekssagen i Aarhus. Statsbiblioteket og Folkebiblioteket i Vestergade. *Aarh.St.* 19.5.1922.

Bibliotekssagen i Aarhus. Hvad Gavn gør et Bibliotek? *Aarh.St.* 20.5.1922.

Jydske Digte. Peter Vejrup: Plovmandssange. Anders Thuborg: Korsvejene. Anton Berntsen: Gjæmm-Ævvel. *Aarh.St.* 10.12.1922.

1923

Emanuel Sejr og Kay Schmidt-Phiseldeck: Kultur-Kilder. Tre korte Bemærkninger. Statsbiblioteket i Aarhus og Biblioteksarbejdet i Danmark. – Studium og Læsning. – »Fakultet«.

- Aarhus 1923. 16 s. (Heri af Em. Sejrs s. 3–8: Statsbiblioteket i Aarhus og Biblioteksarbejdet i Danmark.)
- Et Nødraab fra Aarhus. [Svend Dahls omtale af »Kultur-Kilder« og Emanuel Sejrs svar.] *BV* 5, 1923, s. 162–169.
- Statsbiblioteket i Aarhus og Folkebogsamlingerne. Beretning for 1922. *BV* 5, 1923, s. 179–184.
- Aarhus-Profilen fra gamle Dage I. Ove Høegh-Guldberg. *Aarh. St.* 4.2.1923.
- Fra Aarhuseggen i gamle Dage. En Strid om Præstegaardsjorden i Astrup. *Aarhus Amtstidende* 6.2.1923.
- Aarhus-Profilen fra gamle Dage II. Fr. Sneedorff Birch. *Aarh. St.* 25.2.1923.
- Af Limfjordens Saga I–IV. *Aalborg Stiftstidende* 18.3., 25.3., 29.3. og 15.4.1923.
- Aarhus-Profilen fra gamle Dage III. Rektor H.H. Blache. *Aarh. St.* 1.4.1923.
- Aarhus-Profilen fra gamle Dage IV. En Episode. [Christen Købke på sommerferie hos Emmerik Høegh-Guldberg.] *Aarh. St.* 19.4.1923.
- Aarhus-Profilen fra gamle Dage V. O. G. F. Bagge. *Aarh. St.* 22.4.1923.
- Fra Aarhuseggen i gamle Dage. Den gamle Præst i Saxild. *Aarhus Amtstidende* 29.4.1923.
- Fra Aarhuseggen i gamle Dage. Sagn og Virkelighed fra Lisbjerg. *Aarhus Amtstidende* 24.5.1923.
- Aarhus-Profilen fra gamle Dage VI. Af Christen Niemann Rosenkildes Ungdomsliv. *Aarh. St.* 24.6.1923.
- Aarhus-Profilen fra gamle Dage VIII [5: VII]. Chr. Jakobsen Drakenberg. *Aarh. St.* 22.7.1923.
- En gammel Kirkebog. Historikeren Fr. Barfods Uddrag af Vesteregede Kirkebog. *Østsjællands Folkeblad* 10.8.1923.
- Aarhus-Profilen fra gamle Dage IX [5: VIII]. Mag. H. E. Grosmann. *Aarh. St.* 7.10.1923.
- 1924
- Statsbiblioteket i Aarhus. Et Indlæg til Orientering. Aarhus 1924. 15 s.
- Aarhusianerbladet *Arosia*. Medlemsblad for Aarhusianer-Samfundet. 3. Aarg., Nr. 6, September–Oktober 1924 – 6. Aarg., Nr. 4, 1. September 1927. Redaktion: Regnar Knudsen og Emanuel Sejrs (fra 5. Aarg., Nr. 3, Juni–September 1926: Gustav Albeck, Regnar Knudsen og Emanuel Sejrs).
- En Vise om Skolebakken. *Arosia* 3, 1924–25, s. 62–64, 76–77, 105.
- Statsbiblioteket i Aarhus og Folkebibliotekerne. Beretning for 1923. *BV* 6, 1924, s. 149–156.
- Det talte og det skrevne Ord. Studiekredsbevægelsens Indførelse i Aarhus. *Aarh. St.* 3.1.1924.
- C. E. F. Weyse. 1774 – 5. Marts – 1924. *Aarh. St.* 4.3.1924.
- Anatole France 80 Aar. 1844 – 16. April – 1924. *Aarh. St.* 15.4.1924.
- Lord Byrons Død. 1824 – 19. April – 1924. *Aarh. St.* 20.4.1924.
- Bibliotekerne og vor Tid. [Anm. af Svend Dahl (udg.): Haandbog i Bibliotekskundskab. 3. Udg.] *Aarh. St.* 13.5.1924.
- Aarhus-Profilen fra gamle Dage VII [5: IX]. Morten Børup. 1–2. *Aarh. St.* 1. og 8.6.1924.
- Da Mejlborg brændte for 25 Aar siden. *Aarh. St.* 17.8.1924.
- Axel Orlriks Breve. Axel Orlriks Breve til Holger Begtrup. *Aarh. St.* 18.8.1924.
- Silkeborg Slot. Edv. Egeberg: Silkeborg Slot. 2. Del. *Aarh. St.* 18.8.1924.
- Slægten Sadolin. J. Th. Sadolin: Slægten Sadolin gennem 300 Aar. *Aarh. St.* 18.8.1924.
- En Bog om Bogen. H. Scheibler: En Bok om Boken. *Aarh. St.* 3.9.1924.
- Diskussionen om Statsbiblioteket. *Aarh. St.* 3.9.1924.
- Thomaner-Koret og Professor Karl Straube. *Aarh. St.* 23.9.1924.
- Aarhus-Profilen fra gamle Dage X. Anders Nøthen, kgl. Frimurer. En Buket Aktstykker. *Aarh. St.* 8.11.1924.
- Et Besøg paa Statsbiblioteket. *Aarh. St.* 16.11.1924.
- Et Værk om Sorø. Sorø. Klostret, Skolen, Akademiets gennem Tiderne. Skrevet af gamle Sorøerne. *Aarh. St.* 25.11.1924.
- Ordenes Liv. Kristoffer Nyrop: Ordenes Liv. 2. Bd. *Aarh. St.* 21.12.1924.
- 1925
- Aarhus som Kulturcentrum. Som Indledning til en Diskussion. *Arosia* 3, 1924–25, s. 86–91, 101–102.
- Anton Bruckner. *Aarh. St.* 13.2.1925.
- Frederik Christian Eilschov. 1725 – 13. Februar – 1925. *Aarh. St.* 13.2.1925.
- J. D. Bondesen fylder 70 Aar. *Aarh. St.* 6.4.1925.
- Bibliotekskundskab. Svend Dahl: Haandbog i

- Bibliotekskundskab. 1. Bd. 2. Del. *Aarh. St.* 19.4.1925.
- Aarhusiansk Musikliv. Et Tilbageblik paa den forløbne Sæson. *Aarh. St.* 24.4.1925.
- Carl Nielsen. 1865 – 9. Juni – 1925. *Aarh. St.* 8.6.1925.
- »Vennelyst« gennem 100 Aar. *Aarh. St.* 21.6.1925.
- Carl Nielsen: Levende Musik. *Aarh. St.* 22.6.1925.
- Aarhus-Profilen fra gamle Dage XII [5: XI]. O Pepita! [Den spanske danserinde Pepita de Oliva.] *Aarh. St.* 19.7.1925.
- Provinsens Musikliv. *Aarh. St.* 24.8.1925.
- Dannebrog-Polka. Et Krigs-Minde. [Om Immanuel Réce's »Dannebrog-Polka« 1849.] *Aarh. St.* 11.10.1925.
- Valsekongen Johann Strauss. 1825 – 25. Oktober – 1925. *Aarh. St.* 25.10.1925.
- Aarhus-Profilen fra gamle Dage XIII [5: XII]. Den lærde Rektor. [Jens Worm.] *Aarh. St.* 1.11.1925.
- Sibelius fylder 60. *Aarh. St.* 8.12.1925.
- Beethovens 9. Symfoni. *Aarh. St.* 12.12.1925.
- 1926
- Slægten Weis. *Arosia* 5, 1926, s. 27–29.
- Statsbiblioteket i Aarhus og Folkebibliotekerne. Beretning for 1924 og 1925. *BV* 8, 1926, s. 149–157.
- Dr. jur. Morten Børup, Aarhus Katedralskoles Rektor. *Aarh. St. Aarb.* 19, 1926, s. 130–177. III. (S. 173–177: Litteratur om Morten Børup.)
- P. E. Lange-Müller. *Aarh. St.* 22.2.1926.
- Om Musikkritik. *Aarh. St.* 22.3.1926.
- Henrik Vissing Schytte. Et Hundreårsminde. *Aarh. St.* 3.5.1926.
- Slægten Weis. *Aarh. St.* 19.5.1926.
- Aarhusiansk Musikliv. Et Tilbageblik paa Sæsonen. *Aarh. St.* 21.5.1926.
- Carl Maria v. Weber. Paa Hundreårsdagen for hans Død. *Aarh. St.* 5.6.1926.
- Den første Stor-Udstilling i Aarhus for 50 Aar siden. *Aarh. St.* 29.8.1926.
- Ny Musikhistorie. Rudolph Bergh: Musikens Historie indtil Beethoven. *Aarh. St.* 26.10.1926.
- Dr. Frisch fortæller. Erindringer fra det gamle Aarhus ved Emanuel Sejrs. *Aarh. St.* 7.11.1926.
- 1927
- Statsbiblioteket i Aarhus. Fagkataloger 4. Musik. Musikteori og Musikhistorie. Biografi. Redigeret af Emanuel Sejrs. Aarhus 1927. 34 s.
- Statsbiblioteket i Aarhus 1902–1927. [Ved Vilh. Grundtvig med flere.] F. Rybner Petersens Boghandel. Aarhus 1927. 188 s. Ill. (Heri af Em. Sejrs s. 123–154: Benyttelse.)
- Musiksæsonens første Halvdel [1927–28]. *Arosia* 6, 1927, s. 74–76.
- Aarhus før og nu. *Danmarksposten* 8, 1927, s. 114–119. Ill.
- Dr. jur. Morten Børup. Et Supplement. *Aarh. St. Aarb.* 20, 1927, s. 255–256.
- Musik-Litteratur i Statsbiblioteket. *Aarh. St.* 9.1.1927.
- En Bog om Heise. Gustav Hetsch: Peter Heise. *Aarh. St.* 18.1.1927.
- Statsbiblioteket i Aarhus og Provinsens Biblioteksvæsen. *Aarh. St.* 8.2.1927.
- Domkirkens gamle Orgel og dets Organister. *Aarh. St.* 13.2.1927.
- Biblioteksforholdene i Aarhus. *Aarh. St.* 10.3.1927.
- Marked og Morskab i Aarhus i gamle Dage. *Aarh. St.* 27.3.1927.
- Aarhusiansk Musikliv. Et Tilbageblik paa Sæsonen. *Aarh. St.* 9.5.1927.
- Alexandre Dumas: En Duel. [Oversat af Em. Sejrs.] *Aarh. St.* 10.7.1927.
- Mestersangerne og deres Historie. *Aarh. St.* 17.7.1927.
- Danske Biblioteker. Svend Dahl: Haandbog i Bibliotekskundskab. 2. Bd. 1. Del. *Aarh. St.* 5.10.1927.
- Omrejsende Skuespillere for 100 Aar siden. *Aarh. St.* 16.10.1927.
- Carl Nielsens Barndomserindringer. Carl Nielsen: Min fynske Barndom. *Aarh. St.* 17.12.1927.
- 1928
- Aarhus tekniske Skole gennem 100 Aar. 1828 – 19. Oktober – 1928. Aarhus 1928. 132 s. Ill. 4 bilag. (Em. Sejrs har anonymt skrevet s. 7–45 og iøvrigt leveret personalhistorisk materiale.)
- Musiksæsonens anden Halvdel [1927–28]. *Arosia* 7, 1928, s. 43–46.
- Melodierne til Carmen vernale. *Arosia* 7, 1928, s. 85–89. Ill.
- Musiksæsonens første Halvdel [1928–29]. *Arosia* 7, 1928, s. 97–99.
- Københavns Brand 1728 og dens Virkninger i Bogverdenen. En Oversigt. *Bogvennen* 1928, s. 78–97. Ill.
- Det Wormske Familiebillede. *Aarh. St. Aarb.* 21, 1928, s. 204–211. Ill.
- Da Aarhus gjorde Landvinding mod Syd. Købet

- af Marselisborg Jorder i April 1896. Mødet i Aarhus Byraad, hvor Købet eenstemmig blev vedtaget. *Aarh. St.* 29.4.1928.
- Aarhusiansk Musikliv. Tilbageblik paa Sæsonen. *Aarh. St.* 26.5.1928.
- Musikkultur. Erik Abrahamsen: »Tonekunsten«. Rudolph Simonsen: »Musikkultur«. *Aarh. St.* 1.6.1928.
- Pustervig og Pistolstræde, Fægyde og Barberggyde. Hvad Gadenavnene i Aarhus fortæller. *Aarh. St.* 29.7.1928.
- Danmark set udefra. *Aarh. St.* 11.8.1928.
- Aarhus Musikforening gennem 50 Aar. Den jubilerende Forening og dens Historie. *Aarh. St.* 10.11.1928.
- 1929
- Musiksæsonens anden Halvdel [1928–29]. *Arosia* 8, 1929, s. 45–47.
- Musiksæsonens første Halvdel [1929–30]. *Arosia* 8, 1929, s. 92–93.
- Undervisning i Avislæsning. *Aarh. St.* 12.1.1929.
- Paa Skovtur i gamle Dage. *Aarh. St.* 19.5.1929.
- Aarhus Stifts Aarborg Nr. 22. *Aarh. St.* 15.6.1929.
- Aarhus philharmoniske Selskab. Et Tilbageblik inden Sæsonen. *Aarh. St.* 25.8.1929.
- Erindringer fra Sønderjylland. Jacob Andersen: Omkring Genforeningen. Erindringer III. *Aarh. St.* 28.11.1929.
- En Bog om Tsjaikowsky. W. van der Vliet og J. Theakston: Peter Iljitch Tsjaikowsky. *Aarh. St.* 18.12.1929.
- 1930
- Musiksæsonens første [2: anden] Halvdel [1929–30]. *Arosia* 9, 1930, s. 24–26.
- I det gamle Bogtrykkeri. Ved C. H. Hougaard Fey og Emanuel Sejr. »Den Gamle Byes Aarborg 1928 og 1929 [udk. 1930], s. 42–68. III.
- Aarhusianske Bogtrykkere. [Gengivelse af artikel fra *Aarh. St.* 21.11.1930.] *Bogtrykkerbladet* 9, 1930, s. 183–184 og *De grafiske Fag* 26, 1930–31, s. 290–292.
- E. G. Tauber: En Skolemands Vandringer. Fragmenter om Skole- og Selskabslivet i Aarhus 1805–18. Ved Emanuel Sejr. *Aarh. St. Aarb.* 23, 1930, s. 40–97. III.
- Dyveke-Sangenets Komponist. 100-Aarsdagen for Heises Fødsel. *Aarh. St.* 9.2.1930.
- Fra Alaska til Kap. Fr. R. Burnham: Fra Alaska til Kap. *Aarh. St.* 17.2.1930.
- Det kommunale Skolevæsen. Chr. Buur: Aarhus Skolevæsen gennem 80 Aar. *Aarh. St.* 16.5.1930.
- Paa det fraadende Hav –. En Rejse fra Kalundborg til Aarhus i Postsmakkernes Tid. *Aarh. St.* 12.10.1930.
- Aarhusianske Bogtrykkere. Aarhus Bogtrykkerforenings 40 Aars Jubilæum. *Aarh. St.* 21.11.1930.
- Den gode gamle Borgervæbning. *Aarh. St.* 21.12.1930.
- Bøger om Musik. Ina Lange: De store Komponister. Rud. Simonsen: Musikhistoriske Hovedstrømninger. *Aarh. St.* 23.12.1930.
- 1931
- Wickersdorf-Skolen og August Halm. *Aarh. St.* 12.3.1931.
- Vandrefuglene og den musikalske Ungdomsbælgelse. *Aarh. St.* 14.3.1931.
- Et Standardværk. Svend Dahl: Haandbog i Bibliotekskundskab. *Aarh. St.* 9.5.1931.
- Hvordan Aarhus fik Sct. Clemensbro. En Beretning om lange Forhandlinger og en hurtig Beslutning. Byraadsmedlemmer, der tvivlede om, at Søndergade vilde blive en Hovedfærdselsaare. *Aarh. St.* 7.6.1931.
- Aarhus Stifts historiske Aarborg. *Aarh. St.* 17.7.1931.
- Levende Musik – mekanisk Musik. *Aarh. St.* 3.9.1931.
- Skolebakken gennem Hundrede Aar. Losseplads – Promenade og Hovedfærdselsaare. *Aarh. St.* 27.9.1931.
- Domkirkens nye Spir. Og de tre Spir, som gik forud for det. *Aarh. St.* 15.11.1931.
- 1932
- Johann Wolfgang Goethes Erbkönig i danske Oversættelser. Illustrationerne tegnet og skaa-ret i Træ af Henrik Hansen. Indledning af Emanuel Sejr. Udgivet af Aarhus Stiftsbogtrykkerie. (Aarhus 1932.) 50 s. III.
- Vennelyst gennem hundrede Aar. En kulturhistorisk Skildring. Aarhus 1932. 36 s. III.
- Aarhus Aarborg 1932. Redigeret af Emanuel Sejr. Universitetsforlaget i Aarhus 1932. 149 s. I kort.
- En Bog om Carl Nielsen. Hugo Seligmann: Carl Nielsen. *Aarh. St.* 16.1.1932.
- Erindringer fra det gamle Aarhus. Gartner Carl Thomsen fortæller. Ved Emanuel Sejr. *Aarh. St.* 7.2.1932.

Papa Haydn. 200 Aarsdagen for Joseph Haydns Fødsel. *Aarh. St.* 31.3.1932.
 Gammeldags og moderne Musik. *Aarh. St.* 3.6.1932.
 Historisk Samfund for Aarhus Stift. 25 Aars Jubilæum. *Aarh. St.* 10.6.1932.
 Hellig Niels og hans Kilde. *Aarh. St.* 3.7.1932.
 Digte paa Jydsk. Pæ Øwles Digte, udgivet af Jydsk Selskab for Historie, Sprog og Literatur. *Aarh. St.* 16.7.1932.
 Bibliotekerne og vor Tid. *Aarh. St.* 8.12.32.

1933

Dansk biografisk Leksikon. Grundlagt af C. F. Bricka. Redigeret af Povl Engelstoft under Medvirkning af Svend Dahl I–XXVII. J. H. Schultz Forlag, Kbh. 1933–44. (Heri har Em. Sejr skrevet eller bearbejdet 16 artikler.)
 Frederik Printzlau. Et Billede fra Aarhus Teater for 100 Aar siden. *Jul i Aarhus* 1933, s. 15–17. III.
 Richard Wagner. *Aarh. St.* 11.2.1933.
 Aarhus Aas Munding. *Aarh. St.* 23.4.1933.
 Historisk Samfunds Aarbog 1933. *Aarh. St.* 2.5.1933.
 Prinsessen som blev forvist til Jylland. [Prinsesse Charlotte Frederikke.] *Aarh. St.* 24.9.1933.
 Poesi og Metrik. [Anm. af Marinus Borup: Ny dansk Verslære.] *Aalborg Stiftstidende* 7.11.1933.
 Sensation Anno 1833. [Om forlystelser.] *Aarh. St.* 24.12.1933.

1934

I den gamle Tobaksfabrique. »Den Gamle By« *Aarbog* 1932 og 1933 [udk. 1934], s. 52–95. III.
 Dansemestre i det gamle Aarhus – og Dansen i Dag. *Aarh. St.* 28.1.1934.
 Felix Mendelssohn-Bartholdy. *Aarh. St.* 2.2.1934.
 Jazz. *Aarh. St.* 13.4.1934.
 Aarhus i 1849. Ved Emanuel Sejr. [Uddrag af P. A. Holms erindringer.] *Aarh. St.* 15.4.1934.
 Købstadmuseet i Aarhus. *Aarh. St.* 17.5.1934.
 Clemensbro er et vildt Projekt sagde man i 1872. Clemensbro kunde ikke undværes siger vi i 1934. *Aarh. St.* 3.6.1934.
 Folkelig Historieskrivning. *Aarh. St.* 5.7.1934.
 Steen Steensen Blicher som Præst. *Aarh. St.* 14.8.1934.
 Orkester og Koncerthus. *Aarh. St.* 24.9.1934.
 Det nye Folkebibliotek. *Aarh. St.* 27.10.1934.
 J. P. E. Hartmann. *Aarh. St.* 28.11.1934.

1935

Foreningen af jydsk Trælasthandlere 1885–1935. Udgivet af Foreningen af jydsk Trælasthandlere. Aarhus 1935. 89 s. III. (Em. Sejr har anonymt skrevet størstedelen af bogen.)
 Statsbiblioteket og Folkebibliotekerne. [Foredrag ved Danmarks Biblioteksforenings årsmøde i Rønne 1935.] *BV* 17, 1935, s. 181–184.
 Købstadmuseet »Den gamle By«. *Sprog og Kultur* 3, 1935, s. 45–72. III.
 Georg Friedrich Händel. *Aarh. St.* 22.2.1935.
 Chopin. *Aarh. St.* 24.2.1935 (søndagstillæg).
 Den gamle Fastelavnsskik: Chaluppen kører gennem Byen. *Aarh. St.* 3.3.1935 (søndagstillæg).
 Bach. Johan Sebastian Bachs 250 Aars Dag. *Aarh. St.* 20.3.1935.
 Nyt fra Den gamle By. *Aarh. St.* 25.4.1935.
 Et Blad af Danmarks-Historien: Kongedatterens 22 Aar i Blaataarn. Leonora Christinas tragiske Skæbne og sene Oprensning. *Aarh. St.* 19.5.1935 (søndagstillæg).
 Den gamle Kirkegaard. *Aarh. St.* 7.6.1935.
 Lokalhistoriske Skildringer. [Om Aarhus Stifts Aarbøger, Bd. 28.] *Aarh. St.* 9.7.1935.
 Prinsessens Bøger. Læste Prinsesse Charlotte Frederique Oehlenschläger, fordi Digteren var en smuk Mand? *Aarh. St.* 21.7.1935 (søndagstillæg).
 Omkring Byorkestret. *Aarh. St.* 28.8.1935.
 Heinrich Schütz og »det store Bilager«. Et 350-Aars Minde omkring sin Tids største Komponist. *Aarh. St.* 6.10.1935 (søndagstillæg).
 Sibelius. *Aarh. St.* 7.12.1935.

1936

Sangens Fornylse. *Aarh. St.* 15.5.1936.
 Folkelig Sang. *Aarh. St.* 22.5.1936.
 Statsbibliotekets Chef halvfjerds i Dag. Overbibliotekar V. Grundtvig tager paa Lordag sin Afsked. *Aarh. St.* 26.7.1936.
 Hvad kan Musiken udtrykke? *Aarh. St.* 28.12.1936.

1937

Aarhus Stiftsbogtrykkerie. Et Bidrag til dansk Provinsbogtryks Historie. Aarhus 1937. 308 s. III.
 Træk af Aarhus Havns Historie. Aarhus 1937. 115 s. III. 2 tavler. [Svarer til s. 151–238, 243–249, 239–242, 263–264 i bibliografiens næste nr., men noget omarbejdet og udvidet og til dels forsynet med nye illustrationer.]

- Aarhus Handelsforening (Aarhus Handelsstandsforening) 1862–1937. Teksten udarbejdet af: P. Koch Jensen, Emanuel Sejr, Helge Søgaard. Aarhus 1937. 264 s. Ill. 2 tavler. (Heri af Em. Sejr s. 151–238: Træk af Aarhus Havns Historie; s. 239–242: Jernbanerne; s. 243–249: Toldvæsenet i Aarhus; s. 250–255: Postvæsenet i Aarhus; s. 256–258: Statstelegraf- og Statstelefonstationen; s. 259–262: Jydsk Telefon-Aktieselskab; s. 263–264: Rutebilerne.)
- Statsbiblioteket og Aarhus Universitet. *Den jydsk Akademiker* 8, 1937, nr. 5, s. 7–8.
- Nordisk Musikfest i Göteborg. *Aarh. St.* 24.2.1937.
- Historiske Skildringer fra Aarhus Stift. [Om Aarhus Stifts Aarbøger, Bd. 30.] *Aarh. St.* 28.5.1937.
- Musikforeningens Skæbne. *Aarh. St.* 19.9.1937.
- 1938
- Aarhusegnens Historie. *Aarh. St.* 1.2.1938.
- Musikmessen i Göteborg. *Aarh. St.* 27.2.1938.
- Spørgsmaalet om Statsbibliotekets Flytning. *Demokraten* 13.6.1938.
- Skal Statsbiblioteket i Aarhus flyttes? *Politiken* 14.6.1938.
- Statsbiblioteket og Universitetet. *Demokraten* 15.6.1938.
- Jydsk Lokalhistorie. [Om Aarhus Stifts Aarbøger, Jyske Samlinger og Sprog og Kultur.] *Aarh. St.* 14.7.1938.
- 1939
- Aarhus gennem Tiderne I. Under Redaktion af Jens Clausen, Ejler Haugsted, Regnar Knudsen, Emanuel Sejr. Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busck. Kbh. 1939. 431 s. Ill. 1 tavle.
- Overcentralens Virksomhed. [Den første årsberetning om den såkaldte overcentralvirksomhed inden for Statsbibliotekets rammer aflagt ved Danmarks Biblioteksforenings årsmøde i Svendborg 1939.] *BV* 21, 1939, s. 208–213.
- Beretning fra Statsbiblioteket i Aarhus og Overcentralen. [Svarer til foregående nr. i bibliografien.] *Købstadsforeningens Tidsskrift* 50, 1939–40, s. 250–252.
- Stadsmusikanten. *Aarh. St.* 16.3.1939.
- Musiken i Aarhus-Kirkerne. *Aarh. St.* 3.5.1939.
- Haandskrevne Aviser. *Aarh. St.* 22.6.1939.
- Skal Aandsarbejde være dyrere? *Aarh. St.* 8.8.1939.
- Klubmusik i Aarhus. *Aarh. St.* 4.9.1939.
- Studentsang i 100 Aar. *Aarh. St.* 30.9.1939.
- 1940
- Elektricitetsselskabet ARKE 1915–1940. Tekst: Emanuel Sejr. Aarhus 1940. 104 s. Ill. 2 kort.
- Statsbiblioteket i Aarhus. Meddelelser om Virksomheden 1927–1939. Aarhus 1940. 84 s. Ill.
- Aarhus gennem Tiderne II. Under Redaktion af Jens Clausen, Ejler Haugsted, Regnar Knudsen, Emanuel Sejr. Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busck. Kbh. 1940. 451 s. Ill. (Heri af Em. Sejr s. 262–278: Færgeløbet (medforfatter: Palle Birkelund).)
- Overcentralen og Studiekredsbiblioteket. Foredrag holdt paa Provinssbibliotekarforeningens Medlemsmøde i Aarhus den 8. December 1940. *Bibliotekaren* 2, 1940, s. 74–82.
- Johan Svendsen. *Aarh. St.* 29.9.1940.
- Bogtrykkernes Festskrift. [Om C. H. Hougaard Feys festskrift i anledning af Aarhus Bogtrykkerforenings 50 års jubilæum.] *Aarh. St.* 2.11.1940.
- Finlands store Komponist. [Jean Sibelius.] *Aarh. St.* 8.12.1940.
- 1941
- Aarhus gennem Tiderne III. Under Redaktion af Jens Clausen, Ejler Haugsted, Regnar Knudsen, Emanuel Sejr. Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busck. Kbh. 1941. 448 s. Ill. (Heri af Em. Sejr – dette binds hovedredaktør – s. 7–32: Post-, Befordrings- og Telegrafvæsen (medforfatter: Palle Birkelund); s. 33–60: Garnisonsforhold og fjendtlige Besættelser (medforfatter: Palle Birkelund); s. 61–80: Borgervæbningen (medforfatter: Palle Birkelund); s. 81–98: Brandvæsen (medforfatter: Palle Birkelund); s. 216–253: Biblioteker og Læsning; s. 254–284: Presse; s. 285–323: Offentlige Forlystelser; s. 324–352: Musikliv; s. 353–418: Teater (medforfatter: O. Chr. Hingsberg).)
- Aarhus gennem Tiderne IV. Redigeret af Jens Clausen, Johan Richter. Under Medvirken af Ejler Haugsted, Regnar Knudsen, Emanuel Sejr. Nyt Nordisk Forlag – Arnold Busck. Kbh. 1941. 365 s. Ill.
- Musikliv i Aarhus. *Aarh. St.* 11.2.1941.
- Tale ved Raadhusfesten. [Indvielsesfesten i Århus nye rådhus.] *Aarh. St.* 2.7.1941.
- Mozart – Geniet og Mennesket. *Aarh. St.* 4.12.1941.

1942

Jens Worm. Den lærde Rektor i Aarhus. Aarhus Tekniske Skole. Fagklassen for Bogtrykarbejde 1942. 19 s. Ill.

Til Weyses Mindedag. *Aarh. St.* 7.10.1942.

1943

Aalborg Stiftsbogtrykkeri 1743–1943. Bidrag til dansk Provinzbogtryks Historie. Aalborg 1943. 298 s. Ill. Trykt i 350 nummererede eksemplarer.

Strawinskys Erindringer. *Aarh. St.* 24.11.1943.

1944

Fra Lilleby til Storby. 150 Aar af Aarhus Bys Historie. *Aarh. St.* særnr. (i anledning af bladets 150 års dag 3.1.1944) s. 18–23, 28–30. Ill.

Erindringer fra det gamle Aarhus. [Højesterets-assessor Gottlieb Andreas Jensens barndoms- og ungdomserindringer.] *Aarh. St.* 10.3.1944.

Egnens og Byens Historie. [Anm. af Aarhus Stifts Aarbøger og Østjydsk Hjemstavn.] *Aarh. St.* 30. 4. 1944.

Hugues Panassié: Jazzmusik og Swing. *Aarh. St.* 4.6.1944.

Ole Rømer, Aarhusianeren der opdagede Lysets Hastighed. *Aarh. St.* 17.9.1944 (søndagstillæg).

Skævere end det skæve Taarn i Pisa. Marcus Bechs Gaard i Aarhus. *Aarh. St.* 15.10.1944.

Philharmonisk Selskabs Jubilæum [i Århus]. *Aarh. St.* 17.10.1944.

1945

Jydsk Telefon-Aktieselskab 1895–1945. Udarbejdet og udgivet af Jydsk Telefon-Aktieselskab. Med redaktionel Bistand af Emanuel Sejr. Aarhus 1945. 182 s. Ill.

Richardt Gandrup i Foredrag, Debat og Musik. *Aarh. St.* 21.1.1945.

Gamle Aarhus-Hjem. *Aarh. St.* 25.2.1945.

Hvordan hører vi Musik? *Aarh. St.* 25.3.1945.

Videnskaben og Kunsten. *Aarh. St.* 24.4.1945.

Jean Sibelius. *Aarh. St.* 7.12.1945.

Aarhus under Besættelsen. [Anm. af Georg André-sen (red.): Aarhus under Besættelsen.] *Aarh. St.* 9.12.1945.

1946

Apoteker og Apotekere i det gamle Aarhus. *Aarh. St.* 3.2.1946 (søndagstillæg).

Aarhusdrengen, der blev berømt Sprogforsker. [Karl Verner.] *Aarh. St.* 17.3.1946 (søndagstillæg).
Johs. Pedersen: Den arabiske Bog. *Aalborg Stiftstidende* 19.9.1946.

1947

Aarhus Handelsrejsendeforening 1897–1947.

Tekst: Emanuel Sejr. (Aarhus 1947.) 80 s. Ill. Statsbibliotekets lokaleforhold. *BV* 29, 1947, s. 135–138.

Erindringer fra Aarhus Katedralskole. *Aarh. St.* 5.1.1947 (søndagstillæg).

Kunstsansen i Aarhus. *Aarh. St.* 10.2.1947.

Kunstforeningen gennem 100 Aar. [Aarhus Kunstforening.] *Aarh. St.* 21.3.1947.

700 nordiske Biblioteksfolk holder Møde. [5. nordiske biblioteksmøde.] *Aarh. St.* 30.8.1947.

Vaarvisen og Tappenstregen. [Vårvisemelodien til rådhusklokkerne i Århus.] *Aarh. St.* 31.8.1947.

Carl Nielsen som Menneske og Komponist. [Anm. af Torben Meyer og Frede Schandorf Petersen: Carl Nielsen. Bd. I.] *Aarh. St.* 14.12. 1947.

1948

Chr. Kirchhoff-Larsen: Den danske Presses Historie. *Aarh. St.* 14.1.1948.

Det mærkværdige Aar i Aarhus [1848]. 1–2. *Aarh. St.* 11.–12.4.1948.

Det store Værk om Carl Nielsen. [Anm. af Torben Meyer og Frede Schandorf Petersen: Carl Nielsen. Bd. II.] *Aarh. St.* 21.6.1948.

Har Statsradiofonien et Maal med sine Musik-Udsendelser? *Aarh. St.* 24.9.1948.

Lykkeligt Valg og lykkelig Vækst. [Kapelmeister Thomas Jensen.] *Aarh. St.* 24.10.1948.

1949

Nordisk Leksikon for Bogvæsen. Redigeret af Esli Dansten, Lauritz Nielsen † og Palle Birkelund. Under Medvirken af Harald L. Tveterås, Bengt Åhlén † og Nils Palmborg. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck. Kbh. 1949 ff. (Heri har Em. Sejr skrevet 45 artikler.)

Statsbibliotekets udlånspraksis. *Bibliotekaren* 11, 1949, s. 49–50. [Indlæg i en diskussion, der strækker sig over årgangens s. 1–6, 18–20, 49–51.]

Da Aarhus Theater blev planlagt og rejst. *Aarh. St.* 21.–22.2.1949.

Tysk besættelse for 100 aar siden. [Århus i 1849.] *Aarh. St.* 31.5.1949.

Den store og skønne landsudstilling. [I Århus 1909.] *Aarh. St.* 10.7.1949.

Erhvervs-Arkivet i Aarhus. [Anm. af Erhvervs-historisk årbog I.] *Aarh. St.* 14.10.1949.

1950

Aarhus Theater gennem 50 år. Af Emanuel Sejr i samarbejde med Sven Gundel. Udgivet af Aktieselskabet Aarhus Theater. Universitetsforlaget i Aarhus 1950. 528 s. Ill. (S. 7-445 er skrevet af Em. Sejr.)

Bidrag til Den danske Bibels Historie. Festskrift i anledning af Den danske Bibels 400 års jubilæum. Udgivet af Aarhus Universitet. Udgivelseskomité: E. Hammershaimb, Bertil Molde, Johannes Munck, Peter Skautrup. Redaktør: Bertil Molde. Rosenkilde og Bagers forlag. Kbh. 1950. 176 s. Ill. 1 tavle. (Heri af Em. Sejr s. 30-41: De ældste trykte danske bibeloversættelser. En bibliografisk oversigt.)

Vilhelm Grundtvig 1866-1950. *Nordisk tidsskrift for bok- og biblioteksvæsen* 37, 1950, s. 71-74. Ill. Fhv. Overbibliotekar Grundtvig, Aarhus, død. *Aarh. St.* 22.4.1950.

Inderlighedens kunstner. [P. E. Lange-Müller.] *Aarh. St.* 30.11.1950.

1951

Sjätte nordiska biblioteksmötet i Uppsala 1950. Redogørelse utgiven av Sveriges allmänna biblioteksforening. Uppsala 1951. 342 s. Ill. (Heri s. 172-176 et indlæg af Em. Sejr om Statsbiblioteket i Århus som led i en diskussion om lånevirkksomheden mellem de videnskabelige biblioteker og folkebibliotekerne.)

Om enheden og samarbejdet i dansk biblioteksvæsen. Foredrag på bibliotekardagen. *Bibliotekaren* 13, 1951, s. 62-68. (Diskussion s. 68-70.)

En gammel humanist til minde. [K. G. Brøndsted.] *Aarh. St.* 11.4.1951.

75 i morgen. [Erling Stensgård.] *Aarh. St.* 16.5.1951. Peter Holm: Den gamle By. *Aarh. St.* 13.11.1951.

1952

Statsbiblioteket i Århus 1902-1952. Universitetsforlaget i Aarhus 1952. 124 s. Ill.

»Det gamle Aarhus«. [Om en udstilling.] *Aarh. St.* 5.1.1952.

Tilbageblik med tak og ønsker. [Statsbiblioteket i Århus.] *Aarh. St.* 18.6.1952.

Derfor fik gaden hans navn. 1. Bruunsgade. - 2. J. Michaelsensgade. - 3. Søren Frichsvej. - 4.

J. M. Mørksgade. - 4 [3: 5]. Harald Skovbygade. *Aarh. St.* 14.9., 21.9., 12.10., 19.10. og 18.11. 1952 (søndagstillæg).

Juleballet i »Polyhymnia« var sæsonens højdepunkt. Saaledes festedes der i Aarhus for 100 aar siden. *Aarh. St.* 24.12.1952.

1953

Katalog over billeder fra det gamle Århus. Udgivet af Komitéen for de lokalhistoriske udstillinger. I. Topografi. II. Portrætter. Foreløbig udgave. (Århus) 1953. 42+80 s. Duplikeret. (Forordet underskrevet af Åge Bredsted, Emanuel Sejr, Helge Søgaard samt Kjeld Elkjær.)

Seksten Århusrids. Tilegnede Svend Unmack Larsen 23. september 1953. Udgivelseskomité og redaktion: Vagn Dybdahl, Bernhard Jensen, Emanuel Sejr. Universitetsforlaget i Aarhus 1953. 361 s. Ill. (Heri af Em. Sejr s. 261-289: Fr. Sneedorff-Birch. En digters tragedie.)

Skal vi centralisere vort biblioteksvæsen? [Foredrag på bibliotekardagen.] *Bibliotekaren* 15, 1953, s. 86-91. (Diskussion s. 91-92.)

Den store billedudstilling i Aarhus. [Det gamle Aarhus. By og borger i billeder.] *Aarh. St.* 18.1.1953.

1/2 million bøger søger en bygning. [Statsbiblioteket i Århus.] *Aarh. St.* 6.9.1953.

1954

En skøn dames mystiske død. [Caroline Amalie Thielo.] *Aarh. St.* 4.2.1954.

Carl Nielsen nød at skrive »Maskarade«. *Aarh. St.* 11.3.1954.

Statsbiblioteket oppe i parken. *Aarh. St.* 1.4.1954. Onkel Toms Hytte kørte i Aarhus. [Århus Sporveje.] *Aarh. St.* 4.7.1954 (søndagstillæg).

Statsbibliotekets Flytning. *Jyllandsposten* 30.7.1954. (Hertil slutter sig et par mindre indlæg i samme blad 1.8.1954 og 3.8.1954.)

Guldbryllup i det gamle Aarhus. *Aarh. St.* 1.9.1954. Den lille by ved tranlampens skær. [Århus.] *Aarh. St.* 19.12.1954.

1955

En jydsk kulturpersonlighed. En bog til Richardt Gandrup. 1885 - 22. januar - 1955. Redaktion: Preben Kirkegaard, Erik Schmidt. Søren Lunds forlag. Aarhus 1955. 179 s. 1 tavle. (Heri af Em. Sejr s. 138-144: Richardt Gandrup. Bidrag til en karakteristik.)

Richardt Gandrup 70 aar. *Aarh. St.* 21.1.1955.

En succes og en fiasko. [Operaerne »Il Signor Bruschino« af Rossini og »Cavalleria Rusticana« af Pietro Mascagni.] *Aarh. St.* 9.2.1955.

En stor komponist, men næsten glemte. [J. P. E. Hartmann.] *Aarh. St.* 13.5.1955.

Da Jacob Jacobsen ledede teatret [i Århus]. *Aarh. St.* 24.5.1955.

En storm i et glas vand. [Striden omkring Henry Ussing i Århus under provisorietiden.] *Aarh. St.* 27.6.1955.

Aage Garde død. *Aarh. St.* 15.9.1955.

Den jydsk operas glade komponist. [Gaetano Donizetti.] *Aarh. St.* 29.9.1955.

Vilh. Andersen og Ølgods Sokrates. [Vilh. Andersen og Hans Nielsen.] *Aarh. St.* 21.10.1955.

Søren Kierkegaards besøg i Aarhus. *Aarh. St.* 7.11.1955.

Proprietæren, der støttede de unge og kunstnerne. [Johan Cornelius Krieger.] *Aarh. St.* 31.12.1955.

1956

Barn i Århus. Erindringer 1800–1904. Udgivet af Århus byhistoriske udvalg. Redaktion: Åge Bredsted, Vagn Dybdahl, Emanuel Sejr. Universitetsforlaget i Aarhus 1956. 141 s. Ill. 1 kort.

Aarhus, meeting-place of tradition and progress. An account written by a group of its citizens. Det danske Selskab. Cph. 1956. 112 s. Ill. (Denmark in print and pictures.) (Heri af Em. Sejr s. 101–105: History and tradition.) [Dansk udgave udkom 1957.]

Gav indsamlingen ikke nok, lagde han stille resten til. [Konsul Rudolph Wulff.] *Aarh. St.* 9.1.1956.

Skal staten overtage Aarhus Universitet? *Aarh. St.* 12.1.1956.

Aarhus kan takke ham for sit Vennelystanlæg. [Julius Høegh-Guldberg.] *Aarh. St.* 18.1.1956.

Vidunderet. [Mozart.] *Aarh. St.* 26.1.1956.

Ormslev-slægten betænkte enker og arbejdsmænd. *Aarh. St.* 7.2.1956.

Stilfærdig velgører hjalp bysbørn og standsfæller. [Apoteker Niels Schack Aagaard.] *Aarh. St.* 15.2.1956.

Norskfødt velgører drog omsorg for Aarhus Domkirke. [Jens Anthonsen.] *Aarh. St.* 28.2.1956.

Engang havde Aarhus sin egen nationalsang. [Johannes Kabell.] *Aarh. St.* 21.3.1956.

Den gamle hædersborger med bramfri hjertelag -. [C. C. Langballe.] *Aarh. St.* 18.4.1956.

Præst solgte sit bibliotek og oprettede et legat. [Chr. Vest Hertel.] *Aarh. St.* 23.4.1956.

Den sagnomspundne onkel Niels og hans store hjælpsomhed. [Niels Nielsen Schoubye.] *Aarh. St.* 28.4.1956.

»Jydernes kong Hans« – historien om Aarhus store igangsætter. [Hans Broge.] *Aarh. St.* 9.5.1956.

Glæden over musik. *Aarh. St.* 22.5.1956. (Indlæg af Jørgen Leth og Emanuel Sejr *Aarh. St.* 31.5.1956.)

Kong Hans fik prins Otto [Mønsted] til svigersøn – og konkurrent. *Aarh. St.* 24.5.1956.

Øvede sin største bedrift ved landsudstillingen. [Chr. Filtenborg, Århus.] *Aarh. St.* 5.6.1956.

Musikforstaaelse og musikanmeldelse. *Aarh. St.* 7.6.1956.

Gid jeg havde et bibliotek – [Statsbibliotekets lokaleproblemer.] *Aarh. St.* 1.8.1956.

Drengekor i Aarhus gennem tiderne. *Aarh. St.* 4.10.1956.

Puccini og hans opera »Tosca«. *Aarh. St.* 21.11.1956.

Af sted, af sted paa ilsomt fjed. [Operaen som kunstform.] *Aarh. St.* 13.12.1956.

1957

Barn i Århus. Anden samling. Udgivet af Århus byhistoriske udvalg. Redaktion: Åge Bredsted, Vagn Dybdahl, Emanuel Sejr. Universitetsforlaget i Aarhus 1957. 183 s. Ill. 1 kort. (Heri af Em. Sejr s. 147–158: Med toget til Århus.)

Århus, hvor tradition og fremskridt mødes. Århusborgere fortæller om deres by. Det danske Selskab. Kbh. 1957. 111 s. Ill. (Heri af Em. Sejr s. 102–106: Historie og traditioner.)

Århus å. Byens moder. *Jul i Aarhus 1957*, s. 5–7. Ill.

En dansk danserinde af verdensformat. [Lucile Grahn.] *Aarh. St.* 30.3.1957.

Festligt jubilæum under mørke skyer. [Den Jyske Opera 10 år.] *Aarh. St.* 20.4.1957.

En rigsdaler for 16 malerier. [Århusbispen Andreas Birchs malerisamling.] *Aarh. St.* 20.6.1957.

Han var størst i det mindste. [Edvard Grieg.] *Aarh. St.* 3.9.1957.

Det gamle raadhus har staaet 100 aar. *Aarh. St.* 23.12.1957.

Musikken under russisk dressur. *Aarh. St.* 30.12.1957.

1958

Jydsk Telefon-Aktieselskabs bestyrelse 1895–1958.

- Udgiven på 25 års-dagen for bankdirektør Schack Eybers tiltrædelse som bestyrelsens formand. Aarhus 1958. 116 s. Ill. [Samling af biografier udarbejdet af Em. Sejr.]
- Århus-promenade 1909–1959. Livet i Århus gennem et halvt århundrede. Udgiven af Århus byhistoriske Udvalg. Planlægningsudvalg: Åge Bredsted, Vagn Dybdahl, Bernhard Jensen, Emanuel Sejr. Universitetsforlaget i Aarhus 1958. 244 s. Ill.
- Nordisk håndbog i bibliotekskundskab [bd. 1]. *BV 40*, 1958, s. 18–20.
- Statsmanden der fik retrætepost i Aarhus. [Ove Høegh-Guldberg.] *Aarh. St.* 6.2.1958.
- Teaterleder i en vanskelig tid. [Benjamin Pedersen.] *Aarh. St.* 2.4.1958.
- Kritik af musik. *Aarh. St.* 10.4.1958.
- Problemet moderne musik. *Aarh. St.* 22.–23.8.1958.
- »Eugen Onegin« – en verdensopera. [Peter Tjajkovskij.] *Aarh. St.* 26.11.1958.
- Puccini – den hyppigst opførte operakomponist. *Aarh. St.* 20.12.1958.
- Det groede paa alle kanter efter 1909-udstillingen [i Århus]. *Aarh. St.* 31.12.1958.
- 1959
- Rasmus Nielsen: Aarhus i Fyrreerne. Ny udgave med oplysende noter af Emanuel Sejr. Udgiven af Århus byhistoriske Udvalg. Universitetsforlaget i Aarhus 1959. 169 s. Ill. 6 tavler.
- Nordisk håndbog i bibliotekskundskab, udgiven af Nordisk videnskabeligt bibliotekarforbund under redaktion af Svend Dahl. Bd. 2. *BV 41*, 1959, s. 101–103.
- Rektor Jens Worm og hans forfatterleksikon. *Fund og forskning i Det kongelige Biblioteks Samlinger V–VI*, 1958–59, s. 62–74. Ill.
- Vidunderbarnet der kunne alt. [Felix Mendelssohn-Bartholdy.] *Aarh. St.* 3.2.1959.
- Peer Gynt i Odense med Sæveruds musik. *Aarh. St.* 14.2.1959.
- Anlægget af Ryesgade kostede kun byen 13.600 rigsdaler –. Strøggaden, hvor Aarhus Amtstidende har ligget i mange aar, var før i tiden »gartner Jensens store have«. *Aarhus Amtstidende særnr.* 20.2.1959 s. IV.
- En moderne opera om svindel og tro. [Om Gian-Carlo Menotti og »Mediet«.] *Aarh. St.* 5.3.1959.
- Den ene af de to store. [Georg Friedrich Händel.] *Aarh. St.* 13.4.1959.
- Meget spillet – og nu glemt. [August Enna.] *Aarh. St.* 11.5.1959.
- Da Enna ville højne aarhusiansk musikliv. *Aarh. St.* 12.5.1959.
- H. C. Andersen og Henriette Wulff. *Aarh. St.* 16.6.1959.
- Den kom ikke til at hedde Fasters Gade! [Rosenkrantzgade i Århus.] *Aarh. St.* 14.8.1959.
- Moesgaards historie. *Aarh. St.* 12.11.1959.
- 1960
- Gamle Århusgader. Udgiven af Århus byhistoriske Udvalg. Universitetsforlaget i Aarhus 1960. 152 s. Ill. 1 kort.
- Nordisk håndbog i bibliotekskundskab, udgiven af Nordisk videnskabeligt bibliotekarforbund under redaktion af Svend Dahl. Bd. 3. *BV 42*, 1960, s. 203–205.
- Den sidste stadsmusikant i Århus. *Jul i Aarhus 1960*, s. 12–14. Ill.
- Åge Bredsted m. fl.: Litteratur om Århus og forstæder. (Århus Kommunes Biblioteker, 1959.) *Jyske Samlinger*, ny rk. V, 2, 1960, s. 234–236.
- Alfred Hjalmar Elmquist: Tilbageblik. Erindringer om en barndom og ungdom i Århus midt i forrige århundrede. Ved Emanuel Sejr. *Aarh. St. Aarb.* 53, 1960, s. 7–71. [Forventes fortsat og afsluttet.]
- Bull – den norske violin-troldmand. *Aarh. St.* 29.1.1960.
- Den mærkeligste klaver-lyriker. [Frédéric Chopin.] *Aarh. St.* 18.2.1960.
- Tivoli – og den danske Strauss. [H. C. Lumbye.] *Aarh. St.* 28.4.1960.
- Gustav Mahler, forkæret og beundret. *Aarh. St.* 4.7.1960.
- En kunstnerinde og en ildsjæl. [Susanne Saabye.] *Aarh. St.* 7.8.1960.
- Fra krise til krise – men det overlever. [Aarhus Teater.] *Aarh. St.* 14.9.1960.
- Politikeren og redaktøren Bernhard Ree. *Aalborg Stiftstidende* 30.10.1960.
- 1961
- Privat velgørenhed i hjælpsomhedens aand. *Aarh. St.* 15.4.1961.
- En af de store nordmænd. [Johan Svendsen.] *Aarh. St.* 10.6.1961.

DET ÆLDSTE ÅRHUS

Forord

Da man fra det 16. århundrede begyndte at beskæftige sig med Århus bys og Østjyllands lokalhistorie, var det næsten kun de kirkelige begivenheder og personer, som fængslede. Det varede længe, før man fik øje for betydningen af bysamfundets historie, og først J. R. Hübertz i forrige århundrede prøvede at anlægge et lokalhistorisk synspunkt¹. Han fik talrige efterfølgere, men endnu er man ikke nået til bunds i de mange spørgsmål.

Efter Slesvig-Hedeby og Ribe er Århus den by, hvis historie kan følges længst tilbage i de skriftlige kilder, men netop den ældste historie er den mest uklare, og de efterfølgende kilder til belysning af stedets udvikling indtil ca. 1200, da Århus med domkirkens rejsning og byens vækst går ind i et nyt stadium, skal give læseren mulighed for en selvstændig undersøgelse og bedømmelse af de mange standpunkter, forskningen i tidens løb har taget til de byhistoriske problemer.

Det nærmeste forbillede for en sådan kildesamling er tilvejebragt af Otto Scheel og Peter Paulsen i *Quellen zur Frage Schleswig-Haithabu*, 1930, fra hvis disposition det dog har været nødvendigt at afvige. De primære kilder er bragt i videst muligt omfang, de yngre og de afledede i så stort et antal, at det skulle være let at se deres afhængighed og den påvirkning, de har øvet på de forskellige anskuelser i tidens løb. Læserkredsen ville kun blive lille, hvis kilderne blev aftrykt uden kommentar og oversættelse, og der er derfor vedføjet en indledning, der forhåbentlig i nogen grad kan vise vanskelighederne i forståelsen af overleveringen, og hvis en oversættelse allerede forelå, er den taget i anvendelse. Det har hermed ikke alene været hensigten at lette tilegnelsen af stoffet, men også at gøre opmærksom på, at enhver oversættelse er en fortolkning uanset dens pålidelighed og nøjagtighed, og at det er nødvendigt stadig at holde sig til den originale tekst. Hvor intet forfatternavn er anført, er det i reglen udgiveren, der har forsøgt

¹) J. R. Hübertz: *Et Blik paa Staden Aarhus*, 1837.

at give en oversættelse. Teksterne er i almindelighed gengivet bogstavret efter nyeste standardudgave. I de allerede udgivne oversættelser er kun foretaget en lempelig normalisering (små bogstaver i substantiver og brug af å). Herved er uundgåeligt fremkommet visse inkonsekvenser, især med hensyn til navneformer, men en mere håndfast normalisering har forekommet at være for stort et indgreb.

En kildesamling som den foreliggende frembyder i sig selv en række spørgsmål. Beretningerne og aktstykkerne, hvoraf den er tilvejebragt, beskæftiger sig kun i forbigående med Århus, og allerede i selve udvalget fremkommer uundgåeligt en tendens, som er kilderne fremmed. De har i reglen ikke villet berette om byen, men haft andre mål, i hvis skildring nogle bemærkninger om Århus lejlighedsvis er føjet ind, mens dette arbejde søger sin berettigelse i at gøre byens historie til det centrale og skyde det øvrige i baggrunden. Kun i mindre omfang kan kildernes værdi og gyldighed drøftes, og en almindelig vurdering af deres pålidelighed ligger uden for emnet, ligesom der ikke kan tages hensyn til den almindelige historiske baggrund, skønt den er en forudsætning for forståelsen af kilderne, og for et nærmere studium af dem må der henvises til speciallitteraturen, også når det drejer sig om tekstens overlevering.

Beretningerne om den hellige Niels og Øm klostres krønike er kun bragt i uddrag. Begge foreligger i fortrinlige udgaver i *Vitae sanctorum Danorum*, 1908–12, p. 391–408, og *Scriptores minores II*, 1922, p. 153–264. Af den første er fyldige stykker oversat i *Danske helgeners levned* ved Hans Olrik, 1893–94, p. 293–316, den anden er senest oversat af Jørgen Olrik i *Aarhus Stifts Aarbøger* 1932, p. 57–153. De har først og fremmest betydning for kirkehistorien.

For oplysninger i almindelighed om byens historie henvises der til Litteratur om Aarhus, 1941, og Litteratur om Århus og forstæder, 1959, begge udgivet af Århus kommunes biblioteker (Aarhus Folkebibliotek).

De sidste års udgravninger og fund har bragt adskilligt for dagen om den periode, de her samlede kilder beretter om. De resultater, man hermed er nået til, er omtalt kort, idet fundene forhåbentlig engang vil kunne omtales særskilt, og de skriftlige kilder vil ved siden af deres selvstændige værdi

også have betydning som introduktion til de spørgsmål, jordfundene og de materielle kilder i øvrigt rejser.

Til de mange, der virksomt har bidraget til, at dette arbejde har kunnet fremkomme inden for en begrænset tid, bringes en varm tak, først til rådmænd *Rudolf Jensen* som formand for Byhistorisk Udvalg. Af dets andre medlemmer har overbibliotekar *Ib Magnussen* ofret sin tid på redaktionen af teksterne sammen med bibliotekar *M. Laursen Vig*, og arkivar *Vagn Dybdahl* har sammen med museumsinspektør *Gunner Rasmussen* bistået ved udvalget af billeder. En særlig tak skyldes professorerne *Gustav Albeck* og *Chr. Westergård-Nielsen*, der har oversat afsnittet fra Flatøbogen med de vanskeligt fortolkelige skjaldevers. Udgiveren skylder alle, der har ydet deres hjælp, at fremhæve, at han bærer ansvaret for fejl og mangler.

Det er en glæde, at dette bidrag til Århus' historie fremkommer som en hilsen til overbibliotekar *E. Sejr*, der selv i så høj grad har øget kendskabet til byens og dens borgeres liv og arbejde.

HELGE SØGAARD

Det ældste Århus

Århus bys ældste historie, som den er afgrænset i det efterfølgende udvalg af kilder, udspilles mellem 948, da stedet første gang nævnes i den skriftlige overlevering, og 1204, da den nuværende domkirkes grundlægger, biskop Peder Vagnsen døde. I dette lidt over 250 år lange tidsrum er der foregået en gennemgribende udvikling, af hvilken hovedpunkterne skal trækkes op til en kortfattet orientering.

I løbet af vikingetiden fremstår i Norden en række handelspladser af mere end lokal betydning. Herhjemme nævnes Hedeby eller Slesvig som den ældste, senere omtales Ribe, i Sverige er Birka det berømte centrum for omsætningen og blivers senere afløst af Sigtuna, og i Norge indtager Skiringssal en tilsvarende plads. Foruden disse store samlingssteder for folk og varer har der utvivlsomt også været mindre, men ikke ganske ubetydelige pladser med samme funktion, og blandt dem må Århus tælles. Stort ældre som handelsplads kan byen ikke være. Det byder ganske vist ikke megen sikkerhed, at navnet ikke omtales før 948, da overleveringen er så fattig, at det kan skyldes tilfældige omstændigheder, men foreløbig er der ikke fundet genstande, der kan føres længere tilbage, og indtil de foreligger, må man have ret til at hævde, at byen er opstået ved midten af det 10. århundrede. Man er sørgeligt uvidende om det, der mest påkalder interessen. Det kan ikke afgøres, om stedet langsomt er vokset frem, efterhånden som handelen tiltog, eller om det er ble-

vet grundlagt ved et kongeligt magtbud, som det skete, da kong Godfred 808 ødelagde Reric og flyttede købmændene derfra, som den frankiske overlevering beretter det, formentlig til det dengang nye Hedeby, eller som det gik til, da Knud den Store grundlagde Lund i Skåne. Den kirkelige tradition om disse første år er meget svag og beretter kun indirekte om byen som et verdsligt midtpunkt for Østjylland; heller ikke de nordiske kilder beskæftiger sig med denne side af byens liv og udvikling.

I det foregående har Århus kun fået den ubestemte betegnelse by, uden at ordet købstad er brugt om stedet. Hvis man ved det sidste navn forstår en plads for handel og håndværk, som ved en særlig retsordning er udskilt fra herredstingets område, vil det være umuligt at afgøre, hvornår Århus nåede rang af købstad. Den ældste byret overhovedet, Slesvigs, er fra slutningen af den periode, der omtales her, og selv om den vist også har været gældende i Århus, kan det kun have været en kort tid før 1200. Man må nøjes med det utilfredsstillende resultat, at byen i det 13. århundrede var kongelev, som det fremgår af Kong Valdemars Jordebog¹, og formode, at det samme ejerforhold var gældende, da byen opstod. Alle tilbageslutninger af denne og lignende art, hvormed man søger at sandsynliggøre det, der ikke

1. Kong Valdemars Jordebog. Udg. ved Svend Aakjær I, 1926-43, p. 26.

omtales direkte, lider dog af en metodisk usikkerhed ved at forudsætte, at udviklingen er gået for sig på regelmæssig måde efter de linier, den enkelte forskerskønner, men herfor er der ikke givet nogen sikkerhed. Det kan derfor kun betragtes som en privat formodning, at Århus allerede tidligt må have haft en retsforfatning af en eller anden form, der tydeligt skilte byen ud fra herredet, i hvilket den var opstået. Om retsreglerne var fremvokset ud fra en længere praksis og hvilede på borgernes selvstyre, eller de var givet eller i det mindste godkendt af en repræsentant for kongen, der samtidig skulle opkræve afgifterne for brugen af grunden og for den beskyttelse, hans værn ydede byens indbyggere, ved man intet om. Først i løbet af det 13. århundrede skimter man lidt af stadens forfatning; hvad der ligger før denne tid, er skjult i mørke.

Noget bedre er man oplyst om den kirkelige udvikling, skønt efterretningerne kun er fragmentariske og ikke tillader nogen sammenhængende skildring. Hvad der kendes, vil kunne læses i den gruppe kilder, hvori bispedømmets historie omtales; her må det være tilstrækkeligt at fremhæve, hvor få kirker Århus ejede i sammenligning med den nærmeste stiftsstad Viborg, hvad der nok kunne tyde på, at bispedømmet var ringe, som det hedder i Øm klostres krønike². På dette punkt kan arkæologien i nogen grad være til hjælp gennem de sager og minder, der er fremdraget i de senere år. Vigtigst blandt dem er genopdagelsen og restaureringen af krypten under Frue kirke, hvis frådstensmure på en anskuelig måde fører den be-

søgende tilbage til det 11. århundrede; og hvis den øvrige del af den ældste domkirke har været af samme kvalitet, kan det kun beklages, at den måtte forsvinde for dominikanernes teglstenskirke i overgangstil, hvor skøn den end er. Formodentlig har man allerede ved genoprettelsen af bispedømmet under Svend Estridsen lagt planer om en domkirke af sten, og resultatet blev den kirke, hvis krypt nu er genskabt. Det er den, der i vore kilder kaldes sct. Nicolai kirke, og hvis man vil følge de antydninger, Poul Nørlund har givet, er det muligt, at det gyldne alter, der nu står i Nationalmuseet, men som har været i Lisbjerg kirke, ca. 1150 er udført til frådstenskatedralen³.

Med altret er man kommet frem til de enkeltgenstande, som er bevaret fra denne fjerne tid. Den lige nævnte forsker har også fremhævet, at Århus i ældre middelalder har været et kunstcentrum⁴, men vanskelighederne ved nærmere at bestemme dets produktion og påvirkninger er uløselige, så længe der ikke kendes mere til det fra selve byen. Dets indflydelse inden for stiftets gamle grænser er dog så utvivlsom, at man herfra tør slutte, at byen ikke har indtaget nogen ringe plads i landets ældste kunsthistorie. Krucifikset fra Åby og altret fra Lisbjerg opfattes af Poul Nørlund som udført i Århus⁵. På samme måde har Francis Beckett gjort opmærksom på, at de romanske kalkmalerier i Århus stift er påvirket af den sjællandske skole⁶. Også på dette område vil det være naturligt at regne med bispens

2. *Scriptores minores historiarum Danicæ medii ævi rec. M. Cl. Gertz II, 1922, p. 162 (nr. 69).*

3. Poul Nørlund: *Gyldne altre*, 1926, p. 209–210.

4. *Smst.* p. 210.

5. *Smst.* p. 64.

6. Francis Beckett: *Danmarks Kunst I, 1924, p. 284.*

egen by som kunstcentrum og at fremhæve forbindelsen med andre landsdele, som den herigennem er bevidnet. Dr. M. Mackeprang har særskilt gjort opmærksom på gruppen af »sløjfeportaler« på de romanske kirker i stiftets nordlige del og antydning af forbindelse mellem Skåne og Østjylland⁷, og i denne sammenhæng har det betydning at gøre opmærksom på, at også Adam af Bremens værk bevidner et samkvem tværs over Kattegat (nr. 39). Der er efterhånden fremdraget flere romanske reliefstene i Århus, men desværre ikke under sådanne omstændigheder, at det kan fastslås, at de oprindeligt har hørt hjemme i byen, idet nedrivningen af kirker i omegnen kan have bragt dem hertil i løbet af den senere middelalder.

Hvis materialet ikke var så spinkelt, ville det have været fristende at drage en linie fra vikingetidens ornamentik, som den kendes fra de på teatrets grund fundne drikkehornbeslag, det lille kobberbeslag fra katedralskolen og runestenen fra Århus Mølle med den truende maske (nr. 8) over Lisbjerg-altrets sindrigt sammenflettede dyr til egnens romanske rankeværk, som dr. M. Mackeprang kalder gammel-dagsvirkende⁸. En udvikling af denne art ville passe udmærket ind i det billede, man i øvrigt kan danne sig, og er ikke foregået uden påvirkning fra udlandets mere kultiverede kunst, af hvilken indførte prøver har været at se i byen, som det fremgår af den lille dyrefigur af bronze, der er fundet i katedralskolens grund, og til hvilken en slægtning er gengivet på et

romansk relief på Viborg domkirkes nordre tårn⁹.

Også i de almindelige genstande fra det daglige liv foreligger der vidnesbyrd om foreningen af hjemligt og fremmed. De i Århus fundne kamme adskiller sig ikke fra andre, der er fundet andetsteds i Norden fra samme periode. Af de i byen fundne lerkar er de fleste af en velkendt jysk type, »kuglepotten«, som den er blevet kaldt, og en variation af den er det sjældent forekommende hængekar med tre ører, der utvivlsomt har gjort tjeneste som lampe; men blandt disse stedbundne stykker optræder et fladbundet kar med råt indridset ornamentik på siderne af en form, der ellers kun kendes fra Østdanmark. Det er fundet ved nedrivningen af huset Store Torv 3 og optræder som en uafhængig kilde for den forbindelse med øerne, der er omtalt af Adam af Bremen (nr. 2). På samme måde vidner et helt kar af klæbersten og adskillige fragmenter om forbindelsen med Norge, som omtales af samme kilde. Sjældent dækker jordfund og skriftlig overlevering hinanden så tydeligt som i disse to eksempler.

Ligeledes er de mærkelige lerkar med »svalerede ører«, der henføres til vikingetiden eller perioden lige efter, kendt fra Århus i fragmenter. De er også fundet i Hedeby; og skal man lede efter slægtninge til denne type, synes forbindelsen snarest at måtte søges i Vesteuropa¹⁰. I øvrigt er tidens keramik fra Århus tarvelig, som det også kendes fra andre steder.

I de linseformede, gennemborede væve-

7. M. Mackeprang: *Jyske Granitportaler*, 1948, p. 289–290.

8. Smst. p. 277.

9. P. Severinsen: *Viborg Domkirke med Stad og Stift i 800 Aar*, 1932, p. 115.

10. C. J. Becker: *Lergryder med indvendige ører. Kuml. Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab 1959*, p. 28–52.

vægte af brændt ler foreligger også en almindelig form, og heller ikke de hidtil fundne våben giver anledning til særlige bemærkninger. Såvel spydspidserne som pilespidserne kendes efter deres type fra andre steder, kun fortjener det at nævnes, at et luksusvåben som spydspidsen med den sølvbelagte dølle er det ældste eksempel på et guldsmedearbejde fra Århus i den betydning, at den er fundet her. Der kan ligeledes mindes om de i byen slåede mønter, hvorom nærmere siden, der vidner om stedets betydning for handelen ud over de snævre grænser.

Hvis man ville give en fuldstændig liste over jordfundene fra den her omtalte periode, ville den kun blive kort i sammenligning med det tidsrum, den omfatter. Det hænger dels sammen med, at det moderne Århus ligger oven på de lag, hvor minderne om den ældste tid findes, og at de kun kan undersøges, når tilfældige gravninger til nybygninger åbner adgangen, der oftest forstyrres af gravemaskinens indsats, dels må det tages i betragtning, at sagerne fra denne periode i hvert fald tilsyneladende kun er bevaret i ringe antal, hvad årsagen så kan være hertil. Århus synes dog at være den by inden for landets nuværende grænser, der kan føre sine jordfund længst tilbage i tiden og i nogen grad afprøve dem ad litterær vej, som det lige ovenfor er antydnet.

Skal udviklingslinien derfor trækkes op i et anskueligt forsøg på at vise den første vækst af byen, må det blive på følgende måde. Ved midten af det 10. århundrede opstod der ved mundingen af åen, der afvander Brabrand sø, en handelsplads, hvis forbindelser særlig gik nordpå og østpå i modsætning til det ældre Ribe, der

var orienteret mod syd og vest. Stedet fik forøget betydning ved 948 at blive sæde for en biskop, hvis udnævnelse dog synes at have været forhastet, da der ikke kom nogen efterfølger ved hans død. Derimod ser det ud til, at byens betydning for handel og håndværk har været stigende, hvis man tør dømme ud fra oprettelsen af et møntværksted under Hardeknud og Magnus den Gode; og da Jylland var kristnet, blev bispesædet genoprettet ca. 1060 eller kort efter. Som tegn på kirkens betydning begyndte man opførelsen af en domkirke, hvis levninger endnu findes i og under den nuværende Frue kirke. Kirken har benyttet og sandsynligvis fremmet byens kunsthåndværk, og dens indflydelse på væksten og fremgangen har været betydelig. Først efter borgerkrigenes afslutning og vundernes nedkæmpelse blev der dog mulighed for en større opgang. Kilderne er for få til at give et virkeligt indtryk af de ældste bispers personlighed, men i slutningen af det 12. århundrede kom Peder Vagnsen af Hvidernes mægtige slægt på bispestolen. Han gennemførte en ny opbygning af bispedømmet ved grundlæggelsen af den nuværende domkirke og en ordning af domkapitlet, og byen fik ved siden af sin lokalhelgen den hellige Niels en ny beskytter i pavehelgenen sct. Clemens, til hvem den nye domkirke blev indviet. Også det borgerlige samfund nød godt af fremgangen i denne tid og må antages yderligere at have udviklet et grundlag, hvorpå det 13. århundredes Århus kunne bygge videre.

Om enkelthederne i denne ældste udvikling i det omfang, kilderne beretter om det, fortæller de efterfølgende afsnit og billedsiderne.

TAVLE 1.

Århus-sten 4 (kildested nr. 8), nu i Forhistorisk Museum. Stenen er fremkommet 1850 som hjørnesteen for den gamle Århus Mølle, da man ryddede op i grunden. Det antages, at masken er anbragt som et beskyttende mærke mod den overløst, der kunne true stenen. Den er nu bomærke for Forhistorisk Museum.

TAVLE 2.

Mundingsbeslag og sidebeslag af forgyldt bronze til et drikkehorn, fundet 1898 ca. 75 m syd for domkirkens kor ved udgravning til teatret, nu i Nationalmuseet. Beslagene stammer fra vikingetidens senere del, og en udførlig beskrivelse af dem er givet af Sophus Müller i *Drikkehornsbeslag fra Oldtidens Slutning. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1900, p. 196-202. Et meget fragmenteret skålformet spænde af bronze er ligeledes fundet på Bispe-torvet og opbevares nu i »Den gamle By«.

Beliggenhed

For den her omhandlede periode er det kun Adam af Bremen, der indeholder meddelelser om Århus' beliggenhed i forhold til andre steder (nr. 1-4). Bernhard Schmeidler anfører i sin udgave, at Adam har besøgt Svend Estridsen i Danmark¹, og det fremgår i øvrigt af skildringen, at han er godt orienteret i dansk topografi, selv om fejl kan findes², men efter sagens natur kan hans ret formløse bemærkninger ikke give anledning til mange kommentarer. Det må dog nævnes, at han anfører Århus som udgangspunkt for overfarten til Sjælland (nr. 2), og under omtalen af det ældste bispedømme kommer han igen ind på emnet, idet han ikke blot omtaler sejladsen til Sjælland, men også til Fyn, Skåne og Norge (nr. 39). Det kunne tyde på, at Århus for hans bevidsthed står som en by med gode forbindelser udadtil, og da han ved omtalen af udnævnelsen af de tre jyske bisper 948 gør opmærksom på, at også Østdanmark og Sverige hørte under deres virkefelt (nr. 31), har det sikkert været medvirkende til bispestolens oprettelse, at man fra byen havde let ved at drive missionsvirksomhed på øerne eller endnu længere borte. Da Adam af Bremen skrev sit værk, var stedets heldige beliggenhed fastslået, men

allerede oprettelsen af bispesædet over 100 år tidligere viser, at Århus dengang havde mere end lokal betydning. Hovedparten af de fundne sager er af hjemlig tilvirkning, mens andre som berørt i første afsnit stammer fra udlandet³. Alt er fundet i kvarteret omkring domkirken og modbeviser derved Huitfeldts meddelelse om flytningen af Århus fra Lisbjerg (nr. 57) og Hugo Matthiessens teori om, at den ældste by har ligget omkring Frue kirke.

Scholie 102 (nr. 1) er ikke af Adam og er sikkert tilføjet for at orientere læseren i de tre nordlige bispedømmers indbyrdes beliggenhed⁴.

Ud fra omtalen af byen, og hvad der i øvrigt kan skønnes, er det nærliggende at slutte, at det ældste Århus har været en handelsplads for den midterste del af Østjylland. Allerede da den første gang nævnes 948, har den givet plads for et marked og været et centrum; det er ikke bispedømmet, der har skabt Århus, men bispemissen fik sit sæde her, fordi stedet efter tidens forhold var en by, og en bisp skulle efter nedarvet sæd fra oldkirken helst residere i en købstad. Til en bestemmelse af byens alder foreligger der ikke kilder, og nedenstående forsøg udgiver sig kun for

1. Adam von Bremen: *Hamburgische Kirchengeschichte*. 3. Aufl. hrsg. von Bernhard Schmeidler, 1917, p. LIII.

2. Se nærmere A. A. Bjørnbo: Adam af Bremens Nordensopfattelse. *Aarboeger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1909, p. 141-154.

3. Helge Søgaard: Lertøj fra norrøjske museer, 1958, p. 19-21.

4. Om Adams topografiske oplysninger smilgn. Vilh. la Cours bemærkninger i *Historisk Tidsskrift* 10, II, 1932-34, p. 485-486, og Johs. Steenstrup smst. 9, IV, 1925-26, p. 345-346.

en arbejdshypotese, hvis eneste fordel er den, at den forklarer nogle hidtil ikke påagtede spørgsmål.

Stednavnet Stath (Stad) ved vestenden af Brabrand sø (det senere Constantinsborg, Ormslev s., Ning h.) har sidestykker andre steder i Danmark, i Burkal s., Slogs h., i Vester Hassing s., Kær h., og i Kobbersted, Aller s., Sdr. Tyrstrup h. Navnet betyder landingsplads⁵, og som det sidste stednavn oplyser, har disse pladser også været benyttet af handelen. Ifølge Kr. Hald er det første led i Kobbersted et lån fra oldsaksisk *kopare*, købmænd⁶. Stad ved Brabrand sø har ikke haft nogen betydning i historisk tid; men det er måske ikke for dristigt at regne med, at stedet har været en handelsplads for egnen omkring Århus å, før byen ved dens munding voksede frem. Det er antagelig sket engang i vikingetiden, og Århus må være fra denne tid. Det er meget betegnende, at pladserne med navnet Stad ikke senere fik nogen betydning og synes at være blevet slået ud, da en virkelig bydannelse fandt sted. Deres beskyttede plads fjernt fra det åbne hav viser ligeledes hen til et andet milieu end de senere købstæders. Det har været små markedspladser for de fremmedes handel, måske kun benyttet på bestemte tider af året og alene med lokal betydning. I modsætning hertil står de byer, som fremstod i løbet af vikingetiden med en fastboende befolkning med handel og håndværk som næringsveje, og de ældst kendte er netop dem, der 948 fik bisper, Slesvig-Hedeby, Ribe og Århus (nr. 26).

5. Aage Houken: Håndbog i danske stednavne, 1956, p. 155.

6. Kristian Hald: Vore Stednavne, 1950, p. 78; Aarhus gennem Tiderne I, 1939, p. 91 (Peter Skautrup).

Ganske vist vil Gudmund Schütte skyde Ribes alder tilbage til en ganske uvis fortid, idet han lader bynavnet være afledt af *ripæ*, d.v.s. åbredde og mener, at det er givet af romerske købmænd⁷, men byens historie kan ikke lægges så langt tilbage. Mere sandsynlig er den af Svend Aakjær foreslåede afledning af det hjemlige *ripa* i betydningen stribe, strimmel⁸, hvis man da ikke vil foretrække den ældre, hos J. Kinch anførte etymologi, efter hvilken det skal udledes af *ripr* i betydningen en lille høj⁹. Ribe nævnes første gang ca. 860, da Ansgar fik en grund i byen til at bygge en kirke på¹⁰, og Slesvig-Hedeby blev grundlagt 808, da kong Godfred overførte handelspladsen Reric's købmænd til stedet¹¹. Begge pladser var kongeligt eje. Det er dette milieu, man må søge tilbage til, hvis man vil forstå det ældste Århus, men som for denne by kun er afspejlet i en sen kilde. I Kong Valdemars Jordebog omtales Århus i hovedstykket fra 1231. Den anføres under Hasle h. med 12 mk. i ledingspenge foruden fogedafgift; endvidere nævnes byen under opregningen af kongelevet i Jylland og i den såkaldte indtægtsliste, hvis oplysninger dog ikke

7. Gudmund Schütte: Danske Stednavne fra Arilds Tid, 1927, p. 43-44, 86.

8. Danmark før og nu. Red. af Johannes Brøndsted. Vest- og Sydjylland, 1954, p. 83.

9. J. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse indtil Reformationen, 1869, p. 3-4.

10. Scriptorum rerum Danicarum medii ævi I. Ed. Jacobus Langebek, 1772, p. 482, 552.

11. H. Jankuhn: Ergebnisse und Probleme der Haithabugrabungen 1930-39. *Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte* LXXIII, 1949, p. 4 ff. J. er tilbøjelig til at mene, at Hedeby oprindeligt var en handelsby, der først senere fik håndværkere blandt sin befolkning, smlgn. p. 80. Om *comes vici* og hans funktion smlgn. p. 82.

uden videre kan bringes til at stemme med hovedstykkets¹². Svend Aakjær forudsætter tilstedeværelsen af en kongsgård i byen, og han følges i denne tanke af Henrik Larsen¹³; men hvor tiltalende formodningen end kan være, underbygges den ikke af nogen kilde. Dens plads i listen over kongelev sammen med så berømte steder som Aggersborg, Sjørind, Viborg, Jelling og Slesvig viser til gengæld tydeligt, hvor vigtig en del den var af det gamle kongelige gods. Det er tvivlsomt, om man ud fra de angivne indtægter i Kong Valdemars Jordebog kan slutte noget om byens størrelse på denne tid. Både i hovedstykket og i indtægtslisten er f.eks. afgifterne fra Randers større end det udbytte, kongen fik fra Århus, uden at det dog heraf er tilladeligt at slutte, at byen ved Gudenå har været den største.

Som lokalt centrum har Århus haft megen betydning. Den var heldigt beliggende i det gamle Åbo syssel. Oluf Nielsen har antaget, at det har navn af Åbo i Ormslev s., Ning h.¹⁴, men dette ubetydelige sted kan næppe være opnævner for det store syssel. Svend Aakjær foreslår, at sysselnavnet skal hentyde til beboelsen omkring Århus å¹⁵, men der kan lige så vel tænkes på Gudenåen, der danner syslets grænse mod vest. Som nærmere begrundet af Svend Aakjær kan syslets andet navn Opsyssel hentyde til dets særlige forhold til kongeslægten, som det viser sig i broderskabslisten i Kong Valdemars

Jordebog, og som også kom frem, da Knud Magnussen 1152 fik syslet som et af sine len, hvis man skal tro Knytlingasaga¹⁶. Så langt man kan følge syssetinget tilbage, har det været afholdt i Århus, og stednavnene Jelshøj og Tulshøj i Holme bjerge antyder måske, at syslets styrer før kristendommens indførelse har haft sit sæde her eller lige i nærheden¹⁷. Selv om alt dette kun i mindre omfang vedrører Århus som bysamfund, har det været med til at styrke byens betydning som syslets midtpunkt.

Peter Skautrup har ud fra topografiske grunde dannet begrebet Århus-bygden, bestående af Framlev, Ning, Hasle, Vester Lisbjerg og Hjelmlev h. med dele af Sabro, Gern og Øster Lisbjerg h. og af nogle mindre strækninger mod syd¹⁸. Denne af naturforholdene vel afgrænsede egn får sit naturlige centrum i Århus eller i Stath og kunne se ud til at udgøre den kerne, omkring hvilken Åbo syssel har dannet sig. Herrederne nord for denne strækning og Djursland falder topografisk udenfor, og da der både i Åbo syssel og i Ommer syssel findes et Hald h., er det muligt, at man har haft en tilsvarende samling omkring Randers fjord, uden at den dog er nået frem til den relative selvstændighed, syslet er udtryk for. Ligesom Århus' ældste tid kun foreligger uklart belyst, er oprindelsen til det syssel, hvis hovedstad byen blev, ganske usikker.

Bydannelsen synes at have været livlig i vikingetiden og den ældste middelalder. Ved siden af de tre ældste bispebyer møder

12. Kong Valdemars Jordebog I, 1926–43, p. 5, 26, 53; II, 1926–43, p. 193.

13. Henrik Larsen: Vejlbysogns Landbohistorie. *Aarhus Stifts Aarbøger* XX, 1927, p. 122.

14. Oluf Nielsen: Bidrag til Oplysning om Sysseleinndelingen i Danmark, 1867, p. 59.

15. Kong Valdemars Jordebog II, 1926–43, p. 47.

16. Oldnordiske Sagaer XI. Jomsvikinga Saga og Knytlinga Saga oversatte af Carl Christian Rafn, 1829, p. 317.

17. Se note 15.

18. Aarhus gennem Tiderne I, 1939, p. 80–82.

man lidt senere Odense, Roskilde og Lund, gamle er ligeledes Viborg og Ålborg. Andre nåede ikke at udstrække deres tilværelse længe og gled hurtigt tilbage i ubemærketheden. Det gælder måske pladser som Brovold på Als og ved Rosborg sø vest for Viborg¹⁹, begge steder med volde. Bevægelsen har åbenbart været større, end handels- og trafikforholdene siden kunne bære den, men på dette område har tiden alligevel været nyskabende i sine forsøg på at indordne landet i det europæiske kulturfællesskab.

Under drøftelsen af Københavns opståen har man en lang tid opstillet alternativet, om en oprindelig landsby eller en markedsplads dannede spiren. Dette spørgsmål har sjældent været fremme, når talen var om det ældste Århus; kun Henrik Larsen har hævdet, at Århus engang har været en landsby²⁰. En nærmere drøftelse vil let kunne udarte til en strid om ord, og hvis man ved Århus forstår bysamfundet med handel og håndværk som bærende erhverv, falder Henrik Larsens teori bort af sig selv, uden at det tør benægtes, at der i den sydlige del af Hasle h. ved åmundingens nordre side har ligget en bebyggelse, hvis marker har været begrænset af åen, mod nord af Vejlbys og Skejbs arealer og mod vest af Hasles, men det historiske grundlag for tilstedeværelsen af denne landsby er mere end usikker, og andre løsninger er også mulige. Fordi driften af bymarken er indgået i borgernes næring, kan der ikke herudfra sluttes til tilstedeværelsen af en landsby før købstaens fremkomst.

19. Smlgn. P. Severinsen: Viborg Domkirke, 1932, p. 11.

20. Henrik Larsen: Vejlbys Sogns Landbohistorie. *Aarhus Stifts Aarbøger* XX, 1927, p. 95.

I det store samlingsværk om Trelleborg kommer Gunnar Knudsen også ind på stednavnet Trøjborg og dets sammenhæng med navnet Trelleborg. Han mener, at man her har at gøre med reminiscenser af det middelalderlige sagn om Troja²¹, og i så fald kan man ikke tillægge navnet på bydelen i Århus så høj en alder, at det skal inddrages i overvejelserne om, hvorledes den ældste by så ud. Trøjborg i Århus nævnes 1632²². I hvert fald kan beretningen i Aarhus Stiftstidende 10/7 1899 om, at navnet skulle stamme fra en skrædermester Møller, der 1855 købte en jordlod og byggede et hus, der i folkemunde fik navnet Trøjeborg, henføres til sagnetes verden.

I det foregående er der ikke taget hensyn til Arild Huitfeldts meddelelse fra 1604 om, at Århus under biskop Ulkild 1102 blev flyttet fra Lisbjerg til dens nuværende plads (nr. 57). Som følge af den store autoritet, Huitfeldt nød, fulgte den ældste forskning uden vaklen hans oplysning, men man synes her at have at gøre med et vandresagn om den flyttede by, der kendes fra flere steder i Danmark. Det er første gang lokaliseret til Roskilde i Lejrekrøniken, senere er det overleveret fra Ribe, Ringkøbing, Kolding, Hobro og Randers for blot at nævne de jyske byer, hvortil det er knyttet²³. For Århus' vedkommende var det først J.R. Hübertz, der i sit allerede omtalte skrift fra 1837 stillede sig tvivlende til sagnets pålidelighed ud fra bynavnets betydning af å-munding,

21. Poul Nørlund: Trelleborg. *Nordiske Fortidsminder* IV, 1, 1948, p. 201 ff.

22. J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie I, 1904–06, p. 154.

23. Helge Søgaard: Sagnet om det ældste Århus, 1950, p. 21 ff.

som ikke kunne passe til en beliggenhed ved Lisbjerg, uden at han dog ville benægte, at der havde været en handelsplads ved landsbyen. M.H. Rosenørn slutter sig til Huitfeldts fremstilling om købstadens flytning og bisp Ulkilds opførelse af en trækirke, som han uden hjemmel identificerer med sct. Olufs kirke, for senere at tage afstand fra det i noterne²⁴. J. Hoffmeyer følger Hübertz ved at hævde, at Århus ikke er blevet flyttet, men mener dog, at et »Torv«, der tidligere blev holdt ved Lisbjerg kirke, er blevet overført hertil²⁵. Omtrent på samme måde behandles sagen af samlingsværket Aarhus (1905), hvor det heller ikke udelukkes, at der kan have ligget en by ved Lisbjerg²⁶.

Det vides ikke, hvorfra Huitfeldt har fået sin efterretning, som derved bliver desto mere gådefuld. Der er ikke megen sandsynlighed for, at den stammer fra Århus, idet det er muligt at komme bag ved den gamle historieskriver og undersøge traditionen i byen.

I lang tid har man ment, at kanniken Hans Pedersen Horsens' krønike om bisperne i Århus var tabt²⁷. Et uddrag af dens yngste parti, som Langebek gjorde, er offentliggjort²⁸. Nu har dr. Ellen Jørgensen fremdraget, at en afskrift af krøniken, udført af St. Johannis Stephanius, findes i Kalmar, og en fotografisk gengi-

velse foreligger i Det kgl. Bibliotek²⁹. Hans Pedersen Horsens (ca. 1545–1617) tog magistergraden i Wittenberg 1579 og studerede senere i Leipzig. Ifølge hans gravsten, hvis indskrift er afskrevet af Hans Rhuman, var han i 9 år rektor ved katedralskolen, senere sognepræst for Åby og Hasle h. og endte sin karriere som provst for Hasle h. og lektor i teologi. Hans strid med kanniken Christen Sørensen Stub er behandlet af H. F. Rørdam³⁰. Krøniken bærer titlen: *Catalogus pontificum ecclesiae Arhusiensis chronologicus, ab anno Christi DCCCCXLVIII ad annum MDLXXXIV, cui multa memorabilia de rerum Danicarum et ecclesiae ejusdem annalibus collecta inseruntur, conscriptus et in ordinem digestus a Johanne Petræo Horsnensi*. Uanset at ordene angiver, at krøniken afsluttes 1584, ender den 1591 med en omtale af Albert Hansens udnævnelse til bisp og af andre begivenheder dette år.

For det her omtalte spørgsmål meddeles følgende: Illoch V., Wlckelf VI., Eschilius VII. Arhusiensis episcopi. De his in annalibus præter nuda eorum nomina sollicitè qværenti nihil occurrebat; non dubium est tamen eos fuisse viros industrios, sapientes, præclarosque divinatorum cultuum, qvi a præcessoribus suis plantati erant, propagatores. »Illuge den femte, Ulkild den sjette og Eskil den syvende biskop i Århus. Om disse fandt den omhyggelige forsker intet i årbøgerne uden navnene alene; men der er dog ikke tvivl om, at de har været virksomme og kloge mænd og berømte udbredere af gudsyrelsen, som var indført af deres forgæn-

24. M. H. Rosenørn: Greve Gert af Holsten og Niels Ebbeson af Nørreris I, 1873–87, p. 94, 405.

25. J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie I, 1904–06, p. 44.

26. Aarhus. Byens Historie og Udvikling gennem 1000 Aar, 1905, p. 4.

27. H. F. Rørdam: Udsigt over Arbejderne i Danmarks Kirkehistorie. Kirkehistoriske Samlinger 4, I, 1889–91, p. 12.

28. Smst. 3, III, 1881–82, p. 342–344.

29. Ellen Jørgensen: Historieforskning og Historiekrivning i Danmark indtil Aar 1800, 1931, p. 52, 66.

30. Kirkehistoriske Samlinger 3, III, 1881–82, p. 344–354; smst. 3, VI, 1887–89, p. 591.

gere.« Ud fra disse ord er fremgår det, at Hans Pedersen Horsens intet har vidst om disse bisper, og mellem linierne er det let at finde et suk over, at kilderne ikke meddeler noget. Han har imidlertid udfoldet megen flid på at samle og ordne de sparsomme efterretninger, der forelå, så man kommer næppe langt fra sandheden ved at påstå, at havde der i byen været den ringeste tradition om flytningen fra Lisbjerg, ville han ikke have undladt at bringe den. Efter hans krønike i øvrigt at dømme har overleveringen i Århus været yderst tarvelig; den er et kompilationsarbejde, hvor uvedkommende digressioner efter tidens lærde skik må erstatte de virkelige oplysninger om bisperne, men samtidig det første vidnesbyrd om interessen for lokalhistorien i Århus. Alene derved har den været en bedre skæbne værdig end at blive glemt lige til nutiden.

For at forstå dem, der har sluttet sig til Huitfeldts meddelelse om byens flytning, må det bemærkes, at man ikke ud fra Adam af Bremens meddelelser kan gen-drive den urigtige beretning. Selv om de naturligt lader sig forstå om byen på dens nuværende plads, indeholder de intet, som modbeviser flytningen.

For fuldstændigheds skyld skal her mindes om, at Kr. Erslev synes at gå ud fra en tradition, der lader Århus ligge højere oppe ved den samme å, idet han bemærker, at selve bynavnet først kan være dannet ud fra den nuværende beliggenhed. Han stiller sig derfor forbeholdent til sagen, og det ser ud til, at han har forvekslet Egåen og Århusåen, så traditionen derved har fået den afvigende form hos ham³¹. Hans ord lyder: »Hvis Traditionen har Ret i, at Aarhus oprindeligt laa højere oppe ved Aaen, maa Flytningen ned til Aamundingen dog være foregaaet meget tidlig, siden først denne Beliggenhed har givet Byen dens Navn.«

Ifølge Svend Aakjær ligger dialektkernen for Åbo syssel omkring Årslev, Framlev og Skjolddelev vest for Brabrand sø³². Hvis man tør søge syslets oprindelige midtpunkt her, har Århus ved bysamfundets begyndelse været temmelig langt fjernet fra det.

31. Kr. Erslev: *Valdemarernes Storhedstid*, 1898, p. 243.

32. Svend Aakjær: *Vore Folkemaals Oprindelse*. *Frem A*, 1. Bd., 1925, p. 765, smlgn. kort ved p. 576; Peter Skautrup: *Dialektkriterier og deres værdi*. *Sprog og Kultur* VI, 1938, p. 59–80.

Runestene

Runestenen frembyder en kildeafsæregen karakter. Det er sjældent, at de giver historiske oplysninger, og den gamle bemærkning står stadig ved magt, at de fortæller om en mand, som man intet kender til, og som hans vigtigste bedrift, at han er død. Dertil kommer, at ingen af de runestene, der er fundet i Århus, kan antages at være blevet fremdraget på deres oprindelige plads, så deres tilknytning til byen er kun løs. Ud fra de besværlige transportforhold, der herskede i fortiden, tør man gå ud fra, at runestenen fra Århus ikke stammer fra fjerntliggende steder, men dog kan have hørt hjemme i omegnen. I modsætning hertil mener Ejler Haugsted, at stenene oprindeligt har stået ganske nær de pladser, hvor de blev fundet, uden at give en nøjere begrundelse herfor¹. Idet der for et nærmere studium må henvises til Lis Jacobsen og Erik Moltkes udgave, skal det her fremhæves, at bortset fra den forsvundne Århus-sten 2 (nr. 6), om hvilken der ikke kan siges noget, tilhører de alle den rummelige periode, der kaldes den yngre vikingetid.

J. Hoffmeyer har i sine studier over Århus' historie ofret runestenen et kapitel; men da han udelukkende bygger på Wimmers opfattelse, er hans bemærkninger nu værdiløse, og af hans kommentar til Århus-stenen 4 (nr. 8) kan der ikke sluttes noget. Han foreslår, at stenen i 1289 er blevet brugt til fundament i møllen, og

at den har været opstillet ikke langt derfra, men det ses ikke, hvorledes han er nået frem til denne opfattelse, og det er sikrest at indrømme, at der ikke kendes mere til denne stens oprindelige plads end til de andres².

Regnar Knudsen har fremsat formodningen om, at den strid, der tales om på runestenen, er kampen mellem Magnus den Gode og Svend Estridsen på bugten ud for Århus 1043³. I sig selv er dette skarp-sindige forslag tiltalende; men han gør opmærksom på, at det kun er findestedet for stenen, der kan begrunde det, og at der kan tænkes på talrige andre kampe, som stenens udsagn kan hentyde til. Han søger ligeledes at forklare stednavnet Sakshøj ved at henvise til Århus-stenen 6 (nr. 10), som er rejst efter en Asser Saxe. Denne formodning passer i nogen grad til stedet og tiden, og det skulle ikke være urimeligt, at et højnavn fra vikingetiden bevares, til det blev optegnet af den skriftlige overlevering, smlgn. nr. 60–62. I så fald må man tænke sig, at stenen oprindeligt har stået ved Sakshøj, før den endte i Frue kirkes murværk. Der er blot den vanskelighed, at navnet Asser Saxe er godt overleveret, mens Sakshøj er omtalt sent. Hvor fristende det end kan være at sætte et navn på en runesten og et højnavn i

1. Aarhus gennem Tiderne I, 1939, p. 69.

2. J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie I, 1904–06, p. 22.

3. Regnar Knudsen: »Da Konger stredest« – ved Aarhus og Helgenæs. *Aarhus Stifts Aarbøger XXV*, 1932, p. 222–224.

forbindelse med hinanden, er sammenhængen langt fra beviselig.

Til nærmere belysning af Regnar Knudsens teori kan det anføres, at Marius Kristensen går ud fra, at adskillige højnavne kan henføres til forhistorisk tid og erindringer om den, som lå begravet i højen, uden dog at anføre noget eksempel⁴. Axel Olrik har i Olufs høj ved Lejre søgt graven for kong Oluf (d. 812), en af Godfreds nærmeste efterfølgere⁵, og kunne dermed have påvist, at et højnavn kan bevares i over 1000 år, hvis blot hans dokumentation kunne have stået for en nærmere kritik. Oluf Nielsen har sammenstillet Plovstrup med Plovshøj og formodet, at Erik Emunes drabsmands hedenske stamfader lå begravet her⁶. Det kan ikke bevises, om det er rigtigt, eller der blot foreligger en folkelig navngivning, eller om højen har fået navn efter en ejer af den. Den nævnes første gang 1638. I mange tilfælde søges højnavne forklaret ved et urigtigt sagn. Eksempelvis meddeles det 1623, at Jelshøj, Holme s., Ning h., skal have sit navn efter en bonde, der hed Jel, mens det i virkeligheden må forstås som Jarls-høj⁷.

Sakshøjs historie vil senere blive omtalt (se side 42).

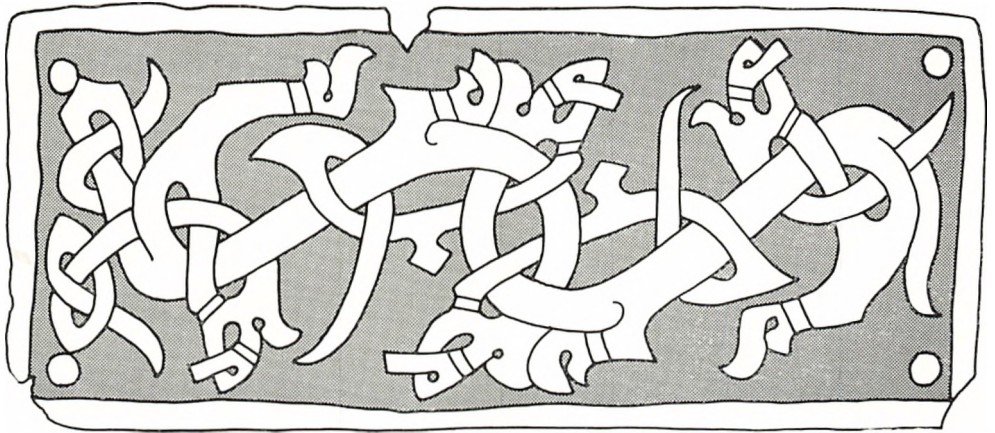
Århus-stenen 1 (nr. 5) bærer navnet Hedeby i sin indskrift. J. Hoffmeyer har på

grundlag af Wimmers læsning prøvet at se en hentydning til kampen om Hedeby⁸, men denne løsning falder bort efter påvisningen af, at teksten er så fragmentarisk, at det er umuligt at fastslå indholdet med sikkerhed. Ejler Haugsted nøjes mere ædrueligt med at påvise, at den bevidner forbindelsen mellem Århus og byen ved Slien i almindelighed⁹. Det er uafgjort, om stenen fortæller om en voldsom død under en krig eller om en livsafslutning under fredelige forhold.

Til byhistorien har runestenerne hidtil ikke givet store bidrag, og enten man opfatter dem som sidestykker til nutidens gravstene eller påstår, at de er mindestene, er det forklarligt. Hvis man ville tage et tilsvarende antal gravstene og mindestene fra nutidens Århus og skrive historie på dem, måtte resultatet blive lige så fattigt. Selv om denne sammenligning er fortegnet, viser den dog, at der ikke er plads for ukendte personer i historien. Først når den enkelte og hans virksomhed er indordnet i en større sammenhæng, bliver han genstand for historisk betragtning. Efter dette synspunkt bliver runestenernes orakelagtige indskrifter af ringe værdi. Det vides ikke, om den omtalte Asser Saxe har boet i Århus, om den meddelelse, at han ejede skib sammen med Arne hentyder til vikingefærd eller fredeligt købmandsskab eller begge dele, som tidens skik var, og den oplysning, at han var en meget velbyrdig dreng, giver ham ganske vist en social placering, der fortæller om hans ydre kår, men alle disse kendsgerninger er irrelevante, så længe

4. Marius Kristensen: Vore Stednavne. *Fortid og Nutid I*, 1914, p. 117, 121.
5. Axel Olrik: Danmarks ældste kongegrav. Festskrift til Ludv. F. A. Wimmer, *Nordisk Tidsskrift for Filologi* 3, XVII, 1909, p. 138–149. Smlgn. Vilh. la Cour i *Danske Studier* XVIII, 1921, p. 164–165.
6. *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1860, p. 217–226.
7. *Danske Samlinger* 2, VI, 1877–79, p. 154; Kong Valdemars Jordebog II, 1926–43, p. 47.

8. J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie I, 1904–06, p. 20.
9. Aarhus gennem Tiderne I, 1939, p. 74.

TAVLE 3.

Rektangulært beslag af kobber, 3,2×7,4 cm, fundet på grunden for katedralskolens nye pedelbolig ved Skolegyde 1956, nu i »Den gamle By«. Fremstillingen viser på en baggrund af indslåede småcirkler fire dyr, opløste i båndagtige slyng. I museumsinspektør Gunner Rasmussens hosstående tegning af decorationen er der gjort rede for det indviklede mønster, efter hvilket dyrene er flettet ind i hverandre.

TAVLE 4.

Lampe og lerkar fra vikingetidens Århus. Den lille lampe, 4,7 cm høj, der ved tre ører kan hænges op som vist på billedet, er fundet Skolegade 21, det mindre af lerkarrene stammer fra en udgravning ved domkirken, det større er fra katedralskolens nybygning Skolebakken 3. Alle sager findes i »Den gamle By«.

de ikke kan indpasses i den videre sammenhæng. Han er stadig en ubekendt størrelse, hvis betydning for byen står hen i det uvisse.

Det er derfor forståeligt, at det ikke er lykkedes Ejler Haugsted at få sit afsnit om runestenen i Aarhus gennem Tiderne til at hænge sammen med den øvrige skildring. Det står helt isoleret i beskrivelsen, uden at runestenenes oplysninger senere indgår i redegørelsen. Hvis man imidlertid tør gå ud fra, at de har været rejst i umiddelbar nærhed af byen, foreligger der i dem i det mindste en værdifuld kilde for tilstandshistorien. Både ved deres runer og kunstneriske udsmykning peger de tilbage i tiden og repræsenterer

et ældre stadium med de nationale skrifttegn og en lige så stedbundet ornamentik. Det samme kan gøres gældende om de runestene, der er knyttet til Hedeby's historie og fundet i byens omegn. På begge steder optræder disse monumenter som et dansk kulturelement ikke alene gennem deres ydre udstyr, men også gennem forudsætningerne for rejsningen af dem. De skal bevare mindet om de højbyrdige og rige mænd, der er nævnt på dem, men selv om disse mindesmærker har været varigere end malm, har de ikke kunnet løse deres opgave. De har levet længere end erindringen om dem, de skulle fortælle om.

Mønter

Fra numismatisk side er der givet en redegørelse for de mønter, der er præget i Århus i den periode, der behandles her¹. For den almindelige historie er mønterne af væsentlig betydning, fordi de næsten er de eneste håndgribelige minder fra den ældre middelalder, som kan knyttes til navngivne historiske personligheder, og til forståelse af den økonomiske udvikling giver de afgørende bidrag.

I modsætning til runestenene peger mønterne fra Århus fremad, de repræsenterer ikke en svindende kulturperiode, men er vidnesbyrd om byens inddragen i Vesteuropas handelsliv. På Hardeknuds mønter møder man den ældste indskrift med latinske bogstaver, der kendes fra Århus, og den tidligste overlevering af bynavnet. Ud fra de mange eksempler på forvanskede omskrifter, der kendes fra denne tid, er det sikkert rigtigt, at bynavnet skal læses *Aros*, som Georg Galster foreslår det, og ikke *Arosii* eller *Arosi* med flere variationer, som det anføres af Ejler Haugsted og Peter Skautrup². Man undgår dermed en form, som vanskeligt kan forklares sprogligt, og det er en naturlig forklaring, at de tilføjede bogstaver kun skal tjene til at udfylde en tom plads. Kr. Erslev har søgt at forklare formen *Arosi*

som *Aros ci[vitas]*, byen Århus³, men der er vist ikke tilstrækkelig grund til at benytte denne udvej. På samme måde må det afvises at opfatte formen *Arosii* som en lokativisk genitiv af et latiniseret *Arosium*. Ganske vist kendes formen *Aarhusium* fra en senere tid (nr. 24), men det er vist ganske usandsynligt, at man i denne tidlige periode har beskæftiget sig med den slags sproglige finesser, og man har sikkert ikke forsøgt en latinisering af bynavnet.

Det er dog vanskeligt at give en fyldestgørende forklaring på omskrifternes sprogform. Navnet på »møntmesteren« er angelsachsisk, præpositionen ligeledes, og det samme gælder retskrivningen. Den forskrevne kongetitel må vel antages at være latin og kongenavnet og bynavnet dansk. Denne sprogblending er karakteristisk for tidens mønter, fordi Knud den Store opbyggede det danske møntvæsen på et angelsachsisk grundlag, og latin var det kulturbærende sprog. Det er i øvrigt netop på denne tid, at det hjemlige germanske kongedømme skal omformes efter europæisk mønter med dettes tradition tilbage til Rom.

Det må stå hen i det usikre, hvor stor betydning man skal lægge i, at Århus optrådte som møntsted, selv om man nok tør hævde, at det understreger stedets

1. Georg Galster: Århus' mønter. »*Den gamle Byes Årbog* 1956, p. 19-43 (med talrige litteraturhenvisninger).

2. Århus gennem Tiderne I, 1939, p. 78-79, 109-110.

3. Kr. Erslev: Vore bynavnes ældste former, oplyste ved danske mønter. *Danske Samlinger* 2, III, p. 125.

betydning som handelsplads. Fra vikingetiden kendes kun mønter fra Hardeknud og Magnus den Gode, idet beretningen om, at der også under Svend Estridsen blev præget mønter i Århus⁴, går tilbage til en let forståelig fejl i en afhandling af Kr. Hald⁵.

Det er ligeledes ganske usikkert, hvad der har bevirket, at man ophørte med møntprægningen i Århus, medmindre man vil pege på ønsket om at samle fremstillingen af omsætningsmidler på nogle få pladser i hver landsdel; og de mønter, der udsendtes fra Århus under Svend Grathe (nr. 13), kan ikke anføres som modbevis, da forholdene i denne korte periode var så urolige, at det også øvede sin indflydelse på møntvæsenet, så selv en dengang så ubetydelig by som Hjørring blev møntsted en kort tid.

Som et kuriosum kan det anføres, at en mønt, Poul Poulson i *Bibliotheca Aarhusiensis seu biographia episcoporum Aarhusiensium*, 1725, p. 10, henfører til biskop Illuge, fordi den på den ene side bærer et I, der skal hentyde til bispem, og på den anden et N som en forkortelse af kong Niels' navn, i virkeligheden er slået i Roskilde under Erik Menved⁶ og derfor ikke har nogen forbindelse med Århus eller det her omtalte tidsrum. En tilsvarende fejlдатering af en mønt er nævnt under nr. 13, og man må foreløbig gå ud fra, at der ikke er blevet slået andre mønter i middelalderen end de her omtalte.

På grundlag af Haubergs, Galsters, A. W.

Brøgger⁷ og Hans Holsts⁸ arbejder er det muligt at danne sig et skøn over spredningen af mønterne fra Århus. 4 er fundet i Jylland, 4 på Sjælland, 1 på Bornholm og 6 i Skåne. På Gotland er 1 kommet for dagen, i Sverige ligeledes 1, mens Norge møder op med 4 fundne eksemplarer. 2 (?) stammer fra Tyskland, 1 fra Polen og 1 fra Rusland. Værdien af de oplysninger, der kan uddrages af denne liste, er ret problematisk, fordi tallet er så lille, ligesom man heller ikke ud fra findestederne kan drage den slutning, at Århus har drevet handel med de omtalte egne. Mønternes vandring er usporlig. Tallene viser alene, at Århus udgjorde et led i organisationen af tidens handel, hvad man kunne slutte sig til uden at støtte sig til fundene. Næsten $\frac{2}{3}$ af de mønter, man har rede på, er fundet inden for landets daværende område, og det må nævnes, at man dengang ikke alene havde landets egen mønt som omsætningsmiddel, men over hele Norden cirkulerede mange forskellige mønter, som toges efter vægt og sølvindhold. Hvad det sidste angår, har mønterne fra Århus tilsyneladende været ret gode, hvorimod vægten kan svinge.

Mønterne er ligeledes de ældste genstande fra Århus, som kan henføres til navngivne personer. Ganske vist er det næppe muligt at fastslå med sikkerhed, hvilken betydning Ciadwine og Lifsig har haft ved mønternes fremstilling, om de har været overordnede embedsmænd eller håndværkere, der alene har beskæftiget sig med den tekniske side af sagen, men

4. Aarhus gennem Tiderne I, 1939, p. 213.

5. Studier tilegnede Verner Dahlerup, 1934, p. 183.

6. P. Hauberg: Danmarks Myntvæsen og Mynter i Tidsrummet 1241–1377. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 1884, p. 342.

7. A. W. Brøgger: Et myntfund fra Foldøen i Ryfylke. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 1910, p. 239–282.

8. Hans Holst: Brøholtfunnene. *Nordisk numismatisk årsskrift* 1957–1958, p. 90.

da deres navne anføres, tyder det snarest på, at de på en eller anden måde har indtaget en ledende stilling⁹.

Erik Arup har anført, at møntprægningen i Århus er fremstået på privat initiativ¹⁰. Det fremgår ikke, hvorledes han er nået til dette resultat, og hans tanke kan næppe opretholdes. Hvis man på grundlag af de få kendsgerninger, der foreligger, overhovedet tør udtale noget, er det rimeligst at mene, at møntprægningen i Århus er en sen udløber af det kongelige møntvæsen, som blev indrettet under Knud den Store og opretholdt under Hardeknud og Magnus den Gode. Århus er ikke den eneste by i Nørrejylland,

der var møntsted en kort periode ved vikingetidens afslutning. Ålborg, Ørbæk, Viborg og Ribe havde ligeledes møntsmedier.

Georg Galster gør opmærksom på, at en mønt med en fremstilling af et ankerkors på bagsiden med urette af Hauberg er henført til Århus¹¹. Til hans bemærkning kan det føjes, at Hauberg bygger sin stedfæstelse på ankerkorset, vist ud fra sin viden om, at den hellige Clemens, Århus domkirkes helgen, førte ankret som symbol. På Hardeknuds tid var den nuværende domkirke imidlertid ikke bygget, og sct. Clemens havde ikke noget tilhørsforhold til byen. Mønten må udgå af den række, der henføres til Århus.

9. Se nærmere P. Hauberg: Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146. *Videnskabernes Selskabs Skrifter* 6. Rk., hist.-fil. Afd. V, 1, 1900, p. 84 ff.

10. Erik Arup: Danmarks historie I, 1925, p. 138.

11. Georg Galster: Århus' mønter, p. 27 (se note 1); P. Hauberg: Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146, p. 206, pl. VI, nr. 47 (se note 9).

Kong Frode

Opfattelsen har været delt i tidens løb med hensyn til den vikingekonge, der efter visse kilders udsagn skal have grundlagt den første kirke i Århus. Inden de forskellige stadier af forskningens vej skildres, vil det lette oversigten at redegøre for den middelalderlige tradition i hovedtræk.

Den ældste omtale af kong Frode foreligger i Roskilde-kroniken fra ca. 1139, hvor beretningen om ham er indskudt i et uddrag af Adam af Bremen og derfor må betragtes som en selvstændig oplysning af forfatteren (nr. 14). Det er påfaldende, at der ikke er spor af denne overlevering i den jyske tradition hos Svend Aggesen, men at den optræder i en krønike, der ser begivenhederne ud fra Roskilde-kirkens synspunkt. Dette træk lader sig dog nok forklare, hvis man med Lauritz Weibull antager, at Roskilde-kroniken er fremkommet efter tilskyndelse af biskop Eskil, den senere ærkebisp, der var af jysk familie, og som kan have formidlet traditionen¹. I beretningen er Frode udelukkende knyttet til Jylland. Ved siden af den møder man en anden overlevering, der første gang kommer frem hos Saxo (nr. 15), hvor Jylland ikke omtales, men kongen gøres til en stor kriger, der lader sig døbe i England og gøres samtidig med Agapitus II (946–955). *Necrologium Lundense* tillægger ham en regeringstid på 50

1. Lauritz Weibull: *Necrologierna från Lund, Roskildekrönikan och Saxo*. *Scandia* I, 1928, p. 95–96, 100 ff.

år (nr. 16), og både den af Roskilde-kroniken og af Saxo anførte tradition ligger bagved og er sammenarbejdet i de korte bemærkninger, en kongeliste bringer om ham (nr. 17). På forskellig måde bliver denne spinkle tradition varieret i andre kongelister og i årbøgerne, uden at der føjes nyt til; men når Frode i det hele taget omtales, er han indordnet i de lakoniske kongerækker på lige fod med andre herskere, og det træk, at der er årbøger, hvori han ikke omtales, kan ikke tages som et bevis mod hans eksistens. En nærmere undersøgelse af beretningen om ham kan dog gøre ham tvivlsom som historisk person. Det 10. århundrede er næsten det slettest oplyste i Danmarks historie. Der ville være meget lidt at sige om Gorm og Thyre, hvis ikke de to runestene i Jelling gav en samtidig og i alle måder klippefast kilde; men eksemplet viser også, at der bag ved de sagnagtige beretninger om vikingetidens konger, der er overleveret senere i middelalderen, kan ligge en historisk virkelighed, selv om den tager sig fattigere ud end sagnenes strålende verden. Om Frode foreligger der ikke som fra Gorm og de kendte dynaster i Slesvig-Hedeby nogen samtidig kilde, og beviset for hans historiske eksistens må alene føres på grundlag af de sene kilder².

2. Til forståelse af beretningerne om Frode må det tages i betragtning, at kilderne er ca. 200 år yngre end den tid, til hvilken hans regering henlægges.

Den første, der kritisk har behandlet traditionen, er P. A. Munch, som når til det resultat, at Frodeer opstået ved en misforståelse af et angelsachsisk kvad om slaget ved Brunnanburg 937, idet betegnelsen froda (den kloge) er gjort til et egenavn af Henrik af Huntingdon, mens det oprindeligt var knyttet til den skotske konge Constantin, der deltog i kampen³. Denne opfattelse har fået tilslutning fra Konrad Maurer, men bekæmpes af A. D. Jørgensen, der hævder, at Roskilde-kroniken er uafhængig af denne beretning og derfor må godkendes. Han må dog indrømme, at Frode ikke kan have levet på den tid, til hvilken hans regering henføres af nogle kilder, og at han ikke kan have forhandlet med pave Agapitus II, men at man ikke derfor kan benægte, at han kan have levet i slutningen af det 9. eller begyndelsen af det 10. århundrede, hvis konger der kendes så lidt til. A. D. Jørgensen tænker sig snarest, at overleveringen om ham har været knyttet til kirken i Århus⁴.

Omtrent på samme måde stiller C. Paludan-Müller sig. Han mener, at det er utænkeligt, at en urigtig oversættelse af et ord i et digt skulle kunne udvikle sig til en bestemt udformet tradition om en dansk konge, så den bliver gengivet i flere af hinanden uafhængige kilder. Efter hans skøn må overleveringen have haft ældre sagn eller beretninger til grundlag; men han må indrømme, at Saxo for dette tidsrum ikke bygger på troværdige kilder og

næsten udelukkende gengiver sagn, så hans fremstilling ikke kan tillægges større værdi⁵.

Den yngre forskning har stillet sig på samme standpunkt, men afstået fra at tidsfæste kongens liv og bedrifter. Man har anerkendt Frodes liv og personlighed, men omhyggeligt undgået at opregne grundene til det. I reglen omtales han i sammenhæng med de problemer, der frembyder sig ved skildringen af Gorm den Gamles slægt. Vilh. la Cour tager ikke bestemt stilling til Frodes historie. Han mener, at det er tvivlsomt, om han har været til, og nøjes med at referere de anskuelser, der er blevet fremsat. Til dette vage og ubestemmelige standpunkt har åbenbart blevet ført, fordi Frode i en række årbøger har sin faste plads sammen med velkendte, historisk bevidnede konger, uden at det dog er muligt at sige noget sikkert om hans virksomhed⁶.

Johs. Steenstrups omtale af ham er præget af en lignende svaghed. Han erkender hans eksistens og synes at regne ham til samme slægt som Gorm, ligesom han forener både Roskilde-kronikens og Saxos beretning i sin skildring af ham, men søger ikke nærmere at tidsfæste ham⁷. Erik Arup anfører kort Roskilde-kronikens omtale uden at tage stilling til den⁸, Jørgen Olrik kalder ham en vikingekonge⁹.

3. P. A. Munch: Om den foregivne Kong Frode i Jylland paa Harald Blaatands Tid. *Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur* V, 1851–52, p. 46–55.
4. A. D. Jørgensen: Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling I, 1874–76, p. 201–203.

5. C. Paludan-Müller: Studier til Benyttelse og Bedømmelse af nogle Kildeskrifter til nordisk Historie. *Historisk Tidsskrift* 4, V, 1875–77, p. 352.
6. Vilh. la Cour: Kong Gorm og Dronning Tyre. *Historisk Tidsskrift* 9, V, 1926–27, p. 206–207, 215.
7. Danmarks Riges Historie I, 1896–1907, p. 290–291.
8. Erik Arup: Danmarks historie I, 1925, p. 114.
9. Den ældste Danmarks-kronike (Roskildekroniken) oversat af Jørgen Olrik, 1898, p. 12.

I mere populære fremstillinger følges den samme linie. Johan Ottosen lader ham være en høvding, der kommer hjem fra England og bygger Danmarks tredje kirke i Århus, idet han fremhæver, at byen sammen med Hedeby og Ribe var en vigtig havneby. Dette hviler vist nærmest på Jørgen Olriks udtalelser¹⁰.

Ikke meget forskellig herfra er anskuelserne hos de lokalhistoriske forfattere. Det kan fremhæves, at I. R. Hübertz i sit lille skrift fra 1837 helt forbigår ham, og måske tør man i denne udeladelse se et tegn på, at han har stillet sig skeptisk til beretningerne om ham, men senere indgår Frode i beskrivelserne af byens historie. Bogen Aarhus regner det dog for en skønsag, hvor meget man skal bygge på Roskilde-kronikens omtale af Trefoldighedskirken og dens opbrænden under Harald Hårderådes plyndring¹¹, men J. Hoffmeyer godkender hans historiske tilværelse ud fra de samme kilder. Han giver ham tilnavnet Hårdesnude efter en sen kilde, og antager, at han har været en jysk underkonge fra tiden omkring 950¹². Tilnavnet er i de ældste kilder – Lunde-årbøgerne og Ryd-årbøgerne – knyttet til en anden hersker med navnet Orm, der ser ud til at være en dublet af Gorm den Gamle. J. Hoffmeyer har formodentlig tilnavnet fra Chr. V. Hertels beskrivelse af domkirken¹³. Han går ligeledes ud fra, at efterretningen om Trefoldighedskirken i Århus er på-

lidelig ud fra den betragtning, at en krønike fra Roskilde måtte være godt underrettet på dette punkt, da denne stiftsby også havde en gammel Trefoldighedskirke, bygget under Harald Blåtand og bestemt til hans gravkirke. Værdien af denne argumentation er let at se.

J. Kinch gengiver ganske ubestemt beretningen om Frode uden at tage stilling til hans eksistens¹⁴.

Den seneste behandling af Århus' historie tager ikke så håndfast på kilderne som J. Hoffmeyer. Ejler Haugsted indrømmer, at beretningen om Frode er en selvstændig efterretning i Roskilde-kroniken, men stiller sig i øvrigt forbeholdent, da Adam af Bremen ikke omtaler ham¹⁵. Jens Clausen nævner kun kongen og hans kirke ganske kort uden at tage stilling til spørgsmålet om hans historiske karakter¹⁶.

Hvis man skal vurdere efterretningerne om kong Frode, vil det være det naturlige at bygge videre på de resultater, forskningen hidtil er nået til; men dette udgangspunkt er desværre uanvendeligt, fordi meningerne indbyrdes er så afvigende. Den mest elegante løsning er givet af P. A. Munch, da den både forklarer beretningen om kongens tilknytning til England og det uvirkelige skær, han fremtræder med i kilderne, men den må alligevel lades ude af betragtning, fordi den ikke giver en løsning på, hvorfra oplysningerne om Trefoldighedskirken i Århus stammer. Fælles for al anden omtale af kongen er de ubestemte vendinger, han skildres i, så man får det indtryk, at forskerne

10. Johan Ottosen: *Vor Historie indtil Dronning Margrete*, 1901, p. 85.

11. Aarhus, 1905, p. 4.

12. J. Hoffmeyer: *Blade af Aarhus Bys Historie I*, 1904-06, p. 13 ff, 29.

13. Christian Vest Hertel: *Forsøg til en antiqvarisk-historisk Beskrivelse over Aarhus Dom- og Cathedral-Kirke I*, 1809, 2. Hft. p. 2.

14. J. Kinch: *Ribe Bys Historie og Beskrivelse indtil Reformationen*, 1869, p. 7.

15. Aarhus gennem Tiderne I, 1939, p. 126-127.

16. Smst. p. 212.

helst ville fornægte hans tilværelse, hvis ikke Roskilde-kroniken og Saxo forbød denne udvej; og det kan tilføjes, at synspunktet, efter hvilket han har været underkonge, vikingehøvding el. lign. ikke løser spørgsmålet. Underkonger i den betydning, hvori dette begreb her tages, er ikke kendt i Danmark, og ingen har udpeget den løbebane, Frode har haft som vikingehøvding, så det svarer ikke til Roskilde-kronikens opfattelse, som går ud på, at Frode har været en legitim dansk konge med samme magtområde som forgængerne og efterfølgerne.

Der er ingen anden udvej end at tage Roskilde-kronikens beretning op igen, således som den er indskudt i en tekst, lånt fra Adam af Bremen. Den lader Frode komme til magten efter Håriks død. Hvornår den indtraf, vides ikke nøjagtigt; men Frode kan ikke have efterfulgt Hårik, da Sigfred og Halvdan 873 nævnes som konger i Danmark. Unni var ærkebisp 918-36, og selv om en så lang regeringstid, som hans dåb af Frode forudsætter, ikke er utænkelig, er den lidet sandsynlig. Hvad angår genopbygningen af kirkerne i Slesvig-Hedeby og Ribe, vides der intet nærmere om nedrivningen af dem, men kun at Hårik den Unge gav trosfrihed i Slesvig og skænkede grund til en kirke i Ribe. Roskilde-kronikens beretning om Frodes efterfølgere er fremdeles meget forvirret, idet den to gange har slægtledene Gorm og Harald. Alt dette fejlagtige i kilden på de punkter, hvor der kan føres kontrol, giver ikke nogen tro på, at den isolerede efterretning om kongen og hans Trefoldighedskirke i Århus har et virkeligt grundlag at hvile på.

Det må ligeledes fremhæves, at man uberettiget har læst Roskilde-kroniken,

som om Frode særligt var knyttet til Århus. Det indeholder den intet om, men meddeler tværtimod, at han også havde magten i Slesvig og Ribe, så han kunne genopbygge kirkerne her. Om den første by kan det kort siges, at såvel samtidige runestene som tyske årbøger viser, at der henede levede en anden herskerslægt, så der ikke er plads for nogen fremmed fyrste i denne by. For Ribe har man for tiden omkring 900 ingen efterretninger. Asgaut Steinnes har forsøgt at vise, at byen har dannet centrum i et »Odinkarrige«, hvis herskere var besvoglede med den svenske kongeslægt i Slesvig¹⁷. Hvis man godkender denne tankegang, bliver der ikke plads for nogen Frode. Den er ganske vist løst underbygget, men selv om man lader den falde, er Frodes herredømme i Ribe ikke dermed påvist.

Endelig er der grund til at nævne, at Trefoldighedskirken ikke senere findes omtalt i Århus. Man kunne ganske vist tænke sig, at den også er blevet indviet til en helgen, som det var tilfældet med en anden Trefoldighedskirke, katedralen i Roskilde¹⁸, men denne forklaring er ikke sandsynlig, da der ikke foreligger nogen overlevering herom. Ikke desto mindre foreslår P. Severinsen, at Frodes Trefoldighedskirke er den samme som den senere Nicolai kirke. Chr. Kier indtager et mere følgerigtigt standpunkt, idet han godkender tilstedeværelsen af en kirke, indviet til Treenigheden, men mener, at den er blevet stukket i brand under kampene mellem Svend Estridsen og Harald Hårdråde og derefter forsvundet.

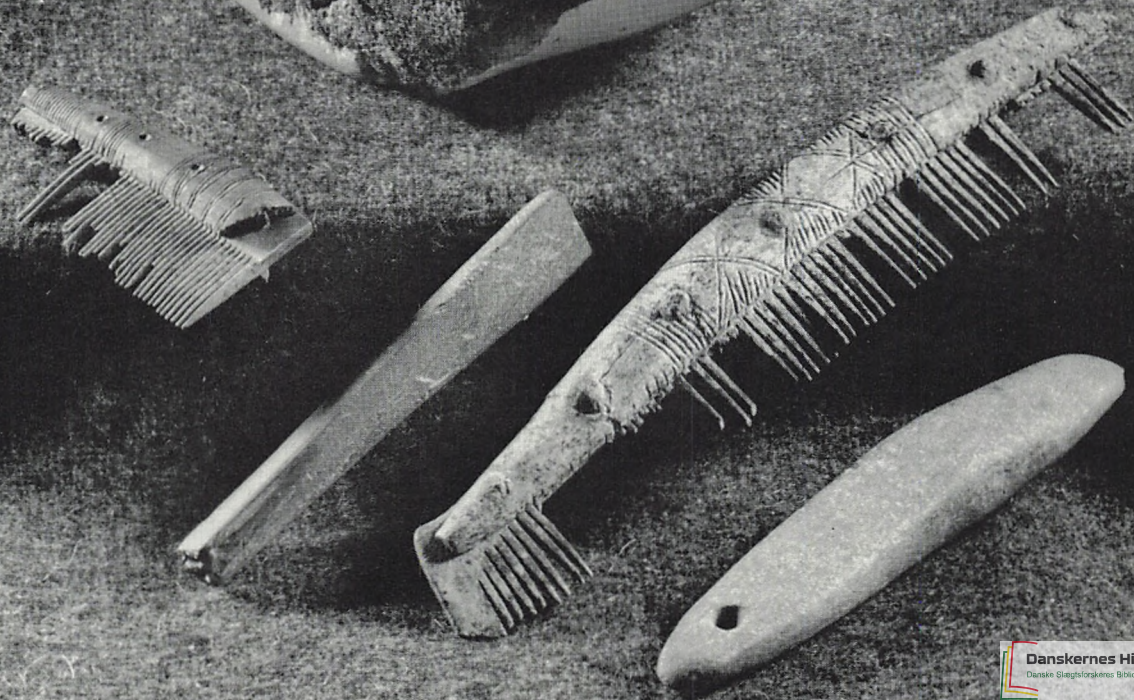
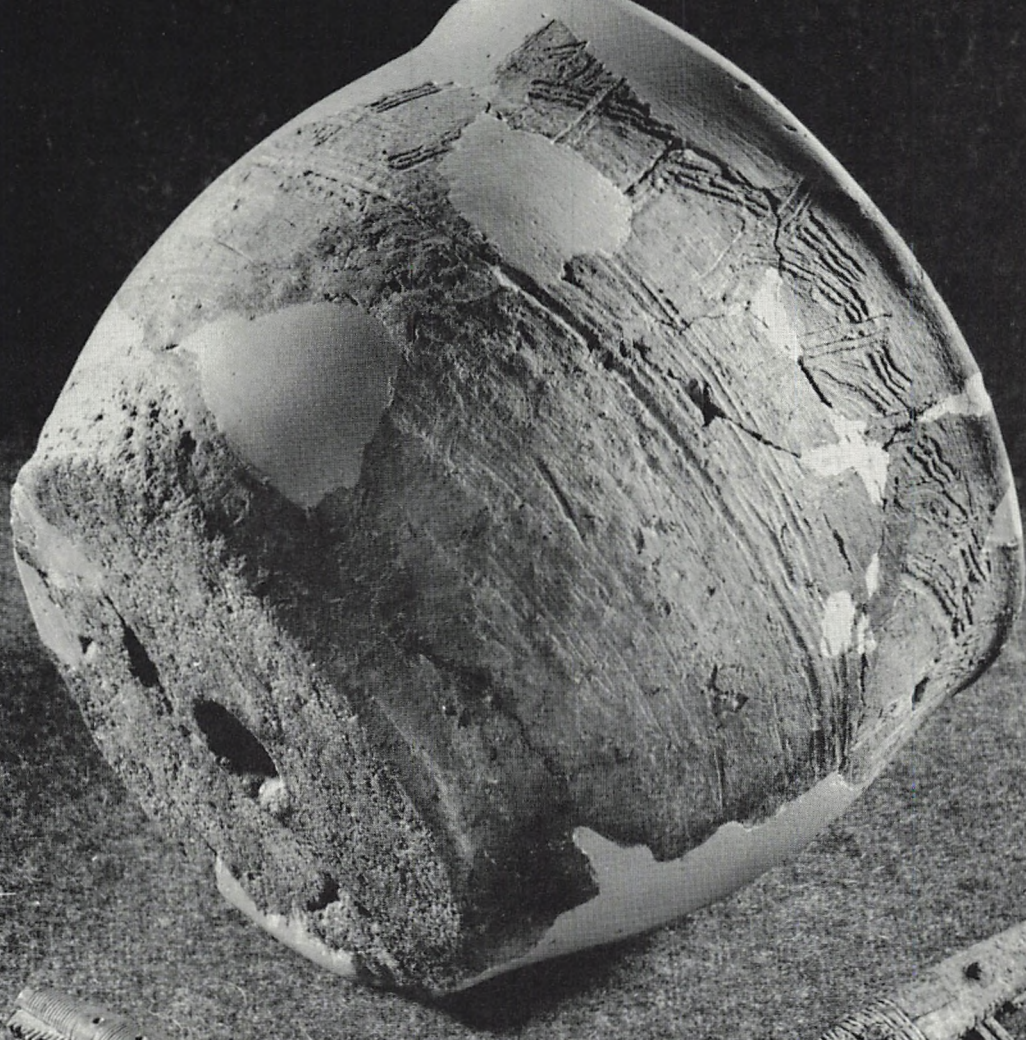
17. Asgaut Steinnes: Husebyar, 1955, p. 126-129.

18. J. O. Arnhung: Hvornaar knyttedes St. Lucius til Roskilde Domkirke? Festskrift til Erik Arup, 1946, p. 44-46.

TAVLE 5.

Keramik og redskaber. Øverst et lerkar, 10 cm højt, fundet Mejlgade 78, og ved siden af det et glitterredskab (?) af hjortetak fra den østlige del af grunden Skolegade 21, 11,5 cm langt. Vævevægten af brændt ler med det korsformede mærke, diam. 10 cm, er fundet Store Torv 3, den anden vævevægt i samme udførelse stammer fra udgravningerne på Bispetorvet 1921. De har været brugt til udspænding af kædetrådene på tidens lodret stående væv. Om flere fund af vævevægte i Århus se Helge Søgaard: Lertøj fra norrøjske Museer, 1958, p. 12-13. Den lille bennål er fremkommet ved opførelsen af katedralskolens nybygning Mejlgade 2-4. Alle sager er fra tiden ca. 1000 og opbevares nu i »Den gamle By«.

TAVLE 6.

Keramik og redskaber. Øverst lerkar af ost-dansk type, 13 cm højt, se Dagmar Selling: *Wikingerzeitliche und frühmittelalterliche Keramik in Schweden*, 1955, pl. 67; fundet ved udgravning 1957 på grunden til Store Torv 3. De lyse pletter er restaureringer. Forneden to kamme, det mindre fragment fra katedralskolens gamle bygnings sydgavl ved Skolegyde, det større fra grunden Skolegade 21. Af hvæssestenene er den ene (med afbrudt ende) fra Mejl-gade 2-4, den anden med gennemboringen fra udgravningen på Bispetorvet 1921. Alle sager findes nu i »Den gamle By«.

A. D. Jørgensen har søgt at sandsynliggøre eksistensen af en Trefoldighedskirke ved at antage, at den stod i en eller anden forbindelse med Trefoldighedskirken i Winchester (nr. 37), hvor Olav Tryggvason blev døbt, og synes at regne med, at Thangbrand også havde forbindelse med denne kirke¹⁹. Men det strider mod al sandsynlighed, at Thangbrand har været knyttet til kirken i Århus.

Kort sammenfattet kan det siges, at Roskilde-kronikens meddelelser om Frode er urigtige på alle de punkter, hvor den kan efterprøves, og hvor den er alene om at fortælle noget, er det ikke troværdigt.

Dette resultat er dog ikke tilstrækkeligt til at henvise Frode til sagnenes tågeverden. Tilbage står endnu at undersøge Saxos og de andre kilders udtalelser, før en afgørelse træffes. Det er allerede berørt, at Saxo for denne periode er af ringe betydning. Det fremgår tydeligt af hans bemærkninger om Frode, hvem han lader være en søn af en Knud, og hans tidsfæstelse af kongen er umulig, idet han ikke kan have været samtidig med Agapitus II²⁰. Heller ikke Saxos beretning kan bruges til at dokumentere Froles virkelighed eller hans tilknytning til Århus, hvorom han intet beretter. Hvis man for at redde hans eksistens ud fra Saxos ord prøver at hævde, at han var en vikingehøvding, må det først påvises, at han har

gjort sig bekendt i denne egenskab i sin urolige samtid.

Heller ikke de andre kilder bringer noget nyt frem. *Necrologium Lundense* sætter Frode ind i kongerækken efter Hårik den Unge ligesom Roskilde-kroniken, og hans regeringstid sættes til 904–954. Som hans efterfølger anføres Harald Blåtand. Kun det blotte navn anføres, men som allerede berørt kan hans forgænger ikke være død 904. I det hele taget opviser det afsnit af kongerækken, hvor Frode er placeret, så mange urigtigheder og gættier, at det ikke kan kaldes virkelig historie. Også *necrologiet* må udgå af de pålidelige kilders række.

En anden kongerække er relativt sen, idet den i det mindste må henføres til tiden efter Valdemar Sejrs tog til Estland 1219, der nævnes i den (nr. 18). Her er Frode nævnt som Englands erobrere og søn af Svend Langfod, vist stamfaderen til Gorm den Gamles æt. Det er kun en kombination, der ikke har større værdi end Saxos oplysninger om paterniteten. Det synes at fremgå af teksten, at forfatteren regner Frode blandt de hedenske konger; men det er betegnende, at denne kilde lige så lidt som de andre er meddelsom om kongen og hans forgængere og efterfølgere. Man har i det 13. århundredes Danmark ikke vidst meget om Frode og alene søgt at udfylde tomrummet så godt, man evnede det.

En anden kongerække (nr. 17) er af omtrent samme alder som den lige omtalte, idet den også anfører Valdemar Sejr som konge. Den lader Frode være danernes og englændernes konge og bygger vist videre på Saxo, skønt han ikke skriver det direkte, og den er afhængig af *necrologiet* i ordningen af herskerne. Hel-

19. A. D. Jørgensen: Den nordiske kirkes grundlæggelse I, 1874–76, p. 203; *Kirkehistoriske Samlinger* 5, V, 1909–11, p. 156–157; smst. 3, V, 1884–86, p. 673–674.

20. Gorm eller Harald Blåtand må antages at have levet på Agapitus II's tid. Om disse kongers regeringstid se Kr. Erslev: Dronning Tyre og Dannevirke. *Historisk Tidsskrift* 9, VI, 1929, p. 1–53; Villh. la Cour: Kong Gorm og Dronning Tyre. Smst. 9, V, 1926–27, p. 189–252.

ler ikke her kan man regne med, at der foreligger en selvstændig tradition, dertil er de omgivelser, i hvilke den placerer Frode, for suspekter.

Kilden nr. 19 er sen, idet den afsluttes med omtalen af Christopher II's valg til konge 1320. Dens senere affattelse kan også ses af dens meddelelser om Frode, idet der her foreligger en sammenarbejden af forskellige efterretninger om ham. Både opførelsen af en kirke i Århus, erhvervelsen af kongemagten i England og den lange regeringstid bliver omtalt, selv om denne liste ikke tør give ham så mange herskerår som de forrige kilder. Det er tydeligt, at forfatteren har bestræbt sig for at samle så mange efterretninger om Frode, han kunne. Noget skøn over deres værdi har han derimod ikke haft mulighed for at udøve, og man møder hos ham kun det i de ældre kilder, som allerede er forkastet. En anden kongeliste, der er ført ned til Erik Glipping, er ikke anført her, da den kun bringer Frodes navn med tilføjelsen, at han var Englands overvinder, en udmærkelse, som hverken er givet Svend Tveskæg eller Knud den Store, skønt der begge steder var større anledning til det. Denne kongerække er overleveret sammen med Kong Valdemars Jordebog i den berømte codex Holmiensis 41; men uanset, at den muligt gengiver et halvt officielt aktstykke, repræsenterer den ikke en selvstændig overlevering eller opfattelse²¹.

Hvis man fra de magre kongelister vender sig til årbøgerne, bliver billedet af kongen ikke anderledes, som det kan ses af de her anførte uddrag (nr. 20–22). Det fremgår af dem, at man i det 13. århun-

drede har fæstet opfattelsen af Frode i en bestemt form, der kan være lidt forskellig fra kilde til kilde, men at man ikke har haft andre oplysninger end dem, der kendes nu. Hele denne nyere overlevering om kongen må derfor udgå som holdepunkter i en drøftelse af hans historiske eksistens, hvis man da ikke vil fremhæve, at netop de anstrengte forsøg på at fortælle noget om ham og hans gerning viser, hvor håbløs denne bestræbelse er. Det ses f.eks. i de sønderjyske Annales Ryenses, skrevet i slutningen af det 13. århundrede (nr. 20). Det afsnit, hvor Frode omtales, er et kompilationsarbejde, og man har samlet alt det rosende, der kunne siges om ham. Hans tilknytning til Århus er dog ikke omtalt. Den er derimod kommet med i Annales Slesvicenses (nr. 22). Heller ikke Annales Nestvedienses (nr. 21) kan her gøre krav på større omtale, det skulle da være for den helt urimelige fordobling af hans person og for den mærkelige datering af begivenhederne, hvori han forekommer. Alle de sidstnævnte kilder viser kun den interesse, man på denne tid nærede for vikingetiden, og hvor få de hjælpemidler var, man havde til rådighed for at nå et resultat.

Et par bemærkninger må ofres på omtalen af Frode i Olav Tryggvasøns saga (nr. 23). Det ses ved første øjekast, at forfatteren ikke har haft andre kilder for sin fremstilling end dem, der nu kendes. Roskilde-kroniken (nr. 14) og Saxo (nr. 15) er de vigtigste, men hertil kommer måske Adam af Bremen (nr. 31). Om den sidste netop her har været kilden, kan ikke afgøres med sikkerhed, da det er sandsynligere, at der kun bygges på Roskilde-kronikens beretning om Harald Blåtands indsættelse af bisper (nr. 33). Det er be-

21. *Scriptores minores I*, 1917–18, p. 175–176.

tegnende, at Frode i Olav Tryggvasøns saga får tildelt en mere aktiv rolle end i de ældre kilder. Det er ham, der sørger for indsættelsen af de tre bisper i Jylland, og man kan læse hele citatet, uden at man får den mindste antydning af den virksomhed, ærkebisp Adaldag netop udfoldede i disse år. Forfatteren har åbenbart ikke kunnet forestille sig, at indsættelsen af bisper i Danmark kunne ske på anden måde end ved kongens direkte medvirken. Skildringen viser en almindelig mangel på forståelse af de herskende forhold i landet i det 10. århundrede og forklarer derigennem, hvorfor Frode har fået den plads, som Roskilde-krøniken giver Harald Blåtand (nr. 33); men i alt dette er der ringe udsigt til, at hidtil ukendte kilder ligger gemt. Man har søgt at sammenarbejde den spredte og usikre overlevering til et sammenhængende hele, hvis vaklende grundlag man ikke så tilstrækkelig klart. Derfor må Olav Tryggvasøns saga udgå af rækken af pålidelige kilder.

Sluttelig viser Hans Rhumans hidtil ikke trykte optegnelser, hvorledes en belæst og kyndig mand så på Århus' historie og kong Frode (nr. 24)²². Det fremgår af hans skildring, at der ikke var bevaret nogen som helst overlevering i byen. Med denne dom tænkes der ikke på den urigtige forklaring af bynavnet, som er søgt underbygget med påstanden om, at Christopher af Bayern skulle have givet byen et våben

med tre årer, som først kendes fra 1581, mens det gamle segl endnu blev brugt 1548²³, men på hele skildringens baggrund, idet den alene hviler på let tilgængelige kilder og almindelige slutninger. Heller ikke her kan man således finde noget nyt om Frode. Det er nødvendigt at gøre opmærksom på, at tidsfæstelsen af kongens regeringstid er lige så dårligt underbygget som den øvrige skildring. Hans Pedersen Horsens nævner overhovedet ikke Frode, men begynder sin skildring med Reginbrand og Harald Blåtand.

Ovenfor er de kilder anført, der beretter om kong Frode. For at bestemme hans historiske eksistens vil det også være nødvendigt at anføre de beretninger om tiden, til hvilken han henføres, som ikke nævner ham, fordi det negative i denne sammenhæng har en særlig betydning. Det kan ikke lade sig gøre, skønt det er nødvendigt til en alsidig belysning af emnet; og imod de negative kilder vil man stedse kunne indvende, at de ikke har undladt at omtale Frode som følge af manglende viden, men fordi en fortælling om ham ikke passede ind i skriftets disposition eller af utalige andre grunde. Alligevel bliver det tungt vejende, at Adam af Bremen ikke kender noget til ham, skønt han har gjort sig anstrengelser for at få rede på den danske kongerække i det 10. århundrede, og heller ikke Annales Lundenses bringer noget om kongen. Denne tavshed må tages med, hvis man vil vurdere kilderne, som taler om ham.

Hvis man skal sammenfatte resultatet af kildernes udsagn, kan det gøres ganske kort. Der foreligger ikke nogen pålidelig

22. Hans Wolfgangsen Rhuman, f. i København 3. marts 1622, 1649 magister, 1653 sognepræst ved domkirken i Århus, d. 27. sept. 1676. Gift med Anna Eriksdatter Monrad, f. 16. juli 1641, d. 23. maj 1710. Oliemalede portrætter af begge ægtefæller findes i »Den gamle By«. Jfr. C. O. Bøggild Andersen: Statsomvæltningen i 1660, 1936, p. 99 ff.

23. Poul Bredo Grandjean: Danske Købstæders Segl indtil 1660, 1937, p. 20.

beretning, der fortæller om Frode. Heller ikke om hans tilknytning til Århus findes der noget grundlag at bygge på. Historisk må han derfor udgå både af kongerækken og af lokalhistorien. En skeptiker vil herimod indvende, at det kun er godt gjort, at de nu kendte kilder ikke beretter pålideligt om hans tilværelse, men at andre kilder af højere værdi kan have været til, men er gået til grunde, og at det er en af-

spejling af dem, der nu er tilbage. I så fald hviler bevisbyrden på ham, fordi hypotetiske kilder ikke kan optræde i en historisk skildring. Hvor værdifuldt det end måtte være at lade Frode indgå i en fortælling om det ældste Århus, må tanken opgives, og først fremdragelsen af nye, utvetydige vidner kan give skildringen af vikingekongen, der grundlagde den første kirke i Århus, et virkeligt liv.

De ældste bisper

Når man fra beretningerne om Århus' ydre historie vender sig til kilderne for den kirkelige udvikling, møder man et andet billede. De er talrigere og omfatter foruden skildringer også aktstykker, men i sammenligning med det stof, som står til rådighed for en senere tid, er de fattige og tillader indbyrdes afvigende opfattelser. Da kildeudvalget fortrinsvis skal belyse byens verdslige historie, er det ikke opgaven her at komme ind på vidtløftige undersøgelser om det ældste bispedømmes historie og om værdien af kilderne til det. Den kirkelige historie kaster imidlertid også lys over den verdslige.

Århus lå endnu ved det 10. århundredes midte i en udkant af den civiliserede verden. Det lader sig ikke fastslå i enkeltheder, hvor langt kristendommen var trængt frem i Danmark på denne tid; men at dømme efter det forløb, begivenhederne fik, synes den at have vundet størst udbredelse i Jylland, hvor Slesvig-Hedeby, Ribe og Århus i den anførte orden blev udgangspunkter for missionen, de to første byer allerede under Ansgar, Århus først under ærkebisp Adaldag. Adskilligt tyder på, at det først var i det 10. århundrede, kristendommen for alvor blev en magt herhjemme, men det er vanskeligt at afgøre, hvilken betydning oprettelsen af bispedømmet fik for trosskiftet. For Adam af Bremen var der lidt over 100 år efter ikke tvivl om, at alle de tre jyske bispesæder havde været missionsstationer, hvorfra der skulle foretages fremstød mod

øerne, Skåne og Sverige (nr. 31). Faste stiftsgrænser har der næppe været i Jylland 948, da Århus var kristenhedens længst fremskudte forpost, der sikkert også på selve halvøen havde et stort missionsarbejde foran sig.

En skildring af kristendommens fremtrængen i Danmark ville samtidig blive en beretning om den magtsyge og stræben, der besjælede ærkesædet i Bremen, missionsiveren og ønsket om at vinde verdslig magt gik hånd i hånd og kan ikke skilles fra hinanden. Ærkesædets position søgte man at underbygge ved pavebuller, af hvilke Agapitus II's af 2. jan. 948 også har betydning for Århus, fordi den efter fleres opfattelse danner baggrunden for udnævnelsen af den første biskop i byen (nr. 25). Det ville her føre for langt fra emnet at drøfte denne og andre bullers overlevering, ægthed m.v., hvorom der må henvises til den anførte litteratur¹. A.D.Jørgensen anser bullen af 2. jan. 948

1. A. D. Jørgensen: Den nordiske kirkes grundlæggelse II, 1878, tillæg, p. 2-18; Wilh. M. Peitz: Untersuchungen zu Urkundenfälschungen des Mittelalters I. Die Hamburger Fälschungen. *Stimmen der Zeit*, Erg.-Hefte 2. Reihe, 3. Heft, 1919 (anm. af Erik Arup i *Historisk Tidsskrift* 9, II, 1921-23, p. 348-358); Fritz Curschmann: Die älteren Papsturkunden des Erzbistums Hamburg, 1909 (anm. af Johs. Steenstrup i *Historisk Tidsskrift* 8, II, 1909-10, p. 429-430); K. Koppmann: Die ältesten Urkunden des Erzbistums Hamburg-Bremen. *Zeitschrift des Vereins für hamburgische Geschichte* V, 1866, p. 483-573 (anm. af A. D. Jørgensen i *Historisk Tidsskrift* 4, I, 1869-70, p. 703-792).

for forfalsket i enkelthederne og forsøger en tekstrettelse. Den nyere forskning har ikke fulgt ham i denne opfattelse og anser bullen for ægte, men der er ikke grund til at komme nærmere ind herpå, da også A. D. Jørgensen anser det for pålideligt, at den har givet ærkesædet ret til at indvie bisper i Danmark, der skulle høre under dets myndighed². Bullen skulle således danne det formelle grundlag for indvielsen af en bisp i Århus, selv om der er fremset den formodning, at bisperne allerede har været indviet, da bullen blev udstedt, og at den kun var en bekræftelse på en fuldbyrdet kendsgerning. I hvert fald nævnes bispen i Århus i et aktstykke fra synoden i Ingelheim (i Rhinhessen) 7. juni 948 sammen med bisperne af Slesvig og Ribe (nr. 26). Det må anføres, at Agapitus' bulle er rettet til ærkebisp Adaldag og dermed svækker tilliden til beretningen om kong Frodes forbindelse med Rom, som de nordiske kilder fremhæver (nr. 15 og 23). Det kunne se ud, som om man allerede i middelalderen har søgt at imødegå, at det tyske ærkesæde engang havde haft ledelsen af den danske kirke, og henført til en konge, hvad der retteligt hørte under en kirkefyrste.

Det må nævnes, at Wilh. Biereye ikke regner med, at bullen (nr. 25) kan danne bevis for ærkesædets ret til at indvie bisper til Norden, ligesom han bekæmper A. D. Jørgensens antagelse, at Slesvig bispedømme allerede var grundlagt 946³.

2. *Historisk Tidsskrift* 4, I, 1869–70, p. 722; A. D. Jørgensen: Den nordiske kirkes grundlæggelse I, 1874–76, p. 197 ff.

3. Wilhelm Biereye: Beiträge zur Geschichte Nordalbingiens im 10. Jahrhundert, 1909 (Diss.), p. 44 ff.; A. D. Jørgensen: Den nordiske kirkes grundlæggelse I, 1874–76, p. 200.

De danske bispers betydning for kirkemødets forhandlinger har formodentlig været mere end beskeden, og bisp Reginbrands navn er gledet ud i to beretninger om mødet, hvor til gengæld bisp Liefdag af Ribe optræder med en dobbeltgænger (nr. 27–28). Flodoard (894–966) var arkivar ved kirken i Reims, og hans årbøger for tiden 919–966 er en værdifuld kilde. Richer levede ligeledes i Reims og skrev i slutningen af det 10. århundrede sin krønike, omfattende årene 888–998. De to årbøger indeholder i øvrigt intet af værdi for Århus' historie.

Der foreligger ikke nogen efterretning om, at bisp Reginbrand er nået til Århus og har virket her; og Adam af Bremens bemærkning om, at bispesædet i byen blev nedlagt efter Adaldags død 988, kunne tjene til at underbygge formodningen om, at det i første række skulle medvirke til at forøge betydningen af ærkesædet i Bremen i en kritisk tid, idet dets praktiske betydning næppe er blevet mindre efter ærkebispens bortgang (nr. 38). Efter Adam af Bremens død har man været optaget af at fastslå den rette bisperække for Århus, som schol. 101 til hans tekst viser det (nr. 35).

Hvis man forudsætter, at Reginbrand har virket som missionsbisp i Århus, må man også antage, at han har haft en kirke, som var hans udgangspunkt, og en menighed; men her nytter det næppe med A. D. Jørgensen at henvise til den i Roskilde-krøniken omtalte Trefoldighedskirke, fordi denne historiker opfatter kirken som rejst på grundlag af en forbindelse med England, mens de ægte kilder alene omtaler en indflydelse fra Bremen, og så længe andet ikke foreligger, er det nødvendigt kun at bygge på dem. Til den nærmere forståelse af Agapitus' bulle fra

948 giver Adam af Bremens omtale af den måske en lille hjælp (nr. 31). Det er vel tvivlsomt, om man kan tage så håndfast på hans oplysninger, som A.D. Jørgensen gør det, og dermed nå til en ny fortolkning af bullen med tilhørende tekstrettelser ud fra dette referat af den. Det er også muligt, at Adam af Bremen har gengivet bullen uden at være nøjagtig, og at han mere har givet sin egen fortolkning end den rigtige forståelse. Ved begivenheder, for hvilke der kun findes få kilder, kan man være tilbøjelig til at underkaste ordlyden så nøje en undersøgelse, at man lægger mere ind i udtalelserne, end de har til hensigt at give. Man må ikke lægge Adam af Bremens udtalelser på samme prokrustesseng og gøre dem til autoritative sandheder. I sine bemærkninger har han kun villet vise ærkesædets verdslige fremgang i almindelighed og forener derfor to i tid adskilte kilder for at skildre den, den ene Otto den Stores privilegium af 965 (nr. 29), den anden bullen af 948; og det kejserlige privilegium anføres skødesløst, da der i det ikke er tale om at bortgive bispesæder, hvorfor der heller ikke er grund til at tro, at han har gengivet meningen af bullen så nøjagtigt, at man ud fra hans gengivelse af den kan drive tekstkritik. Som et vidnesbyrd om, hvilke tanker man i Bremen på Adams tid gjorde sig om begivenhederne i det 10. århundrede, er bemærkningerne til gengæld meget oplysende.

Som allerede omtalt var Danmark i 948 en missionsmark, som Tyskland kirkeligt og politisk søgte at underlægge sig. Det sidste havde Henrik Fuglefænger forsøgt 934 ved den heldige kamp med Gnupa i Hedeby-Slesvig; men der hersker ikke enighed om, hvor stort et magtområde

kongen i Hedeby besad, eller om han blev overvundet af Gorm eller af en anden⁴. Selv om man går ud fra, at Gorm levede og døde som hedning, ser det alligevel ud, som den kristne mission særlig er virksom fra den anden trediedel af århundredet, og oprettelsen af de tre jyske bispedømmer er fuldt forklarlig. For en virkelig forståelse af begivenhederne omkring bispestolen i Århus svigter kilderne dog. Ifølge Adam af Bremen gik bispedømmet ind efter Adaldags død 988 (nr. 38), men om Reginbrand har virket alle disse år, vides ikke. Adam nævner, at der efter de tre bisper fra 948 fulgte andre, af hvilke enkelte anføres ved navn (nr. 32), men det er ganske usikkert, om nogen af dem har været knyttet til Århus.

Under alle omstændigheder betød oprettelsen af bispesædet, at byen nu blev draget ind i Europas kulturkreds, og den kirkelige afhængighed af ærkesædet måtte få politiske konsekvenser. Roskilde-krøniken lader Harald Blåtands dåb være den ydre årsag til oprettelsen af de tre bispedømmer (nr. 33), på samme måde som Saxo og en norrøn kilde (nr. 15 og 23) tillægger Frode initiativet hertil, som allerede omtalt. I denne tendens til at skyde kongen frem i stedet for ærkebispens ligger tilsyneladende et bevidst ønske om at reducere den tyske indflydelse, men i virkeligheden er det vist blot manglende viden, der har fremkaldt fejlen. Tidsmæssigt vender Roskilde-krøniken op og ned på begivenhederne. Bispesæderne blev oprettet 948, kongens dåb fandt sted ca. 960⁵. Hvis

4. Vilh. la Cour i *Historisk Tidsskrift* 9, V, 1926–27, p. 221 ff.

5. Om kong Haralds dåb se Vilh. la Cour: Kong Haralds tre Storværker. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 1934, p. 55–87.

man vil søge en sammenhæng mellem de to hændelser, må den snarere skildres på den måde, at bispedømmernes oprettelse gav Tyskland et påskud til at tiltage sig indflydelse i dansk politik og krav på et herredømme, så længe der fandtes en hedensk konge, som stod uden for kristenhedens fællesskab, men at netop kong Haralds døb gav mulighed for en samvirken mellem en dansk kongemagt og den nye, politisk betydningsfulde tro. Efter denne tankegang skulle Harald Blåtands døb også have en politisk side, idet han med den ville vise, at han som kristen konge kunne beskytte de nye bispedømmer, og at en indblanding fra Tyskland var overflødig. Vilh. la Cour ser anderledes på det end her antydet. Han opfatter tværtimod kong Haralds døb som resultatet af et tysk pres, der gjorde kongens magt ringere end før⁶. Hvorledes man nu end vil forklare sagen, er det i hvert fald givet, at det ikke var en dansk konge, der gav anledning til oprettelsen af de jyske bispedømmer. Deres grundlæggelse kan kun skyldes ærkesædet i Bremen, af hvilket de var afhængige.

Hvor interessant oprettelsen af det ældste bispedømme i Århus end er, fordi man her har at gøre med lokalhistoriske udslag af storpolitiske problemer, som skulle få betydning gennem århundreder, må man beklageligvis indrømme, at de pålidelige kilder er så lakoniske, at der næsten intet kan siges om den ældste tid. Kirken kan ikke have været grundfæstet i byen på samme måde som i Slesvig og Ribe, da bispesædet i så fald ville være blevet opretholdt med de mange opgaver, det havde, og ukendte årsager må have

grebet ind, så bispen i Ribe fik den øverste ledelse af missionsarbejdet. Ganske vist siger en kilde, at nedlæggelsen af bispesædet i Århus kun er et rygte (nr. 38), men det taler for pålideligheden af det, at der ikke kendes andre bisper end Reginbrand, omend Saxo kan berette adskilligt mere. Efter hans meddelelse (nr. 34) var Poppo den første bisp i Århus, samtidig med Hored i Slesvig og Liefdag i Ribe; men hvor lidt han i virkeligheden kender til sagen, fremgår af, at han til disse tre føjer Gerbrand i Roskilde. Den sidste hører først til på Knud den Stores tid. Poppo har heller ikke været bisp i Århus, og det retter ikke på sagen, at Saxo lige efter at have omtalt Svend Tveskægs død 1014 lader Rimbrand blive bisp (nr. 36). Derimod ser det ud til at være pålideligt, at Liefdag på Ribe bispestol er blevet afløst af Fulbert og denne atter af den yngre Odinkar⁷. Alle disse navne har også interesse for Århus' historie, hvis det må antages, at Reginbrand ikke fik nogen efterfølger, så de to sidste blev overhovedet for de kristne i byen. Heller ikke i Ribe har forholdet dog været fast, idet Odinkar efter sin død 1043 fik en efterfølger i Vale, der 1049 omtales som biskop i Viborg⁸. Den kirkelige ordning i Nørrejylland har i denne periode åbenbart været meget løs som følge af bispernes karakter af missionærer, og derfor kan den ældste bispestol i Århus ikke have haft det faste grundlag, som ellers var forudsætningen for en institution af denne art.

De få oplysninger, der findes om denne sag, snarere forøger end løser gåderne. Det gælder også om Otto den Stores be-

6. Smst. 1934, p. 71.

7. J. Kinch: Ribe Bys Historie, 1869, p. 8–12.

8. P. Severinsen: Viborg Domkirke, 1932, p. 24.

TAVLE 7.

Keramik og redskaber. Klæberstenskar, fremdraget på det sydøstlige hjørne af krydset Norreport-Mejlgade, diam. 19 cm, nu i »Den gamle By«. Om andre fund af klæberstenskar i Århus se Helge Søgaard: Lertøj fra nørrejdyske Museer, 1958, p. 19-22. Derunder to forskellige fragmenter af lerkar med »svalerede«-hanke, fundet på grunden Store Torv 3 1957-58, se p. 7, note 10. Nu i »Den gamle By«.

TAVLE 8.

Våben fra vikingetidens Århus. De to pilespidser foroven er fundet ved katedralskolens nybygning Mejlgade 2-4 og Store Torv 3, den store spydspids, 37 cm lang, stammer fra Mejlgade 6, den lille er fundet i Århus havn ved gravearbejde på en mole. Det nederste parti ved skaft-røret er belagt med sølv med et ternet mønster i et bånd, et vidnesbyrd om den pris, man dengang satte på smukke våben. Om den store spydspids se C. A. Nordman: Vapnen i Nordens forntid (Nordisk Kultur XII B), 1943, p. 27 og 54, om den sølvprydede spydspids se Jan Petersen: De norske vikingsverd. *Skrifter utgit av Videnskaps-selskapet i Kristiania* 1919, II (Hist.-filos. Klasse) No. 1, p. 29 ff. Alle sager findes nu i »Den gamle By«.

rømte privilegium af 965 (nr. 29). Om dets ægthed har de forskellige forskere fremsat lige så forskellige anskuelser⁹. Det er ikke her stedet til at kommentere den lærerige debat, som er standset ved at godkende ægtheden, hvormed nye problemer om forståelsen møder op. Betragtet fra et snævert lokalhistorisk synspunkt er det værd at fremhæve, at kirken i Århus sidestilles med de andre i Ribe og Slesvig. Ifølge diplommet har der i Århus været en kirke med en menighed, som det også måtte formodes ud fra indsættelsen af en bisp, da en kirkebygning var en nødvendig forudsætning for hans virksomhed, og denne kirke skal efter diplomets ordlyd have haft nogle ejendomme eller dog have haft udsigter til at erhverve nogle. Som bekendt har udtrykket »in marca vel regno Danorum« været genstand for strid, idet man fra en side hævdede, at det betød danernes grænsemark (d.v.s. omtrent området mellem Ejderen og Slien), fra en anden, at det ligefrem betød Danmark¹⁰. Efter det her fulgte synspunkt kan overvættelsen ikke frembyde vanskeligheder. Hverken kirken i Århus eller dens søster i Ribe kan tænkes at have haft nogen ejendom i Sydslesvig, så hvis bestemmelsen skal have nogen mening, må ordene dække over landets navn. Denne opfattelse støder imidlertid på den vanskelighed, at det lyder meget usandsynligt, at Otto den Store i 965 skulle have haft så megen magt i Jylland, som diplommet afspejler. Det er dog muligt, at Otto ud fra sin nyerhvervede kejserværdighed har

ment, at den også gav ham overhøjhed over det halvt barbariske, endnu ikke helt kristnede Danmark, uden at der bag dette teoretiske krav lå andet end en vis politisk fremtrængen, som adskillige gange i historien har ledsaget missionen. Diplommet skulle efter denne tankegang vise en forudiskontering af de resultater, man håbede at opnå. Denne forklaring må fremsættes med alt forbehold, men er i overensstemmelse med den baggrund for Harald Blåtands døb, som blev tegnet ovenfor. Det er, som om man har betragtet de tre nørrejyske stifter med deres ejendom som lige så mange tyske enklaver på dansk jord, underkastet kejserens jurisdiktion¹¹.

988 gentages privilegiet af Otto III (nr. 30). Til kirkerne i Jylland er nu føjet en fjerde i Odense, men det må betragtes som meget usikkert, om der på denne tid har været nogen virkelig magt som baggrund for diplommet. Herredømmet i Sydslesvig, som Otto II havde nået 974, var blevet omstyrtet 983, og efter dette år var der ikke tale om nogen tysk indflydelse i Danmark. Så vidt det kan skønnes, fik alle disse storpolitiske begivenheder ikke nogen indflydelse på Århus' ældste historie. Man tør vel af diplomets ordlyd slutte, at der endnu 988 fandtes et bispedømme i byen, ligesom det passer med Adam af Bremens meddelelse (nr. 38); derefter sænker mørket sig over den unge kirke til Svend Estridsens tid.

Hvad der ovenfor er sagt om kristendommens udbredelse og om kirken i Århus, bygger alene på tyske kilder. Den hjemlige og den nordiske tradition lader forskningen i stikken. Ganske vist kan

9. Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: Vejledning i studiet af Sønderjyllands historie, 1944, p. 12-13.

10. Vilh. la Cour i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 1934, p. 66 ff.

11. Erik Arup: Danmarks historie I, 1925, p. 123.

Kristnisaga fortælle om en bisp Albert af Bremen, der blev bisp i byen, og hans ledsager Thangbrand, en grevesøn, som ulykkeligvis kom til at slå en tysk gidsel ihjel og derfor måtte flygte til Olav Trygvason. Så vidt det kan ses, er A. D. Jørgensen tilbøjelig til at godkende denne beretning (nr. 37)¹². Den bærer et romanagtigt udseende. En bisp (!) af Bremen af navnet Albert er ukendt, og at han skal være blevet bisp i Århus er et så underligt avancement, at det er utænkeligt; en grev Vilbald kendes ikke, og en gidsel, givet af en tysk kejser og anbragt i Århus, forudsætter en så forskellig historie fra den kendte, at hele beretningen straks må henvises til sagnenes verden. J. Hoffmeyer har imidlertid godkendt den, måske på A. D. Jørgensens autoritet¹³; men hvor værdifuldt det end kunne være at regne den bekendte Thangbrand med til de notable indbyggere i det gamle Århus, må man lade denne tanke fare. J. Hoffmeyer går endda videre end A. D. Jørgensen, idet han daterer hans ophold i byen til formodentlig efter 977. Det er vanskeligt at se, hvorfor dette årstal er hentet. Den samme forfatter har ligeledes fremsat tanken om, at Poppo har været medlem af det »klerkesamfund, der hørte til kirken i Århus. Heller ikke denne tanke har nogen kilde som grundlag, men er opstået, fordi Saxo anfører ham som bisp (nr. 34), hvad J. Hoffmeyer selvfølgelig ikke kan godkende. Han søger dog at tage hensyn til den gamle beretning ved at indrømme Poppo en kirkelig stilling¹⁴.

12. A. D. Jørgensen: Den nordiske kirkes grundlæggelse I, 1874-76, p. 362-363.

13. J. Hoffmeyer: Blad af Aarhus Bys Historie I, 1904-06, p. 26.

14. Smst. p. 28-29.

Hvor fristende det end ville være at give en skildring af den ældste kirkelige organisation i Jylland for derigennem at belyse bispesædet i Århus, afgiver de magre kilder ikke et grundlag for en beskrivelse. Særligt må det fremhæves, at forholdet mellem Ribe, Viborg og Århus i begyndelsen af det 11. århundrede er uklart. Hvis man vil følge Adam af Bremen, har man som omtalt indprentet sig, at de to ældste bisper det sidste sted var Reginbrand og Christian, som en note til værket antyder det (nr. 35), og ud fra et andet sted ser det ud til, at man har betragtet hele Nørrejylland som Vales bispedømme med Ribe som det egentlige sæde (nr. 39), uanset at han også synes at have haft tilknytning til Viborg. Det vides ikke nøjagtigt, hvornår Vale døde, og den nye inddeling i stifter fandt sted, men det er sandsynligvis sket omkring 1060-1065. Denne ordning af Jyllands kirkelige forhold blev bestemmede for århundreder, og dens forudsætninger må udledes af det almindelige kendskab til tiden. Det må være sket under medvirken af Svend Estridsen, som Adam af Bremen heller ikke kan skyde ud, skønt han efter sin tendens må lade ærkebisp Adalbert være den ledende i sagen (nr. 39). For Århus betød det, at byen igen blev bispesæde, og formodentlig er der straks lagt så meget gods til embedet, at det økonomisk kunne klare sig, selv om det næppe har været mere end det absolut nødvendige. Endnu i biskop Svends tid (d. 1191) kaldes bispestolen ringe og fattig (nr. 69), og skønt man ikke uden videre kan tage den slags bemærkninger for gode varer, fremgår det af det almindelige indtryk, at bispesædet i den ældre middelalder ikke i ydre position kan sammenlignes med den institution, senmid-

delalderens kirkefyrster stod i spidsen for.

Derimod kan man sikkert gå ud fra, at Nørrejylland ved stiftsdelingen var et kristent land i den betydning, at missionstiden var afsluttet og et nyt stadium indtrådte.

Om den første bisp i Århus på denne tid, Christian, meddeler Adam blot navnet. Senere kilder har gjort ham til en søn af Odinkar den Yngre og sat ham på Ribes bispestol. Derefter har man søgt at forene de modstridende beretninger ved først at lade ham være bisp i Århus og senere blive forflyttet til Ribe¹⁵. Endnu J. Hoffmeyer anfører slægtskabet med Odinkar¹⁶, men det er rettest at erkende, at der ikke vides noget herom. Skal der dømmes efter navnet, har han været fri-ser; hos dem var det ret almindeligt¹⁷. Han deltog i toget til England 1070, der i alle måder fik et uheldigt udfald, og hans andel i færden er noteret af *The Anglo-Saxon Chronicle* (nr. 42), hvor det med urette anføres, at Svend Estridsen deltog i toget. Om forholdet mellem de ældste bisper i Århus og kongerne vides der meget lidt, men det har formodentlig været de sidste, som har haft magten.

Det har været et stort arbejde at organisere stiftet, om hvis størrelse der hersker nogen usikkerhed. A. D. Jørgensen har fremsat den anskuelse, at bispedømmerne fik deres grænser fastlagt efter syslerne, så

Åbo og Løver syssel tilfaldt Århus stift, og det passer i det store og hele, da stiftet går tæt ind mod Viborg, svarende til omfanget af det sidste syssel. Derimod afviger det fra ordningen, at de østlige herreder af Ommer syssel indtil Mariager fjord i hvert fald i senere tid ses at høre ind under Århus stift, skønt de efter A. D. Jørgensens opfattelse skulle høre under bispen i Viborg. P. Severinsen har gjort opmærksom på, at Randers allerede 1263 hørte under Århus Stift¹⁸, og det er formentlig muligt at komme endnu længere tilbage, idet Østrup i Støvring herred nævnes som biskoppelig ejendom 1191, da bisp Svend døde her (nr. 43). Det må vist betragtes som usandsynligt, at en bisp havde ejendomme af større omfang uden for sit bispedømme, og man må derfor gå ud fra, at Onsild, Nørhald, Støvring og Gerlev herreder meget tidligt, måske allerede ved den oprindelige stiftsdeling er ført ind under bispen i Århus. Dermed rokkes A. D. Jørgensens teori lidt, og den passer heller ikke for Sønderjylland. Ved indelingen af de fire nørrejske stifter har man åbenbart lagt ordningen i sysler til grund, men dog fraveget den, hvis de stedlige forhold talte for det¹⁹.

Der vides ikke noget om, hvornår bisp Christian døde. Den næste bisp, der omtales, er Ulkil, der sammen med de andre bisper faldt i slaget ved Fotevig 1134 på

15. J. Kinch: *Ribe Bys Historie*, 1869, p. 12–13.

16. J. Hoffmeyer: *Blade af Aarhus Bys Historie I*, 1904–06, p. 39.

17. F. Dyrland i *Danske Studier XI*, 1914, p. 40. Christian er her ved en uagtsomhed blevet til bisp i Ålborg. Om selve navnet se i øvrigt smst. XXIII, 1926, p. 142, hvor det påvises, at det er knyttet til Ribe stift.

18. P. Severinsen: *Viborg Domkirke*, 1932, p. 26; *Diplomatarium Vibergense*. Breve og Aktstykker fra ældre viborgske Arkiver til Viborg Bys og Stifts Historie 1200–1559. Udg. af A. Heise, 1879, p. 351.

19. Det kan anføres, at Johs. Steenstrup på sit kort over Danmarks kirkelige inddeling indtil ca. 1250 ikke henfører de 4 herreder nord for Randers fjord til Århus bispedømme; se *Danmarks Riges Historie I*, 1896–1907, p. 651.

kong Niels' side og fik en efterfølger i Illuge²⁰. Om Ulkil meddeler Arild Huitfeldt i bispekrøniken, at han levede 1102, og knytter hans navn til opførelsen af en kirke af træ og til sagnet om flytningen af bysamfundet fra Lisbjerg (nr. 57). Desværre lader kilderne forskningen fuldstændigt i stikken ved skildringen af denne vigtige periode, da bispedømmet opbygges. Det vides ikke, hvorfra rigskansleren har fået sit årstal; bispens virke er iøvrigt ukendt. Den samme resignation må udvises over for Illuges historie. Han nævnes i et diplom om Odense-kirken fra 1138–39 sammen med bisperne af Odense og Roskilde²¹. Beretningen hos Chr. V. Hertel, at Illuge skal have erhvervet Clausholm til bispestolen, savner grundlag. J. Hoffmeyer lader det være Ulkil, der har skaffet godset, og anfører blot et sagn som hjemmel²².

Illuges efterfølger blev Eskil. Han nævnes i Valdemar den Stores diplom om grundlæggelsen af Vitskøl kloster sammen med andre kirkelige stormænd²³ og gav 1165 Sminge i Gjern herred til grundlæggelsen af et cistercienserkloster²⁴, efter at man først havde forsøgt at arbejde i Sabro. Begge steder ejedes af bispestolen. Biskop Eskil var så uheldig at slutte sig til Frederik Barbarossas modpave Octavian, vistnok fordi kongen af ydrepolitiske

grunde måtte støtte ham; og i den omtale af ham, som Øm klostres krønike ofrer, får man ikke indtryk af, at han har været nogen selvstændig personlighed. Han døde på et tog mod venderne, vist allerede 1165²⁵. Desværre undlader klosterkrøniken helt at berette noget om bispens udover hans forhold til cistercienserne, som ikke falder ind under emnet her; men det er ikke usandsynligt, at han var af den gamle bispetype, der var afhængig af kongen og følte sig som hans mand, og det er vist ganske karakteriserende, at ombytningen af godset i Sabro mod erstatning i Sminge skete med kongens samtykke. Endnu kunne der ikke frit disponeres over godset, skønt begge steder hørte til eller havde hørt til bispesædet i Århus²⁶. Eskil blev begravet i Venge, og senere, da munkene flyttede derfra, på Kalø.

Eskils efterfølger Svend omtales meget i Øm klostres krønike, men om hans virksomhed på Århus bispestol og hans betydning for byen indeholder kilderne intet. Han døde 1191, og beretningen om hans dødsleje giver et smukt indtryk af en mands afsked med tilværelsen (nr. 43). Fra bisp Svend er der bevaret et særligt minde, idet hans grav ligger i ruinen af Øm kloster, hvor den blev fremdraget 1941²⁷. Mindet om ham som klostrets store velgører blev holdt i live gennem århundrederne i modsætning til erindringen om Eskil, og endnu ved middelalderens slutning viste munkene deres taknemmelighed ved at lade den store grav-

20. Roskildekroniken. *Scriptores minores* I, 1917–18, p. 29–30: »Illugo Arusiensium post Ulkilum constituitur.«

21. *Regesta diplomatica historiæ Danicæ* I, 1843, p. 36.

22. Chr. V. Hertel: *Forsøg til en antiqvarisk-historisk Beskrivelse...* I, 1809, 3. Hft. p. 84; J. Hoffmeyer: *Blade af Aarhus Bys Historie* I, 1904–06, p. 48.

23. *Scriptores minores* II, 1922, p. 145.

24. *Smst.* p. 160.

25. Nærmere om bisp Eskil kan ses i *Exordium monasterii quod dicitur Cara Insula. Scriptores minores* II, 1922, p. 153–264.

26. *Smst.* p. 167.

27. C. M. Smidt: *Øm Kloster og dets Grave. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark* 1942, p. 31–47.

TAVLE 9.

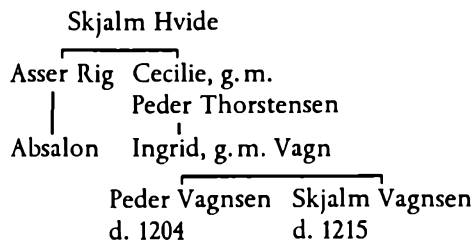
Kristusfigur fra ca. 1100 af forgyldt metal over en kerne af træ, fra Åby kirke, Hasle h., nu i Nationalmuseet. Denne figur og Lisbjerg-altret er udførlig behandlet i Poul Nørlund: Gyldne Altre, 1926.

sten udføre, som nu er anbragt i Ry kirke. Om vanskeligheden ved at læse indskriften og gengive den korrekt giver nr. 44 en forestilling. Det er vist meget betegnende, at stenens eneste årstal angår klostret, og at han kun mindes som klostrets stifter. På denne tid har munkesamfundets bevægede historie før 1183 åbenbart været fortonet i glemsel, og årstallet er ikke tilfældigt valgt, men falder sammen med tidspunktet for bispens sidste testamente. Allerede 1172 havde munkene efter deres ambulante tilværelse slået sig ned i Øm, men denne begivenhed har vel ikke forekommet dem tilstrækkeligt skelsættende.

Med sine stiliserede minuskler giver gravstenen læseren besværligheder med tydningen, som de forskellige læsemåder viser det; og når Erik Pontoppidan eller hans hjemmelsmand har ment, at den pavelige rose er omtalt, beror det vist udelukkende på, at hans viden om denne udmærkelse, som han bl. a. kendte fra pavens belønning til Christian I ved besøget i Rom 1474, har spillet ind i forsøget på at give en sammenhængende tekst. Den tidligste gengivelse af indskriften findes i indberetningen til Ole Worm 1623²⁸.

Med god grund kunne munkene i øvrigt fejre bisp Svend. Hans testamente drejer sig udelukkende om Øm kloster og donationen til det²⁹; men forhåbentligt har han på anden måde sørget for sit bispedømme og dets velfærd.

Peder Vagnsen blev hans efterfølger. Han hørte til den sjællandske Hvide-slægt, som det ses af følgende stam-tavle.

Med Peder Vagnsen er man nået til en tid, hvor kilderne flyder rigeligere. Fra nu af begynder en mere sammenhængende tradition, men alt det nyskabte peger mere mod den efterfølgende tid, end det vedrører den periode, som omtales her.

Mens gravstenen over bisp Svend frembyder vanskeligheder i læsningen, er forholdet anderledes for de gravskrifter, der er overleveret fra Peder Vagnsen. Da man i 1830 fandt hans grav i domkirken, blev der i den fremdraget en blyplade med en samtidig indskrift (nr. 45), som åbenbart er overført fra bispens oprindelige grav til den nye, der blev indrettet efter kirkens ombygning. En tilsvarende tavle er omtalt fra nabobispen Gunners grav i Viborg domkirke 1251, og den mest berømte er den, der blev fundet i Valdemar den Stores grav i benediktinerens kirke i Ringsted. Den efterretning, som Absalons ligsten fra 1536 bringer, er derfor urigtig (nr. 46); Peder Vagnsen er ikke begravet i Sorø. På dette punkt har traditionen svigtet i det sjællandske kloster, men til forståelse af, hvilken overmægtig stilling Hvidernes familie indtog i landet på Peder Vagnsens tid, er fejltagelsen oplysende. Man har i Sorø stadig bevaret mindet om Peder Vagnsens tilknytning til Sjælland og er derved ført til den opfattelse, at han også var begravet der. Her fandtes hans bedstemor Cecilies grav, og hans våben var ma-

28. *Danske Samlinger* 2, VI, 1877-78, p. 156.

29. Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450. Udg. af Kr. Erslev, 1901, p. 1-3.

let i kirken jævnsides med slægtningenes³⁰. Da han kom på bispestolen i Århus, blev det en yderligere forøgelse af familiens magt, men det må indrømmes, at han følte den forpligtelse, rigdommen fører med sig. Grundlæggelsen af den nye domkirke, oprettelsen af domkapitlet og talrige donationer fortæller, at bispestillingen for Peder Vagnsen ikke var en sinecure, men en alvorlig opgave. Han blev den egentlige grundlægger af bispesædet, som efter hans tid helt skiftede karakter. Det kan tjene til karakteristik af Peder Vagnsen, at han var medlem af det fornemme broderskab, for hvilket der sandsynligvis er overleveret en slags matrikel i Kong Valdemars Jordebog. Han står her anført under Salling syssel sammen med sine virkelige brødre Niels og Johannes. Hans tiltræden til bispesædet sættes af Svend Aakjær til 1192³¹. I *Necrologium Lundense* anføres blandt dem af denne kirkes kanniker, der opnåede en bispestilling, også Petrus Arusiensis episcopus. Lauritz Weibull identificerer ham med Peder Elafsen (1224–1246), E. Haugsted med Peder Vagnsen³².

Historisk er de to gravskrifter over Peder Vagnsen af interesse, fordi man i dem har et af de ikke få eksempler på, at efterretninger på gravmæler ikke altid er rigtige, så man ikke på forhånd kan gå ud fra deres pålidelighed, før de er bekræftet af andre kilder. På stenen fra Sorø bør sik-

kert læses fornedet: ... *epi[scopi] arusien[ses]* ..., der passer til den øvrige tekst, ikke ... *epi[scopi] arusien[sis]* ...

For oversigtens skyld gives her en liste over de ældste bisper i Århus:

Reginbrand	948–
Christian	ca. 1065–
Ulkil	–1134
Illuge	1134–
Eskil	– ca. 1165
Svend	ca. 1165–1191
Peder Vagnsen	1191–1204.

Den ufuldstændige tidsfæstelse af bisperne viser, hvor skrøbelig overleveringen er. Der er i listen ikke taget hensyn til, at Ulkil ifølge Huitfeldt skal have været bisp 1102, da det ikke er tilstrækkeligt dokumenteret. Eskil var biskop 1157 eller 1158, som det fremgår af det allerede nævnte diplom om Vitskøls grundlæggelse. Den nærmere tidsfæstelse af det er drøftet af Hans Olrik³³, der foretrækker det sidste år, idet han sætter bisp Asser af Roskildes død til 18. april 1157 og mener, at der i diplommet i stedet for det fulde navn kun har stået et A, der urigtigt er udfyldt til Asser i stedet for til Absalon. Andre sætter Assers død til 18. april 1158³⁴, men diplommet kan efter denne betragtning også være udstedt 1158.

Bisp Svend havde fået pavelig tilladelse til at trække sig tilbage fra embedet, men nåede ikke at virkeliggøre det, før han blev indhentet af døden³⁵.

30. J. Kornerup: Skjalm Hvides Slægts Grave og Skjoldmærker i Sorø Kirke. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed* 1877, p. 218, 234–235.

31. Kong Valdemars Jordebog I, 1926–43, p. 85; II, 1926–43, p. 553.

32. *Necrologium Lundense*. Lunds domkyrkas nekrologium. Utg. av Lauritz Weibull, 1923, p. 115; Aarhus gennem Tiderne I, 1939, p. 137.

33. Hans Olrik: Hvornaar blev Absalon valgt til biskop? *Historisk Tidsskrift* 8, I, 1907–08, p. 377–383.

34. Se bl.a. Lunde Domkapitels Gavebøger (► *Libri datici Lundenses*). Paa ny udg. ved C. Weeke, 1884–89, p. 91.

35. *Scriptores minores* II, 1922, p. 189–191.

Kampen 1043

Skønt søslaget på bugten ud for Århus mellem Magnus den Gode og prætendenten Svend Estridsen ikke har større betydning for selve Århus bys historie, er det alligevel nødvendigt at tage beretningerne om det med i denne samling, fordi det i lokalhistoriske arbejder spiller en rolle. J. Hoffmeyer har givet en skildring, der er mere romanagtig end historisk¹. Overleveringen om slaget har sin særlige historie.

Det kendes kun fra den norsk-islandske tradition. Saxo meddeler intet om denne episode, medmindre man vil mene, at den er skjult i den forsigtige bemærkning, at Svend to gange havde uheld med sig i sine kampe mod Magnus, først i et søslag og derpå i en rytterkamp, begge i Jylland. Det er altid betænkeligt ud fra en forfatters tavshed om en begivenhed at slutte sig til hans uvidenhed om den, og særligt gælder det om Saxo, der bevidst vil fremhæve Danmarks ry og derfor undertrykker de mindre heldige begivenheder. Han kender den norrøne tradition og har en lang skildring af kampen på Lyrskov hede, der gik forud for slaget ud for Århus. De kampe i Jylland mellem Svend og Magnus, som han antyder, må efter sammenhængen i tid ligge før venderens nederlag, og stridighederne efter slaget omtales alene i ubestemte udtryk, der kun viser, at Magnus den Godes held havde vundet

ham mange tilhængere. Uden at der kan føres bevis for det, er det sandsynligt, at Saxo har villet dække over Svend Estridsens nederlag ud fra den nationale og kongeligt sindede holdning, som helt behersker hans synspunkt.

Omvendt måtte den norske tradition fremhæve kong Magnus' sejr. Den ældste beretning omtaler den kun i forbigående (nr. 48), for Adam af Bremen indgår den kun som et uvæsentligt led i den almindelige strid mellem de to fyrster (nr. 47). Theodricus Monachus har skrevet sit arbejde ca. 1180, og efter ham vokser beretningerne i fylde. Fagrskinna fra omkring 1240 (nr. 49) og Flatøbogen (nr. 50), der her har bevaret et tabt afsnit af Morkinskinna, viser, hvorledes man på grundlag af skjaldekvadene byggede en beskrivelse af kampen op. Om skjaldene selv kan det nævnes, at Tjodolf Arnorsson er født ca. 1010 og døde 1066. Han var knyttet både til Magnus den Gode og Harald Hårdråde som hofdigter for at forherlige deres bedrifter, og nogen upartisk skildring kan derfor ikke forventes. Arnor Tordsen, kaldet Jarleskjald, var født ca. 1012 og døde efter 1073. Han var ligeledes knyttet til det norske hof og kan heller ikke ventes at være objektiv. Odd Kikineskjald levede også i det 11. århundrede og var således som de andre samtidig med begivenhederne, han omtaler.

Den afsluttende kunstneriske beskrivelse af kampen gives af Snorre Sturluson (d. 1241), der med kritik valgte og vragede

1. J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie I, 1904-06, p. 33-37.

mellem sine kilder og søgte at give en afrundet og let læst fremstilling². Den foreligger i *Heimskringla* (nr. 51).

For at nå frem til de samtidige kilder må man tage skjaldekvadene for sig. De forherliger Magnus, mens Svend skildres som den oprørske og utaknemmelige, der havde fået en jarls stilling, men alligevel tiltog sig kongenavn, så det kun var retfærdigt, at han led nederlag.

Situationen i 1043 synes at have været den, at Magnus om efteråret efter sejren over venderne mødte en ny fjende i Svend Estridsen, der førte kampen med Århus som operationsbasis; men kilderne giver ikke noget holdepunkt for, at nogen af de stridende skulle være særligt knyttet til byen ud over det sandsynlige i, at det måtte være af værdi for dem begge at beherske et af overfartsstederne til øerne.

Ifølge Gustav Albeck bygger *Knytlingasaga* (nr. 53) for skildringen af kampen på

2. Gustav Storm: *Snorre Sturlassøns Historie-skrivning*, 1873, p. 177–178.

Århus-bugten på *Heimskringla*³. Den forsøger at give en anden tendens, så skildringen i det mindste ikke bliver nedværdigende for Svend.

Slaget menes at have fundet sted 18. dec. 1043, men Finnur Jónsson daterer det til året efter⁴, uden at det dog har sandsynligheden for sig. Som det fremgår af et skjaldevers (nr. 52), er der ikke forløbet nogen lang tid mellem slaget på Lyrskov hede og kampen ved Århus; og da det første fandt sted 1043, er det rimeligst at fastholde den traditionelle tidsfæstelse, som følges af J. Hoffmeyer⁵ og E. Haugsted⁶. Regnar Knudsen har udkastet den tanke, at den ene af runestenene fra Århus (nr. 8) er et minde enten om denne kamp eller en af de andre i nærheden af byen i disse bevægede år⁷.

3. Gustav Albeck: *Knytlinga. Sagaerne om Danmarks Konger*, 1946, p. 183, passim.

4. Finnur Jónsson: *Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie* I, 2. udg. 1920, p. 615.

5. J. Hoffmeyer: *Blade af Aarhus Bys Historie* I, 1904–06, p. 33.

6. *Aarhus gennem Tiderne* I, 1939, p. 128.

7. *Aarhus Stifts Aarbøger* XXV, 1932, p. 222.

TAVLE 10.

Mønter, slåede i Århus. Øverst for- og bagside af Hardeknuds penning, derunder en tilsvarende gengivelse af Magnus den Godes penning. Se teksten p. 18–20. Derunder fire brakteater med navnet Århus i omskriften, alle fra tiden ca. 1150. Alle mønter findes på Nationalmuseet. Se teksten p. 101, note 13. Mønterne er gengivet forstørrede. Penningene fra vikingetiden måler ca. 17 mm i diameter, brakteaterne ca. 16 mm.

TAVLE 11.

Krypten til sct. Nicolai kirke under Frue kirke, færdigrestaureret af arkitekt C. G. Schultz, set mod øst. Midtfor den ene af de tre apsider med nyt kors og nyt alter. Med de genopførte hvælvinger og de simple, strenge former giver rummet nu en forestilling om, hvorledes kirkebygningen over jorden har virket.

Trækirken i Århus

Inden for Århus' historiske topografi indtager diskussionen om den i kilderne nævnte trækirke en selvstændig plads, og de er derfor her samlet særskilt. Som sædvanligt er det A. D. Jørgensen, der indleder den videnskabelige debat¹. Han ser bort fra N. L. Høyens tillid til Celestinus III's udsagn fra 1197 om, at den ældste domkirke var af træ² (nr. 54), og viser, at sct. Nicolai kirke var den ældste domkirke. Overretssagfører Chr. Kier tager ikke hensyn til den i Roskilde-kroniken omtalte Trefoldighedskirke (nr. 14), som han antager er blevet ødelagt i kampene mellem Svend Estridsen og de norske konger. Med støtte i pavebrevet fra 1197 går han ud fra, at domkirken før Peder Vagnsens tid var af træ. Trækapellet, hvor den hellige Niels ønskede at begraves, identificerer han med sct. Olufs kirke, og han antager det for sandsynligt, at også sct. Nicolai kirke og sct. Clemens kirke har været af træ³.

Senere blev emnet taget op af P. Severinsen, der mener, at der på en bakke ved stranden har været et kapel af træ, indviet til de søfarendes helgen sct. Clemens, og at det af Peder Vagnsen er gjort til domkirke, så det er denne, der omtales i pave-

brevet 1197⁴. Desuden afviser han L. Fengers tanke om, at sct. Clemens kirke oprindelig har været en bygning af kvadersten, der indgik i den af Peder Vagnsen byggede domkirke⁵. For J. Hoffmeyer tegner forholdet sig igen anderledes. Han går ud fra Huitfeldts beretning om bisp Ulkils trækirke fra 1102 (nr. 57) og antager, at det var den oprindelige domkirke, der senere forfaldt, hvorfor sct. Nicolai kirke fik overdraget denne værdighed, men at den gamle trækirke opnåede fornyet interesse, fordi den hellige Niels blev begravet i den, at den blev indviet til sct. Clemens, og at Peder Vagnsen byggede sin domkirke af sten tæt ved den⁶.

Som dette referat af de forskellige anskuelser viser det, har hver forsker haft sin opfattelse af spørgsmålet. Det er i og for sig rigtigt at gå ud fra pavebrevet fra 1197, som Chr. Kier gør det, fordi det som aktstykke må foretrækkes frem for beretningerne. I dette tilfælde må kilderne dog nøjere vejes. Celestinus III's brev er affattet langt fra Århus uden nærmere kendskab til forholdene i byen, mens forfatteren af legenden om den hellige Niels synes at have levet på stedet og have et godt kendskab til de lokale forhold. Det må derfor blive oplysningerne herfra, som danner udgangspunktet. Af dem fremgår det (nr.

1. A. D. Jørgensen: Den nordiske kirkes grundlæggelse II, 1878, tillæg p. 81–84.
2. N. Høyen: Aarhus Domkirke. *Ny kirkehistoriske Samlinger* I, 1857–59, p. 161–162.
3. Chr. Kier: Aarhus' Kirker og Klostre i den katolske Tid. *Kirkehistoriske Samlinger* 3, V, 1884–86, p. 673–678.

4. P. Severinsen: Aarhus Kirker endnu en Gang. *Smst.* 5, V, 1909–11, p. 154–163.
5. *Smst.* 5, II, 1903–05, p. 648, 651.
6. J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie I, 1904–06, p. 56–65.

55), at der har været et trækapel tæt ved havet, som Peder Vagnsen med bifald fra Innocens III (1198–1216) gjorde til domkirke og indviede til sct. Clemens. Det er let at forstå, at man i Rom uden nærmere kendskab til kirkerne i Århus har troet, at det lille kapel var den tidligere domkirke; men en anden bemærkning i legenden om den hellige Niels (nr. 56) viser tydeligt, at det var sct. Nicolai kirke, der har været den ældste domkirke. Legendens er ganske vist ikke nogen absolut samtidig kilde. Den er formodentlig skrevet ca. 1254⁷, d. v. s. ikke senere end at dens forfatter kan have haft den fornødne viden om kirkerne i Århus for tiden ca. 1180. Til overflod viser den nu atter fremdragne og restaurerede krypt under den nuværende Frue kirke, hvor den første domkirke skal søges. Over for disse kilder må Huitfeldts underretninger vige. Hans udtalelser om Ulkils trækirke står isolerede (nr. 57), og at den hellige Niels skulle være blevet begravet i den, ser ud til at være hans egen nærliggende, men uheldige kombination (nr. 58). Det strider ligeledes direkte mod legendens vidnesbyrd, at relikvierne af sct. Clemens oprindeligt skulle være blevet anbragt i en trækirke (nr. 59), fordi den meddeler, at det var Peder Vagnsens kirke, der blev indviet til pavehelgenen.

Det blev imidlertid Huitfeldt, hvis autoritet i lang tid prægede opfattelsen, som det ses af Hans Rhumans optegnelser (nr.

60), hvor rigskanslerens meddelelser er slået sammen med beretningen om Saxhøj. Erik Pontoppidan gør Ulkils kirke til den samme som sct. Olufs kirke og lader den ligge på Saxhøj (nr. 62). Skønt han som født i Århus måtte have de bedste forudsætninger for at vide, at sct. Olufs kirke ikke var skyllet bort af havet, idet dens kirkegård findes den dag i dag, og den sammenfaldne kirke 1637 var blevet afløst af et kapel til ligprædikener⁸, betænker han sig ikke på at lade sct. Olufs kirke forsvinde. Det er vel nu ikke muligt at afgøre, om det er hans viden om kirkens sammenstyrtning 1548, der er blevet ændret på denne måde.

Hvorledes traditionen var formet i forrige århundrede, viser citatet fra Thieles samling af folkesagn. Her er kirken blevet navnløs, og Skolebakken identificeres med Saxhøj (nr. 61). Det er tvivlsomt, om man her har at gøre med et folkesagn i dette ords almindelige betydning. Snarere foreligger her en litterært tilrettelagt form, hvis kilde genfindes i beretningen hos Erik Pontoppidan.

I den seneste behandling af emnet forudsættes det, at den nuværende domkirkes forgænger har været det kapel af træ ude ved bugten, hvor den hellige Niels blev begravet, mens sct. Nicolai kirke har været den oprindelige domkirke⁹, i det hele svarende til den opfattelse af kilderne, som er fremsat lige ovenfor.

8. J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie I, 1904–06, p. 67.

9. Aarhus gennem Tiderne I, 1939, p. 138–139 (Ejler Haugsted).

7. Vitae sanctorum Danorum rec. M. Cl. Gertz, 1908–1912, p. 395.

Århus i landets historie

Om udstrækningen af Århus og om dens byplan i middelalderen er der i tidens løb fremkommet mange forskellige forslag. Efterhånden har man i hovedsagen sluttet sig til en teori, der først blev udkastet af Bering Liisberg¹ og derefter fuldstændiggjort af Hugo Matthiessen². Efter den første er det ældste Århus gået til grunde ved Harald Hårderådes overfald (nr. 66). Bispem og hans medarbejdere skal derefter være flyttet op til Lisbjerg, men er atter ca. 1100 vendt tilbage til den gamle by omkring den nybyggede kirke (nr. 65). Mens bisperne sad i Lisbjerg, er byen vokset op igen på den gamle plads ved den nuværende Frue kirke, og kvarteret omkring domkirken er først grundlagt af Peder Vagnsen som en befæstet stad; som minder om denne befæstning står endnu navnene Volden, Graven og Borgporten tilbage. Hugo Matthiessen fremhævede, at det ældste Århus må søges omkring Frue kirke, og at Peder Vagnsen har bygget bydelen omkring domkirken.

Efter J. Hoffmeyers opfattelse har den ældre middelalders Århus bestået af en befæstet kerne, Clemens-staden, og derom en række forstæder, mod nord sct. Olufs kirkes sogn, mod vest kvarteret om sct. Nicolai kirke og syd for åen Brobjerg³. På

denne måde får han en rimelig forklaring på Borgportens placering, men kan ikke gøre rede for, at det vigtige overfartssted over åen ved Immervad ligger uden for befæstningen.

Skønt Hugo Matthiessens skitse af byens ældste udformning ved sin klare leddeling og nøje tilknytning til de litterære kilder lyder overbevisende, kan den dog ikke være rigtig. Der er efterhånden gjort så mange fund i byen, at de viser et helt andet billede, idet de ældste sager, stammende fra vikingetiden og den lige efterfølgende periode, er fundet i den østlige bydel omkring domkirken, tværtimod hvad man skulle vente efter teorien. Bering Liisbergs forslag om, at bisperne i sidste halvdel af det 11. århundrede skulle have resideret uden for byen, hviler udelukkende på Huitfeldts skrøbelige autoritet, og over for jordfundenes klare vidnesbyrd må teorierne give tabt, uanset at de i øvrigt giver en god forklaring. Nogen fuldstændig løsning af de mange problemer kan næppe gives i øjeblikket.

Da kendskabet til vikingetidens Århus er beskedent, er det nødvendigt at tage udgangspunktet i en senere tid og prøve oplysningerne fra denne. Muligvis vil de kunne give grundlag for tilbageslutninger om det ældste Århus.

Meddelelserne i Peder Vagnsens diplom (nr. 63) om gaven af kirkerne i Århus til det nye kapitel er velegnede, men nogle navne har dog ikke tilknytning til det foreliggende problem. Skialthvet er

1. Bering Liisberg: Det ældste Aarhus. *Aarhus Stifts Aarbøger* III, 1910, p. 106–122.

2. Hugo Matthiessen: St. Clemens-Staden i Aarhus. *Arkitekten* XXII, 1920, p. 153–160.

3. J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie I, 1904–06, p. 321–329.

ukendt, Hasle er den endnu eksisterende sogneby, Swenhoc's beliggenhed kendes ikke, og heller ikke Haldum, Agri, Bogens, Bjødstrup og Udby kan gøre krav på nærmere omtale; tilbage bliver derimod nogle navne, som anføres sammen med kirkerne i byen og må forklares. Desværre foreligger der intet om Sprakælychi's beliggenhed; men da det nævnes sammen med sct. Olufs kirke, har det muligt ligget i nærheden af den. Kirken selv nævnes første gang i denne kilde, men om dens alder vides intet. Det kan anføres, at der ved udgravningen af dens fundamenter 1947-48 fremkom enkelte stumper af frådsten, og dette byggeemne henfører kirken til de ældste herhjemme. Dyrlæsen af den norske helgenkonge vandt tidligt frem i Danmark, så der er intet i vejen for at henlægge kirkens opførelse til sidste del af det 11. århundrede. Man tør dog næppe regne det kendte Orø-kors med blandt beviserne for dyrkelsen af sct. Oluf, som det sædvanligt sker. Det bærer ganske vist indskriften *Olaf cumunce*, men da korsets kunstneriske udstyr intet har med helgenen at gøre, er det lige så sandsynligt, at indskriften omtaler den danske konge Oluf Hunger (1086-95), til hvis tid det stilhistorisk kan henføres⁴, og dets værdi forudsætter en højstående ejer. I forvejen har man i Gunhildskorset et eksempel på, at kongehusets medlemmer har ladet deres navne sætte på kirkelige kostbarheder.

Beliggenheden af sct. Olufs kirke er velkendt, og hvis man vil slutte sig til tanken om Peder Vagnsens Clemens-stad, bliver det svært at forklare, hvorfor den ikke

blev inddraget i den, idet den forudsætter en fast bebyggelse i nærheden.

Sammen med Vor Frue kirke nævnes Tulistorp. J. Hoffmeyer er usikker i den nærmere stedfæstelse. Snart henlægger han det til Brobjerg, snart til Bispetofte, Århus Mølle eller kvarteret om den nuværende Frue kirke⁵. Heldigvis har der også efter 1203 været bevaret en tradition om Tulstrup, der kom frem 1484 og 1485 i striden om en toft, som kapitlet kaldte Tulstrup mark, men byen Marquards løkke. Et tingsvidne fra bytinget 1485 fastslår endvidere, at Marquards løkke først fik dette navn, da Peder Skytte og Marquard Skernov lod den indhegne, og at den lå »westhen for Aars«⁶. Her må man da søge Tulistorp, der kan have været en nybyggerby enten fra Århus eller fra Hasle. Endnu i anden halvdel af det 16. århundrede var man klar over identiteten af Tulstrup mark og Marquards løkke, selv om det på denne tid måske ikke var bevaret i levende tradition, men i oplysninger fra kapitlets arkiv⁷.

Vor Frue kirke, der omtales i aktstykket fra 1203, synes at have ligget syd for åen. Der kan tidligt have dannet sig en lille forstad til byen her, hvor den nord- og sydgående færdsel næsten med nødvendighed måtte samle en bebyggelse ved vadestedet, og af dennes befolkning kan der være dannet et sogn. Hvis denne løsning af spørgsmålet er rigtig, har Viby sogn allerede før 1203 i kvarteret omkring

5. J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie I, 1904-06, p. 45, 170, 237-238, 327.
6. J. R. Hübertz: Aktsykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus I, 1845, p. 43, 45.
7. Diplomatarium Danicum I, IV, 1958, p. 170. Tulstrup nævnes i et brev, vist fra 1484, se Kirkehistoriske Samlinger 3, V, 1884-86, p. 332.

4. Roar Skovmand: De danske Skattefund. *Aar-bøger for nordisk Oldkyndighed* 1942, p. 179.

TAVLE 12.

Krypten i sct. Nicolai kirke under udgravning, set mod vest (1. aug. 1955). I baggrunden skimtes opgangen til kirken, til højre ses den nordre væg af krypten, der endnu er halvt fuld af jord. Se C. G. Schultz: Den ældste domkirke i Århus. *Jul i Aarhus* 1956, p. 18-19.

TAVLE 13.

Drage af bronze, fundet 1957 ved gravning til rørledning i gården til Mejlgade 2, katedralskolen, 8,6 cm lang, nu i »Den gamle By«. I det romanske kunsthåndværk var dragen et yndet motiv, som det bl.a. kan ses på alterstagen fra Visby kirke, Hassing h., nu i Nationalmuseet, se Nationalmuseets anden Afdeling ved W. Møllerup, 1908, p. 8. Dragen har udgjort et led af et større hele, idet der ved fundet var bevaret en ring i halens kløft, og gabet bærer spor af at have båret en tilsvarende ring el. lign.

Brobjerg måttet afgive dele af sin jord til Århus.

Peder Vagnsens gavebrev viser, at Århus tidligt har været en ganske anseelig by, og med undtagelse af den dengang grundlagte domkirke og nogle senere stiftede kapeller og klostre blev byens kirkelige organisation ikke udvidet i løbet af middelalderen. Peder Vagnsens store omordning af bispesædet har dog haft nogen betydning ved den tilvækst, den store domkirke og den til den knyttede gejstlighed bragte.

Sct. Nicolai kirke, den nuværende Frue kirke, har opnået en særlig aktualitet ved fremdragningen af den forglemte fråd-stenskrift. Kirkens opførelsestid har været drøftet længe. I Bartholins Annaler læses under året 1087 en notits om den hellige Nicolaus (nr. 65). Overretssagfører Chr. Kier har henført den til den hellige Niels, sønnen af Knud Magnussen, så den skulle handle om helgenlevningernes optagelse 1287, da kongemorderne truede byen⁸, men endnu i dette år var den politiske modsætning ikke brudt ud i åbenlys krig, og det forudsætter en fejlskrivning af årstallet⁹. P. Severinsen slutter sig heller ikke til denne løsning, men peger på, at sct. Nicolaus af Myra netop 1087 overføres til Bari¹⁰. Afgørende bliver forståelsen af ordet elevatur, om det skal oversættes ved rejses og henføres til kirkebygningen, eller det angår helgenen og hans translation. P. Severinsen og A. D. Jørgensen slutter sig til denne opfattelse, og den

sidste foreslår, at sct. Nicolai kirke har været en af de fem stenkirker, Erik Ejegod opførte¹¹. Uenigheden kunne have været sparet, da den kan afgøres på grundlag af en kilde, der ikke var kendt, da de forskellige indlæg fremkom. I årbogen 1074–1255 foreligger kilden for notitsen hos Bartholin (nr. 64). Ellen Jørgensen formoder, at der her er sket en forveksling af den hellige Niels af Århus og sct. Nicolaus af Myra; og det er også muligt, at det er en til uforståelighed forkortet meddelelse om, at sct. Nicolaus, af hvem der fandtes relikvier i Århus, i dette år blev ført til Bari. Det latinske forlæg for den danske oversættelse kendes ikke.

Oplysningerne fra årbogen 1074–1255 er af særlig værdi, fordi de viser, at notitsen kun angår helgenen sct. Nicolaus og ikke kirkebygningen. I en diskussion om den nuværende Frue kirkes alder kan denne notits derfor helt udgå, og vejen er fri for et skøn efter arkitekturhistoriske og andre forudsætninger om kirkens alder.

A. D. Jørgensen regner med, at det var den gamle, i Roskilde-kroniken omtalte Trefoldighedskirke, som nu blev ombygget af sten og indviet til sct. Nicolaus 1102¹², men han er vist selv klar over, at denne forklaring ikke har megen værdi, da den usikre kilde, hvori kirken fra ca. 1102 omtales (nr. 57), udtrykkelig nævner, at den var af træ, og ikke meddeler noget om, hvem den var indviet til.

P. Severinsen mener, at Trefoldighedskirken samtidig med at have fået relikvier af sct. Nicolaus har skiftet navn, en for-

8. Vitae sanctorum Danorum, 1908–12, p. 405.

9. Chr. Kier: Aarhus Kirker og Klostre i den katolske Tid. Kirkehistoriske Samlinger 3, V, 1884–86, p. 678.

10. P. Severinsen: Aarhus Kirker endnu en Gang. Smst. 5, V, 1909–11, p. 155.

11. A. D. Jørgensen: Den nordiske kirkes grundlæggelse II, 1878, tillæg p. 83.

12. Smst. p. 812.

modning, der hverken kan bevises eller modbevises, og han anfører, at kirken i Århus brændte 1065 ifølge Adam af Bremens meddelelser. Der anføres dog ikke noget årstal (se nr. 66), men efter sammenhængen må det være sket omkring 1050. Plyndringen af Slesvig, der omtales sammen med branden af kirken i Århus, antages at være foregået 1050, og til omtrent samme tid er det rimeligst at henlægge ødelæggelsen i Århus¹³.

Byen skulle opleve endnu en plyndring i den her omtalte periode ifølge Saxo (nr. 67). J. Olrik henlægger begivenheden til 1158¹⁴, J. Hoffmeyer mener, at overfaldet er sket det følgende år¹⁵, og at det var venderne, der var ugeringsmændene. Hertil knytter han en formodning om, at bispem ved denne lejlighed blev forjaget, og at Ulkils trækirke blev brændt. Det er meget sandsynligt, at det netop var venderne, der plyndrede byen, men forholdet til dem er uklart ud fra kilderne til Århus' historie alene. Når der i biskop Svends testamente fra 1183 tales om hedningernes indfald, som forringede værdien af jorden i kystegnene, lyder det uforklarligt,

13. Herbert Jankuhn: *Haithabu. Eine germanische Stadt der Frühzeit*, 1937, p. 60. P. A. Munch henfører plyndringen af Århus til 1048 (*Det norske Folks Historie* II, 1855, p. 237). Vilh. la Cour sætter kampene om Hedeby til 1050 (*Kong Haralds tre Storværker. Aar-bøger for nordisk Oldkyndighed* 1934, p. 75). Regnar Knudsen lader kirken i Århus blive brændt 1052 (*Aarhus Stifts Aarbøger* XXV, 1932, p. 223). Arkæologisk kan Hedeby's ødelæggelse bestemmes til efter 1038 (J. Bjernum og Th. Ramskou: *Danmarks Sydgrænse. Vikingetid og ældre Middelalder*, 1948, p. 62, 83).
14. Saksen Danesaga oversat af Jørgen Olrik IV, 1909, p. 7.
15. J. Hoffmeyer: *Blade af Aarhus Bys Historie* I, 1904–06, p. 61; II, 1911, p. 184.

da Danmark i begyndelsen af Knud VI's regering ubestridt var herre på havet (nr. 68).

De sidst anførte kilder belyser kun middelbart byens historie. Fagrskinnas bemærkning om kongsemnet Olavs begravelse i Århus (nr. 70) er fejlagtig. Han fik sit sidste hvilested i Ålborg, men fejlen er forståelig, fordi Århus ligger i periferien af de norrøne kilders synskreds. Kildeuddragene nr. 71 og 72 peger mod den efterfølgende periode, da bispedømmets magt voksede. Oprettelsen af biblioteket var en underordnet sag, af større betydning var indstiftelsen af kapitlet ikke blot for kirken, men indirekte også for byen.

Endelig må det nævnes, at Århus i det 12. århundrede jævnsides med Grenå var en forbindelseshavn for Østdanmark, som det fremgår af Saxos omtale (nr. 73). Kampen foregik 1132.

Som allerede omtalt, har Åbo syssel muligt stået i et særligt forhold til kongeslægten, og der var samlet store kongelige besiddelser i nærheden af Århus, deriblandt Viby, hvor kongerne undertiden opholdt sig (nr. 74). Her fandt man 1915 et kampestensfundament, der har båret en munkestensmur. Man har formodet, at det var resterne af den gamle kongsgård, der blev fremdraget¹⁶. I denne sammenhæng kan der erindres om, at den hellige Niels var nøje knyttet til den nærmeste omegn af Århus. Viby med torpene dertil anføres i hovedstykket i Kong Valdemars Jordebog som kongelig ejendom¹⁷.

16. Ejler Haugsted: *Et middelalderligt Fundament i Viby. Aarhus Stifts Aarbøger* X, 1917, p. 139–145.
17. Kong Valdemars Jordebog I, 1926–43, p. 5; II, 1926–43, p. 56.

KILDESTEDER

BELIGGENHED

Viborgs beliggenhed i forhold til Århus

- 1 ADAM AF BREMEN. Inter [Ar]husa[n et Wendi]lam civ[itas] medi[a].. Wiberg.. [a]pud.. ta... si..

Forbindelsen fra Århus til Sjælland

- 2 ADAM AF BREMEN. Duo traiectus sunt in Seland, unus a Fune, alter ab Arhusan, pari uterque distant spacio. Mare natura tempestuosum duplicique plenum periculo, ut, etiam si ventum habeas prosperum, vix effugias manus pyratarum.
- 3 ADAM AF BREMEN. Haec insula aequali spatio distans a Fune vel Sconia per noctem transitur habetque ab occidente Iudland, civitatem Arhusan vel Alaburg et Wendilam; a borea vero, ubi et deserta est, fretum Nortmanniae; a meridie autem Funem predictam et sinum Sclavanicum.

Samsø

- 4 ADAM AF BREMEN. Quarta est Samse, quae opposita est civitati Arhusin.

TAVLE 14.

Midpartiet af frontalet fra Lisbjerg kirke, af forgyldt kobber, med en fremstilling af jomfru Maria med Jesus, derom engle og salige sjæle i det himmelske Jerusalem. På listerne, der indrammer felterne, findes romansk ornamentik, der afløste den fra vikingetiden nedarvede dekoration. Fra ca. 1150, nu i Nationalmuseet. Se i øvrigt Poul Nørlund: *Det gyldne Alter fra Lisbjerg Kirke. Østjydsk Hjemstavn* XIV, 1949, p. 9–14.

BELIGGENHED

Viborgs beliggenhed i forhold til Århus

- 1 ADAM AF BREMEN. Byen Viborg ligger midt imellem Århus og Vendsyssel....

Forbindelsen fra Århus til Sjælland

- 2 ADAM AF BREMEN. Der er to overfarter til Sjælland, den ene fra Fyn og den anden fra Århus; de er begge af samme længde. Havet er af naturen stormfuldt og rummer en dobbelt fare, idet man næppe undgår at falde i hænderne på sørøvere, selv om man har gunstig vind.
- 3 ADAM AF BREMEN. Denne ø [*Sjælland*] ligger i lige stor afstand fra Fyn og Skåne, og overfarten tager en nat; mod vest har den Jylland, byen Århus, Ålborg og Vendsyssel, mod nord, hvor den er øde, Norgeshavet, men mod syd den førnævnte ø Fyn og det slaviske hav.

Samsø

- 4 ADAM AF BREMEN. Den fjerde [ø] er Samsø, som ligger lige ud for byen Århus.

RUNESTENE

- 5 ÅRHUS-STEN 1. R : þigsla : | n : þansi : i x | R : amuta : |
 s : ua x [x] [i:] (x) u.... | t (ell. l) : hiþabu.... (?)
- 6 ÅRHUS-STEN 2. þursta . iarias . haþa . iak . eller
 þur . stu . ras . þai . tun . sains .
- 7 ÅRHUS-STEN 3. [...?] x askair : biar | x saxnar ^[1] þ(a) | xxxxx |
 (?)
- 8 ÅRHUS-STEN 4. x kunulfr x auk x augutr x auk x aslacr x auk x rulfr x
 risþu x stin x þansi x eftir x ful x fela(k)a x sin xx iar x uarþ {x} yxx x
 tuþr x þa x kunukar x | barþusk x
- 9 ÅRHUS-STEN 5. kitil : risþi : stin : þansi : uftir : ika : faþur : sin
- 10 ÅRHUS-STEN 6. [x]usti x auk x hufi x auk x þir x frebiurn x risþu x stin x þansi x
 eftir x | x asur x saksa x filaka x sin x harþa x kuþan x trik x sar x tu x | x
 mana x mest x uniþikr x | sar x ati x skib x miþ x arna +

RUNESTENE

- 5 ÅRHUS-STEN 1. [...?] NN. (med tilnavnet) Thexle denne (sten) Åmunde Hedeby (?).
- 6 ÅRHUS-STEN 2. [*Indskriften er uoversættelig.*]
- 7 ÅRHUS-STEN 3. [...?] Esger Bj (disse stene?)
- 8 ÅRHUS-STEN 4. Gunulv og Øgot og Aslak og Rolf rejste denne sten efter deres fælle Ful. Han fandt døden da konger kæmpede.
- 9 ÅRHUS-STEN 5. Kæld rejste denne sten efter sin fader Inge.
- 10 ÅRHUS-STEN 6. Toste (?) og Hove rejste sammen med Frebjørn denne sten efter Asser Saxe, deres fælle, en meget velbyrdig 'dreng'. Han døde som den største unidding blandt mænd; han ejede skib sammen med Arne.

MØNTER

12 INDSKRIFTER PÅ MØNTER FRA MAGNUS DEN GODE

ΜΑΝΥ·ΣΧ·ΙΙΙΙ·
 +ΛΙΦΙΟΝΑΡΟΕΙ·

Penning

Transskription: Ma[g]nus [re]x (uforståelige bogstaver)

Lifsig on Arosei (eller Aros EI)

·ΙΙΙΙΙΙ·ΙΙΟ·ΙΙΟ·
 ·ΙΙΟ·ΥΝ·Γ·Α·Μ

Penning

Transskription: (uforståelige bogstaver)

Magnvs on (læst fra højre)

13 INDSKRIFTER PÅ BRAKTEATER FRA TREKONGEDØMMET I NØRREJYLLAND CA. 1150–54

ARAS (i vinklerne af et kors)

AR VSIA (omkring et kronet brystbillede vendt til højre)

AROS (i vinklerne af et kors)

De tre brakteaters henførelse til Svend Grathe kan ikke siges at være bevist med absolut sikkerhed, men er meget sandsynlig.

KONG FRODE

Kong Frode i krønikerne

- 14 CHRONICON ROSKILDENSE. Hec dum agerentur, Hericus rex defunctus est, et in regnum Frothi leuatus est; quem Unni, Bremensis archiepiscopus, baptizauit. Extimplo erecte sunt ecclesie, que pridem destructe sunt, Sleswicensis et Ripensis. Terciam rex in honore sancte Trinitatis apud Arusam edificauit. Dicunt quidam, quod Unni, Bremensis archiepiscopus, Gorm et Haraldo, qui in Dania reges extiterant, predicaret et Christianis placatos redderet et ecclesias diu neglectas reuocaret.
- 15 SAXO. Sed mox ad filium eius Frothonem rerum summa concessit. Cuius fortuna armis belloque alita eo felicitatis excessit, ut provincias, quæ a Danis quondam defecerant, pristino adactas iugo vetustis alligaret obsequiis. Qui etiam se ipsum apud Angliam, iam pridem Christianismi peritam, solemnibus aquis humectandum exhibuit. Ceterum privatam salutem suam in publicam exuberare cupiens, ab Agapito, qui tunc civitatis Romanæ sacris præerat, Daniam divinitus erudiri petiuit. Quod antequam votis exsequeretur, absumptus est; nam fatis suis Romanæ legationis præcurrit aduentum, animo certe quam effectu superior tantumque supernæ compensationis ob pietatis propositum assecutus, quantum ceteris præstatur ex opere.

Kong Frode i kongelisterne

- 16 NECROLOGIUM LUNDENSE. Anno domini (DCCC.XX.VII.) [H]araldus rex Dacie primus Maguntie bap(tizatus est.) (r. f. XX.)
 [E]ricus rex. DCCC.XL.VII. (f. r. X.)
 [E]ricus rex. DCCC.L. VII. (f. r. XL.VII.)
 [F]rothe rex. DCCCC.III. (f. r. L.)
 [H]araldus rex secundus. DCCCC.L.V. (f. r. LX.)
 [S]ueno rex. M.X.V. (f. r. X.)
 [K]anutus (harthe) rex. M.X.X.V. (f. r. X.I.X.)

KONG FRODE

Kong Frode i krønikerne

- 14 ROSKILDEKRØNIKEN. Medens dette skete, døde kong Erik, og Frode blev sat på thronen; han blev døbt af Unni, ærkebisp i Bremen. Straks blev de kirker opbyggede, som før var nedrevne, nemlig de i Slesvig og Ribe. En tredje kirke opførte kongen i Århus til den hellige trefoldigheds ære. Nogle siger, at Unni, ærkebisp i Bremen, prædikede for Gorm og Harald, som vare blevne konger i Danmark, gjorde dem venlig stemte mod de kristne, og istandsatte de længe forsømte kirker.
- 15 SAXO. Derefter gik kongedømmet over til hans søn Frode. Han havde det største held i kamp og var så sejsæl, at han på ny lagde de lande under sig, der i sin tid var faldet fra danerne, og atter tvang dem til at lyde under sig. Han lod sig også højtidelig døbe i England, som forlængst havde taget ved kristentroen; og da han ønskede, at hans egen frelse også skulde komme hele folket til gode, bad han Agapitus, som på den tid var biskop i Rom, at han skulde lade Danmark oplære i Guds ord. Dog, førend han så sit ønske opfyldt, blev han ramt af døden og endte sine dage, inden der kom bud herop fra Rom; men hans vilje var god, om han end ej fik sat den i værk, og han har sikkert fået samme løn af Herren for sit fromme forsæt som andre får for udført id.

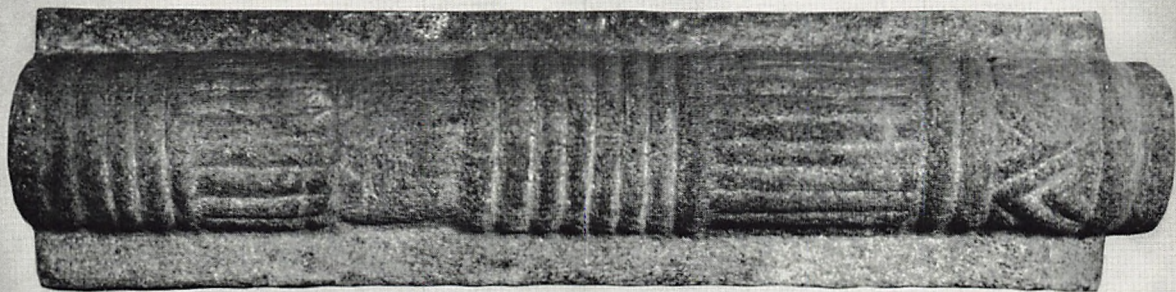
Kong Frode i kongelisterne

- 16 LUND DOMKAPITELS DØDEBOG. I Herrens år (827) blev Harald som den første konge af Danmark døbt i Mainz. (Regerede lykkeligt 20 år).
 Kong Erik 847 (regerede lykkeligt 10 år).
 Kong Erik 857 (regerede lykkeligt 47 år).
 Kong Frode 904 (regerede lykkeligt 50 år).
 Kong Harald den Anden 955 (regerede lykkeligt 60 år).
 Kong Svend 1015 (regerede lykkeligt 10 år).
 Kong (Harde)knud 1025 (regerede lykkeligt 19 år).

- 17 CATALOGUS REGUM DANIE.
 Primus Haraldus; regnavit anno dominice incarnationis DCCCXXVII.
 Secundus Ericus; regnavit anno dominice incarnationis DCCCXLII.
 Tercius Ericus; regnavit anno dominice incarnationis DCCCLVII.
 Quartus Ericus; regnavit anno dominice incarnationis DCCCLXXI.
 Quintus Frothe; rex Danorum et Anglorum; regnavit anno dominice incarnationis DCCCCIII.
 Sextus Haraldus; rex Danorum et Anglorum; regnavit anno dominice incarnationis DCCCCLV.
 Septimus Sveno; rex Danorum et Anglorum; regnavit anno dominice incarnationis MXXV.
 Octavus Kanutus; rex Danorum et Anglorum; regnavit anno dominice incarnationis MXXIX.
- 18 SERIES AC BREVIOR HISTORIA REGUM DANIE. 55. Lota Cnut, filius Eric et filie Syward. – 56. Suen Langfot, filius Cnut. – 57. Frothi, victor Anglie, filius Suen. – 58. Gorm Ensci. – 59. Harald, filius Gorm. – 60. Gorm, filius Harald. Ab hinc christiani fuerunt reges.
- 19 REGES DANORUM. Cui successit Suen Longfot, filius eius, LV.; qui regnavit IX annis. – Post hunc Frothi, victor Anglie; qui primus Arus ecclesiam construxit in honore sancte Trinitatis. Hic LVI. regnavit super Danos et Anglos XX annis. – Post hunc Gorm Ænskæ, filius eius, LVII. regnavit annis IV. – Post illum frater Haraldus LVIII. regnavit breui tempore. – Cui successit Orm, qui et Gorm dictus est, LIX.; cuius vxor fuit Tyræ Danmarckbot; eius temporibus deleta est fere tota Christianitas.

Kong Frode i årbøgerne

- 20 ANNALES RYENSES. 84.... Iste Lothænæknut mortuus est paganus. Huic successit Frothi, filius eius.
 85. Frothi, victor Anglie. Iste 20 annis hec duo regna tenuit et in Anglia fecit se baptizari. Post quem filius eius Gorm.

TAVLE 15.

Åby kirke, nedrevet 1872. Om kirken se Aug. F. Schmidt: Aaby Sogns Historie I, 1941, p. 118–120. På kirkegården ses et af de nu sjældne smedede gravkors.

Kragsten fra korbuen i den nedrevne Åby kirke, atter anvendt i den 1872–73 opførte nye kirke. Både formen og dekorationen viser reminiscenser fra træbygningskunsten. Se M. Mackeprang: Jyske Granitportaler, 1948, p. 332–334.

TAVLE 16.

Romansk hjørnekvader af granit fra Hasle kirke med en fremstilling af mand og kvinde. På den tilstødende side findes et relief med en trolde- eller djævlefigur, det hele måske et symbol på de farer, der truer ægteskabet. Om andre fremstillinger af mand og kvinde fra samme og senere tid se Poul Nørlund: *Stormandstyper fra Valdemarstiden. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1935*, p. 5–22.

17 CATALOGUS REGUM DANIE.

Den første var Harald, han regerede i året efter Herrens bolig i kødet 827.
 Den anden var Erik, han regerede i året efter Herrens bolig i kødet 842.
 Den tredie var Erik, han regerede i året efter Herrens bolig i kødet 857.
 Den fjerde var Erik, han regerede i året efter Herrens bolig i kødet 871.
 Den femte var Frode, danernes og englændernes konge, han regerede i
 året efter Herrens bolig i kødet 904.

Den sjette var Harald, danernes og englændernes konge, han regerede i
 året efter Herrens bolig i kødet 955.

Den syvende var Svend, danernes og englændernes konge, han regerede
 i året efter Herrens bolig i kødet 1025.

Den ottende var Knud, danernes og englændernes konge, han regerede i
 året efter Herrens bolig i kødet 1029.

18 SERIES AC BREVIOR HISTORIA REGUM DANIE. 55. Lotha Knud, søn af Erik og Sywards datter. – 56. Svend Langfot, søn af Knud. – 57. Frode, Englands besejrer, søn af Svend. – 58. Gorm Ensci. – 59. Harald, søn af Gorm. – 60. Gorm, søn af Harald. Fra nu af var kongerne kristne.

19 REGES DANORUM. Ham efterfulgte Svend Langfod, hans søn, den 55. [*konge*]; han herskede 9 år. Efter denne kom Frode, Englands besejrer; han byggede som den første en kirke i Århus til ære for den hellige Treenighed. Han herskede som den 56. over daner og englændere i 20 år. – Efter ham kom Gorm Ænskæ, hans søn, den 57., og herskede i 4 år. – Efter denne herskede broderen Harald, den 58., en kort tid. – Ham efterfulgte Orm, som også blev kaldt Gorm, den 59.; hans hustru var Tyre Danebod; på hans tid blev omtrent hele kristendommen [*i Danmark*] udslettet.

Kong Frode i årbøgerne

20 RYDÅRBOGEN. 84.... Denne Lothænæknut døde som hedning. Ham efterfulgte hans søn Frode.

85. Frode, Englands besejrer. Han beherskede i 20 år de to riger og lod sig døbe i England. Efter ham kom hans søn Gorm.

21 ANNALES NESTVEDIENSES 821–1300.

901. Ericus, rex Danorum, obiit. Frothe successit.

925. Frothe, rex Danorum, obiit. Secundus Frothe successit.

927. Frothe rex misit ad Agapitum papam ut episcopus mitteret in Daniam.

931. Frothe obiit. Gorm successit.

949. Gorm, rex Danorum obiit. Haraldus successit.

962. Adaldagus Bremensis archiepiscopus ordinavit tres episcopos in Daniam, Horedum, Liafdagum, Rehinbrandum.

22 ANNALES SLESVICENSES.

94. Rex Hartheknut.

95. Suen Langefot, filius Loteknut.

96. Frothe, Jucie et Anglie rex, filius Hardeknut, christianus, 20 annis tenuit regnum Danie et Anglie. Hic primam ecclesiam edificavit Arus.

97. Gorm.

Kong Frode i senere kilder

23 ÓLÁFS SAGA TRYGGVASONAR. Síþan fór Húno biskup til fundar við Fróða konúng, er þá réð fur Jótlandi, ok skírði hann ok alþýðu; þá voro görvar upp kirkjur þær, er eyðst höfðu í Heiðabæ ok í Rípum, þá var ok gjör kirkja í Árósi. Eptir þat sendi Fróði menn til Rómaborgar, ok lét vígja 3 biskupa til Jótlands at ráði Agapíti páfva; var Hereðus biskup vígðr til Heiðabæjar, en Livedagus til Rípa, en Rímbrondus til Áróss; þat var 948 árum eptir holdgan várs herra, á 12ta áre konúngdóms Ottónis ens mikla.

24 HANS RHUMAN. Aarhusium. – Civitas maritima est, a maris vicinitate, portus opportunitate, coeli salubritate et fertilitate soli laudanda. De cujus primo conditore nihil certi habeo, nisi forte urbs ædificari coepta est, cum purpurati illi episcopi templum hic erigi et ad illud sedem suam esse voluerint, quod

21 DEN YNGRE NÆSTVEDÅRBOG.

901. Erik, danernes konge, døde. Frode efterfulgte ham.

925. Frode, danernes konge, døde. En anden Frode efterfulgte ham.

927. Kong Frode sendte bud til pave Agapitus om at sende bisper til Danmark.

931. Frode døde. Gorm efterfulgte ham.

949. Danernes konge Gorm døde. Harald efterfulgte ham.

962. Erkebisp Adalag af Bremen indviede tre bisper til Danmark, Hored, Liafdag og Rehinbrand.

22 SLESVIGSKE ÅRBOG

94. Kong Hardeknud.

95. Svend Langfod, søn af Loteknut.

96. Frode, Jyllands og Englands konge, søn af Hardeknud, en kristen, besad i 20 år Danmarks og Englands rige. Han byggede den første kirke i Århus.

97. Gorm.

Kong Frode i senere kilder

- 23 OLAV TRYGGVESØNS SAGA. [*Henrik Fuglefænger angriber og undertvinger Danmark.*] Derefter drog biskop Huno til kong Frode, som da herskede over Jylland, og døbte ham og hele hans folk; da opbyggedes igjen de kirker, som vare blevne ødelagte, i Hedeby og Ribe, og en ny blev bygget i Århus. Derefter sendte Frode nogle mænd til Romeborg, og lod med pave Agapitus's samtykke vie tre biskopper i Jylland; Hered blev viet til biskop i Hedeby, Livedag til biskop i Ribe, og Rembrond til biskop i Århus. Det skede år 948 efter vor Herres fødsel, og i det tolvte år af Otto hin Stores regjering.
- 24 HANS RHUMAN. Århus. – Den er en søkøbstad, der skal fremhæves for sin beliggenhed ved havet, sin velegnede havn, sunde klima og frugtbare jordbund. Om dens første grundlægger ved jeg intet sikkert, uden at byens opbygning måske er påbegyndt, da de højtstående bisper bestemte rejs-

factum circiter annum 1050. Hæc ipsa civitas dicta Aar-Huus est, qvasi Aarers-Huus; thi som det lader sig ansee, skal dette stæd udi første haffue veret et fiskerleye, huor fiskere paa de tider haffuer hafft nogle smaa hytter, huor deris garn, aarer oc andet haffuer ligget, aff huilcket byen haffuer faaet sit naffn oc er kaldet, som sagt er, Aar-Huus, sic ut etiam illustrissimus princeps Christophorus Bavarus, cum rerum potiretur in Dania, insignia urbis hujus esse voluit tres remos.

Auditoria sacra hic qvod concernit, da skal den tredie kircke, som a plantata religione er bygt udi Danmarck, vere bygt udi Aarhuss oc kaldet Træfoldigheds kircke erigente eam anno Christi 871 Frothone Strenuo, qvi in Anglia baptismi lavacro suscepto Christianis sacris initiatus est. Sicut idem ille pro sua in religionem pietate reparare curavit Slesvicensem ecclesiam, qvam Haraldus Klack Cimber uti primam anno Christi 827 et Ripensem, qvam Ericus Puer ut alteram in Dania anno Christi 863 exstruxerunt, qvarum illam magnæ istæ gentilium persecutiones, altera Regneri, dicta Regneriana, altera Erics Pueri, dicta Ericiana, valde afflixerunt et devastarunt. Hanc vero scilicet Ripensem ignis absumpsit, injectus forte ab iis, qvi mortuo Erico rege in gentilismum relapsi plantatæ religionis summi osores erant et hostes. Quin ut testis est historia, idem Frotho per legatos ab Hadriano pontifice Daniam religione Christiana q[uasi] de novo imbui præoptavit et effecit. Sed pro ut tum temporis etiamnum magna erat vicissitudo rerum in Dania, sicut ex Gormiana cev tertia et Svenoniana cev quarta persecutione videre est. Ita et ecclesiæ suas vices expertæ sunt, qvæ jam ædificatæ destruebantur, jam destructæ ædificabantur, non aliter qvam ut regum et principum in religionem tum amor erat vel odium.

Huor offuer som de christne vare faa udi landet, saa haffde bisperne icke da nogen vis sted huercken at boe paa eller at ordinere och vie paa, men de reyste vide om allestedss udi landene oc kempedis med huer andre, huilcke der meest kunde formere oc forfremme den christne kircke udi disse nordische riger.

ningen af en kirke her og deres sæde ved den, hvad der skete omkring år 1050. Byen selv blev kaldt År-Hus, d.v.s. årers hus, for som det kan skønnes, skal dette sted i begyndelsen have været et fiskerleje, hvor fiskere dengang har haft nogle små hytter, hvor deres garn, årer og andet har ligget, hvoraf byen har fået sit navn og er kaldt, som det er sagt, År-Hus, ligesom også den berømte fyrste Christopher af Bayern efter at have fået magten i Danmark bestemte, at byens våben skulle være tre årer.

Hvad angår de hellige forsamlingssteder, da skal den tredie kirke, som fra kristendommens indførelse er bygget i Danmark, være bygget i Århus og kaldet Trefoldigheds kirke, oprejst i Christi år 871 af Frode den Friske, som i England modtog dåben og gik over til kristendommen. Ligeledes lod han ud fra sin fromme lydighed mod troen genopbygge kirken i Slesvig, som Harald Klak fra Jylland opførte som den første i Christi år 827, og den i Ribe, som Erik Barn rejste som den anden i Danmark i Christi år 863, af hvilke hin blev stærkt ødelagt og hærget af de store forfølgelser af hedningerne, den ene Regners, kaldet den regnerske, den anden Erik Barns, kaldet den eriskske. Denne, nemlig kirken i Ribe, blev fortæret af ild, måske påsat af dem, som efter kong Eriks død var faldet tilbage til hedenskabet og var de største modstandere og fjender af den nystiftede tro. Men efter historiens vidnesbyrd ønskede og udvirkede samme Frode, at kristendommen på ny ved afsendinge fra pave Hadrian gennemtrængte Danmark. Men ligesom forhen var der også nu en stor forandring af forholdene i Danmark, som det kan ses af forfølgelsen under Gorm eller den tredie og under Svend eller den fjerde. Således fik også kirkerne forandringen at føle, idet de efter deres opbygning blev nedbrudt og efter nedbrydningen genopbygget i forhold til kongernes og herskernes skiftende yndest og had.

Da de kristne var få i landet, så havde bisperne dengang ikke noget bestemt sted hverken at bo eller ordinere og vie, men de rejste vidt om alle steder i landsdelene og kappedes med hverandre om, hvem der mest kunne forøge og fremme den kristne kirke i disse nordiske riger.

DE ÆLDSTE BISPER

Oprettelse af bispedømmer i Danmark

- 25 AGAPITUS IIS BULLE TIL ADALDAG. Igitur, quia postulastis a nobis, quatenus archiepiscopatum Hammaburgensis ecclesiæ totum integrum vobis confirmaremus, sicut a precessore nostro, domino Nicolao, hujus apostolicæ sedis [episcopo] decretum est, inclinati precibus Hadumari, Fuldensis abbatis, apostolica auctoritate concedimus [et confirmamus] cum omnibus generaliter atque specialiter locis ad eundem vestrum prefatum archiepiscopatum pertinentibus, silicet omnia, quæ vestri antecessores suis laboribus adquisiverunt, vel etiam amore eternæ patriæ ibi a Christicolarum fidelibus largita sunt vel largiuntur; cum illis eciam, qui nunc, tuo tempore, divina protegente gratia, ad Christi conversi sunt fidem, videlicet episcopi Danorum, Norvenorum, Svonum, necnon omnium septentrionalium parcium Apostolica itaque auctoritate Bernardo, episcopo Alverstedensis, Thidardo, Hildenesensis ecclesiæ et ceteris conterminalibus episcopis insuper jubemus et eos monemus, ut te in omnibus adjuvent, quatenus sacerdotale ministerium explere et animarum lucra domino Jesu Christo facilius acquirere valeas.

De jyske bispers deltagelse i synoden i Ingelheim

- 26 GESTA SYNODALIA. In nomine sanctæ et individuae Trinitatis. Anno ab incarnatione Domini DCCCCXLVIII, indictione VI, VII. Idus Iunii, anno serenissimi regis Ottonis XIII, ipso quoque cum illustrissimo rege Luduico in presentia manente, sancta ac generalis sinodus apud Engilenheim in aeclesia sancti Remigii confessoris Christi, in pago Nahgouui dicto collecta est... consedentibus ... Liopdago Ripensis ecclesiae episcopo, Oredo Sliewiccensis ecclesiae episcopo, Reginbrando Arhuswensis ecclesiae episcopo.
- 27 FLODOARDUS. Domnus igitur Agapitus papa vicarium suum Marinum episcopum mittit ad Othonem regem propter evocandam et aggregandam generalem synodum ... Quae synodus aggregata est ex praecepto praefati

DE ÆLDSTE BISPER

Oprettelse af bispedømmer i Danmark

- 25 AGAPITUS IIS BULLE TIL ADALDAG. Fordi I altså har forlangt af os, at vi skulle bekræfte eder ærkebispedømmet over Hamborgs kirke i dets helhed uden indskrænkning, som det blev fastsat af vor forgænger herren Nicolaus, det apostolske sædes [bisp], så tilstår vi [og bekræfter] det, bevæget af bønnerne fra Hadumar, abbed i Fulda, ifølge vor apostolske myndighed med alle steder i almindelighed og i særdeleshed, der hører til samme eders omtalte ærkebispedømme, nemlig alt det, som eders forgængere har erhvervet ved deres møje, eller også som er skænket eller skænkes af kærlighed til det evige fædreland af de derboende Christi tjeneres troende; også med dem, som nu, på din tid, ved den guddommelige nådes beskyttelse er omvendt til troen på Christus, nemlig bisperne hos danerne, nordmændene og svenskerne sammen med alle de nordiske egne.... Ifølge vor apostolske myndighed befaler vi derfor ydermere Bernard, bisp af Halberstadt, Thidard, bisp af Hildesheim og de andre nærboende bisper og lægger dem på sinde, at de skal hjælpe dig i alt, for at du kan opfylde dit præstehverv og lettere erhverve dig vinding af sjæle til vor herre Jesus Christus.

De jyske bispers deltagelse i synoden i Ingelheim

- 26 SYNODEBERETNING. I den hellige og udelelige Treenigheds navn. År efter Herrens bolig i kødet 948, den 6. indiction, 7. juni, i den ophøjede kong Ottos 13. år, i hans personlige nærværelse med den berømte kong Ludvig, blev en hellig og almindelig synode samlet i Ingelheim i den Christi be kenders sct. Remigius' kirke i den egn, som kaldes Nahgouui ... under deltagelse af ... Liopdag, Ribe kirkes bisp, Ored, Slesvig kirkes bisp og Reginbrand, Århus kirkes bisp.
- 27 FLODOARD. Altså sendte herren pave Agapitus sin stedfortræder bisp Marinus til kong Otto for at indkalde og samle en almindelig synode ... denne synode samledes efter ovennævnte paves bud i Ingelheim i kongeslottet

papae in Engulenhain palatio regali, in aecclesia beati Remigii honore dicata, 7. Id. Iunii ... Ad quam synodum celebrandam, adveniente praedicto Marino sedis apostolicae vicario, convenerunt etiam Germaniae praesules cum quibusdam Galliarum episcopis, Rotbertus videlicet Trevirensis archiepiscopus ... Lioptacus Ribunensis ... Horath Sleoswicensis ... Liesdac Ripuensis.

- 28 RICHERUS. Interea statuto tempore sinodus universalis collecta est ex precepto Agapiti papae, sub Marino eius vicario, in palatio Angleheim, quod interpretatur angelorum domus, secus fluvium Rhenum, in basilica beati Remigii Francorum apostoli. Domno itaque Marino presidente, episcopi quoque, qui ex diversis confluerant, iure aecclesiastico consederunt ... Lioptacus Ribunensis episcopus ... Horath Sleoswicensis episcopus ... Liefdach Ripuensis episcopus.

Kejserlige privilegier til de danske kirker

- 29 OTTO I's PRIVILEGIUM. Idcirco nos, interuentu dilecti archiepiscopi nostri Adaldagi, ac pro statu & incolumitate imperii nostri, quicquid proprietatis in marca vel regno Danorum ad ecclesias in honorem Dei constructas, videlicet Sliesuuigensem, Ripensem, Arusensem, vel adhuc pertinere videtur, vel futurum acquiratur, ab omni censu vel servitio nostri iuris absolvimus, ut et episcopis prescriptarum ecclesiarum, absque ulla comitis vel alicuius fisci nostri exactoris infestatione seruiant & succumbant, volumus & firmiter iubemus. Servos vero & colonos in eisdem proprietatibus habitantes, nulli, nisi eisdem episcopis servituros ab omni etiam nostri iuris servitio absolvimus & sub nullius banno vel disciplina illos, nisi sub illarum ecclesiarum aduocatis esse volumus.
- 30 OTTO III's PRIVILEGIUM. Nos ob petitionem & interventum dilecti nostri Adaldagi, Bremensis ecclesiae videlicet venerabilis archiepiscopi, ac pro statu & incolumitate regni nostri, quicquid proprietatis in regno Danorum ad ecclesias in honorem Dei constructas, videlicet Sliesuuicensem, Ripensem, Arusensem, Othenesuuigensem uel adhuc pertinere videtur, uel in futu-

TAVLE 17.

Romansk billedkvader af granit, fremdraget ved undersøgelsen af karmeliterklostrets grund mellem Frederiksgade og Christiansgade. Stenen blev fundet 1922 ved udgravning til fundament for nordgavlen til huset Frederiksgade 72, og dens glatslidte overflade viser, at den i klostret formodentlig har været anbragt i en brolægning. Stenens oprindelige plads kendes ikke, den findes nu i »Den gamle By«. Se Ejler Haugsted: Karmeliterklostret i Aarhus. *Aarhus Stifts Aarbøger* XXIV, 1931, p. 218.

i kirken indviet til ære for sct. Remigius 7. juni ... for at afholde denne synode med deltagelse af ovenomtalte Marinus, det apostolske sædes stedfortræder, samledes også Tysklands bisper med nogle bisper fra Frankrig, nemlig Rotbert, ærkebisp af Trier ... Lioptac fra Ribe ... Horath fra Slesvig ... Liesdac fra Ribe.

- 28 RICHER. Imidlertid blev til den bestemte tid en almindelig synode samlet efter pave Agapitus' påbud under hans stedfortræder Marinus i paladset i Angleheim, der er udlagt: Englenes Hjem, ved Rhin-floden i den hellige Remigius', frankernes apostels kirke. Under herren Marinus' ledelse forsamlede sig derfor også bisperne, der var strømmet sammen fra forskellig side, ifølge kirkeretten ... Lioptac, bisp af Ribe ... Horath, bisp af Slesvig ... Liefdach, bisp af Ribe.

Kejserlige privilegier til de danske kirker

- 29 OTTO Is PRIVILEGIUM. Efter vor højtagtede ærkebisp Adaldags formidling og for at opretholde og bevare vort rige fritager vi derfor al ejendom i danernes mark eller rige ved de til Guds ære opførte kirker, nemlig i Slesvig, Ribe og Århus, som i øjeblikket kan henhøre til dem eller i fremtiden erhverves, for enhver skat eller tjenesteydelse efter vor ret, og vi påbyder og befaler urokkeligt, at de skal tjene og henhøre under bisperne for ovennævnte kirker uden trussel fra nogen af vore grever eller skattefogeder. Idet trælle og fæstere på disse godser kun skal gøre tjeneste for samme bisper, fritager vi dem for enhver tjenesteydelse også efter retskrav fra os og påbyder, at de kun skal være underkastet befalingsret og påbud fra disse kirkers fogeder.
- 30 OTTO III's PRIVILEGIUM. Efter ansøgning og formidling fra vor højtagtede Adaldag, den ærværdige ærkebisp for Bremens kirke og for at bevare og opretholde vort rige fritager vi al ejendom i danernes rige ved de til Guds ære opførte kirker, nemlig i Slesvig, Ribe, Århus og Odense, som i øjeblikket kan henhøre til dem eller i fremtiden erhverves, for enhver skat eller

rum adquiratur, ab omni censu uel seruitio nostri iuris absoluimus: & ut episcopis prescriptarum ecclesiarum, absque ulla comitis vel alicuius fisci nostri exactoris infestatione, seruiant & succumbant, volumus & firmiter iubemus.

Insuper concedimus predictarum ecclesiarum episcopis, ut potestatem habeant emendi agros, possessiones & predia in omnibus regni nostri partibus, ubicunque velint aut possint. Seruos vero & colonos in eorum proprietatibus habitantes, nulli, nisi iisdem episcopis seruituros, ab omni etiam nostri iuris seruitio absolvimus & sub nullius banno uel disciplina illos, nisi sub illarum ecclesiarum advocatis esse volumus.

Adaldags indsættelse af bisper i Danmark

- 31 ADAM AF BREMEN. Eo tempore Dania cismarina, quam Iudland incolae appellant, in tres diuisa episcopatus Hammaburgensi episcopatu subiecta est. Seruantur in Bremensi ecclesia precepta regis, quae signant Ottonem regem in sua ditioe regnum Danicum tenuisse, adeo ut etiam episcopatus ille donaverit. In privilegijs autem Romanae sedis videri potest, quod Agapitus papa Hammaburgensi ecclesiae de salute gentium congratulatus omnia, quae a decessoribus suis Gregorio, Nicolao, Sergio et ceteris Bremensi archiepiscopatu concessa sunt, et ipse concessit Adaldago. Cui etiam sua vice ius ordinandi episcopos tam in Daniam quam in ceteros septentrionis populos apostolica auctoritate concessit.

Igitur beatissimus pater noster primus ordinavit episcopos in Daniam, Horitum (Haredum) ad Sliaswig, Liafdagum ad Ripam, Reginbrondum ad Harusam. Quibus etiam commendavit illas ecclesias, quae trans mare sunt, in Fune, Seland et Scone ac in Sueonia. Anno archiepiscopi factum est hoc XII.

- 32 ADAM AF BREMEN. Igitur episcopi in Daniam ordinati sunt hii: Hored, Liafdag, Raginbrond, et post eos Harig, Stercolf, Folgbract, [Adelbrect], Merka et alii.
- 33 CHRONICON ROSKILDENSE. Itaque rex deuotus et in Christo fidelissimus non solum baptizatus, sed eciam, ut episcopi per regnum constituerentur, per

tjenesteydelse efter vor ret, og påbyder og befaler urokkeligt, at de skal tjene og henhøre under bisperne for ovennævnte kirker uden trussel fra nogen af vore grever eller skattefogeder.

Ydermere tilstår vi bisperne for ovennævnte kirker, at de skal have ret til at købe marker, ejendomme og godser i alle vort riges dele, hvor de vil eller kan. Idet trælle og fæstere på deres godser kun skal gøre tjeneste for samme bisper, fritager vi dem for enhver tjenesteydelse også efter retskrav fra os og påbyder, at de kun skal være underkastet befalingsret og påbud fra disse kirkers fogeder.

Adaldags indsættelse af bisper i Danmark

- 31 ADAM AF BREMEN. Dengang blev den del af Danmark, som ligger på denne side havet og af indbyggerne kaldes Jylland, delt i 3 bispedømmer og lagt ind under Hamburgerstiftet. I Bremerkirken opbevares kongebreve, der viser, at kong Otto i den grad har haft daneriget i sin magt, at han endog har bortgivet bispesæderne. Af pavebrevene kan det fremdeles ses, at pave Agapitus, samtidig med at han lykønskede Hamburgerkirken til hedningernes frelse, også indrømmede Adaldag alt det, som var blevet indrømmet Bremerbispesædet af hans forgængere Gregorius, Nicolaus, Sergius og de andre. Han indrømmede ham også i kraft af sin apostoliske myndighed retten til på hans vegne at indvi bisper såvel for Danmark som for de øvrige folk i Norden.

Vor højsalige fader var altså den første, der indviede bisper for Danmark, nemlig Horit (Hared) for Slesvig, Liafdag for Ribe, Reginbrond for Århus. Dem betroede han også kirkerne på den anden side havet på Fyn, Sjælland og i Skåne. Dette skete i ærkebispens tolvte år.

- 32 ADAM AF BREMEN. Til bisper i Danmark indviedes da følgende: Hored, Liafdag, Raginbrond, og efter dem Harig, Stercolf, Folgbract, [Adelbrect], Merka og andre.
- 33 ROSKILDEKRØNIKEN. Den gudfrygtige konge [*Harald Blåtand*], der ivrigt troede på Kristus, lod sig ikke blot døbe, men udbad sig endog ved sendebud, at

nuncios deprecatus est. Qua petitione Adaldagus, Bremensis archiepiscopus, gaudens consilio regis et pape tres ordinavit in Daniam episcopos: Hericum ad Sleswich, Liafdagum ad Ripam, Rehinbrandum ad Arus.

- 34 SAXO. Quamobrem Poppo a maximo pontifice Bremensi Adaldago apud Arusium honorem gerendi pontificii, vitæ atque operibus suis perquam debitum, impetravit. Eodem officii nomine Harico Sleswicum, Lefdago Ripæ cesserunt; Gerbrandus Roskildæ claruit. Adeo religiosissimi principis exactissima sanctitas Christianismi cultum novis sacerdotiis auxit, cellis atque sacrariis decoravit. Prius enim quattuor hæc religionis domicilia, externis sacrorum contenta præsulibus domesticæque prælationis expertia, fortuito magis quam solido pontificum ordine nitebantur.

De ældste bisper i Århus

- 35 ADAM AF BREMEN. Primus in Arusia episcopus Reginbrundus erat, secundus Christianus.
- 36 SAXO. Iisdem temporibus Popponi Rimbrandus, Harico Marcus pontificii religione successit; pro Lefdago Fulbertus sacerdotio fulsit, post quem Othincarus Albus, splendidissimo loco natus, infulas sumpsit.

Bisp Albert og Thangbrand i Århus

- 37 KRISTNISAGA. Á dögum Haralds konungs Gormssonar kom Albertus biskup af Brimum á Jótland til Áróss ok settiz þar á stóla; Þangbrandr hét klerkr hans, son Vilbaldus greifa af Brimum....

Þangbrandr kaupir mey eina írska ok fagra með silfrinu, en er hann kom heim með hana, þá vildi sá maðr, er Otto enn ungi keisari hafði gíslat þangat, taka af honum meyna, en hann vildi eigi lausa láta. Gíslinn var kappi mikill ok bauð Þangbrandi á pataldr, en Þangbrandr hafði sigr ok drap hann; því mátti Þangbrandr eigi vera í Danmörk ok fór hann þá til Óláfs konungs Tryggvasonar.

der måtte blive indsat bisper i hans rige. Ved denne hans bøn glædedes ærkebispens i Bremen, Adaldag, og indviede efter kongens og pavens råd 3 bisper til Danmark, nemlig Erik til Slesvig, Ljufdag til Ribe, Reginbrand til Århus.

- 34 SAXO. For den sags skyld blev nu Poppe af ærkebisp Adaldag af Bremen højtidelig viet til bisp i Århus, som han vel havde fortjent det både ved sit levned og sine værker. Samme kald fik Henrik i Slesvig og Lefdag i Ribe; Gerbrand vandt navn i Roskilde. Således udbredte den gudfrygtige fyrste [*Svend Tveskæg*] i sin store fromhed kristendommen ved at grundlægge nye bispedømmer, og byggede også kirker og gudshuse til dens ære. Ti før den tid havde disse fire troens arnesteder måttet nøjes med fremmede bisper og ej kendt indenlandske kirkehøvdinger, så de havde snarere haft bisper i flæng end i nogen fast rækkefølge.

De ældste bisper i Århus

- 35 ADAM AF BREMEN. Den første bisp i Århus var Reginbrund, den anden Christian.
- 36 SAXO. Ved de samme tider blev Rimbrand biskop efter Poppe, Marke efter Henrik, Fulbert efter Lefdag, og efter ham fulgte den ædelbårne Odinkar Hvide på bispestolen.

Bisp Albert og Thangbrand i Århus

- 37 KRISTNISAGA. I kong Harald Gormsens dage kom Albert, biskop i Bremen, til Jylland til Århus og blev der sat på (bise)stolen; Thangbrand hed hans klerk, en søn af grev Vilbald af Bremen....

Thangbrand købte en smuk ung kvinde fra Irland for sølvet, men da han kom hjem med hende, så ville den mand, som kejser Otto den Unge havde sendt derop som gidsel, tage pigen fra ham, men han ville ikke slippe hende fri. Gidslen var en stor stridsmand og udfordrede ham til kamp, men Thangbrand sejrede og dræbte ham; derfor kunne Thangbrand ikke blive i Danmark og drog så til kong Olav Tryggvasøn.

Bispedømmet i Århus går ind

- 38 ADAM AF BREMEN. Et sermo est post obitum Adeldagi archiepiscopi totam [regionem] Iudlant usque ad nostram aetatem in duos episcopatus bipartitam esse, tercio apud Arhusan deficiente.

Ærkebisp Adalberts indsættelse af bisper

- 39 ADAM AF BREMEN. Tercium voluit episcopatum esse in Arhusan, et hanc fretum quoddam a Fune dirimit brevissimum, quod ab orientali pelago ingrediens longis anfractibus inter Funem et Iudland protenditur in boream usque ad eandem civitatem Arhusan. A qua navigatur in Funem aut Seland sive in Sconiam vel usque in Norvegiam.

Postea vero deficiente hoc episcopatu, quem tercium posuimus, Iudland duos solummodo episcopatus retinuit, Sleswicensem videlicet ac Ripensem, donec mortuo nuper Wal, Ripensi episcopo, diocesis illa discreta est in III^{or} episcopatus, auctoritatem suam prebente archiepiscopo. Qui mox consecravit in Ripam Odonem, in Arhusan Christianum, in Wibergh Heribertum, in Wendilam Magnum, cui, dum post ordinationem rediret, in Albia naufrago subrogavit Albricum. Hii III^{or} episcopi tunc Ripensem dono Suein regis sortiti sunt parrochiam.

- 40 ADAM AF BREMEN. Isti vero, quos metropolitanus ad gentes ordinavit, plures sunt; quorum sedes et nomina didicimus ipso narrante. In Daniam itaque novem constituit, Ratolfum ad Sleswich civitatem, Odonem ad civitatem Ripam, Christianum ad civitatem Arhusin, Heribertum ad Wibergh civitatem, Magnum monachum et Albricum in Wendilam insulam, Eilbertum monachum in Farriam et Fiunem insulas, Willelmum in insulam Seland, Eginonem in Sconiam provinciam.

Bisp Christians deltagelse i toget til England

- 41 ORDERICUS VITALIS. In illa tempestate Suenus rex Danorum magnam classem Danis et Anglis accuratissime instruxit, duosque filios suos et Osbernum

Bispedømmet i Århus går ind

- 38 ADAM AF BREMEN. Og rygter siger, at efter ærkebisp Adaldags død var hele [landet] Jylland lige op til vor tid delt i 2 bispedømmer, idet det 3dje i Århus gik ind.

Ærkebisp Adalberts indsættelse af bisper

- 39 ADAM AF BREMEN. Det tredje bispedømme skulde efter hans [Otto I's] ønske være i Århus; denne by skilles fra Fyn ved et meget smalt bælte, som kommer ind fra Østersøen og strækker sig i lange bugtninger mod nord mellem Fyn og Jylland op til byen Århus. Fra den sejler man til Fyn eller Sjælland eller til Skåne eller helt op til Norge.

Men da siden det bispedømme, som vi har anført som det tredje, gik ind, beholdt Jylland kun to bispedømmer, nemlig det i Slesvig og det i Ribe, indtil Wal, bisp i Ribe, nylig døde, og hans stift blev delt i 4 bispedømmer, hvilket ærkebisp gav sit samtykke til; snart efter indviede han til Ribe Oddo, til Århus Christian, til Viborg Heribert og til Vendsyssel Magnus; da den sidste på hjemrejsen efter indvielsen led skibbrud på Elben, indsatte han i stedet for ham Albrich. Disse 4 bisper fik dengang Ribe stift ved kong Svends gave.

- 40 ADAM AF BREMEN. Adskillige er de, som ærkebisp indviede til hedningerne; deres bispesæder og navne har jeg fået at vide ved, at han selv har fortalt derom. Til Danmark indviede han da 9: Ratolf til staden Slesvig, Oddo til staden Ribe, Christian til staden Århus, Heribert til staden Viborg, munken Magnus og Albrich til øen Vendsyssel, munken Eilbert til øerne Farria og Fyn, Wilhelm til øen Sjælland og Egino til landskabet Skåne.

Bisp Christians deltagelse i toget til England

- 41 ORDERIK VITAL. På den tid udrustede kong Sven af Danmark med megen omhu en stor, med danske og englændere bemanded flåde under anførsel

fratrem suum, pontificesque duos, comitesque tres dilectissimos præfecit, et in Angliam misit.

- 42 THE ANGLO-SAXON CHRONICLE. Þa on þam ilcan geare com Swegn cyng of Denmarcan in to Humbran. And þæt land folc comen him ongean and griðedon wið hine. wændon þæt he sceolde þet land ofer gan. Þa comen into Elíg Christien þa Densce biscop and Osbearn eorl and þa Densca hus carles mid heom. And þet Englisce folc of eall þa feon landes comen to heom. wendon þæt hi sceoldon winnon eall þæt land.

Bisp Svend

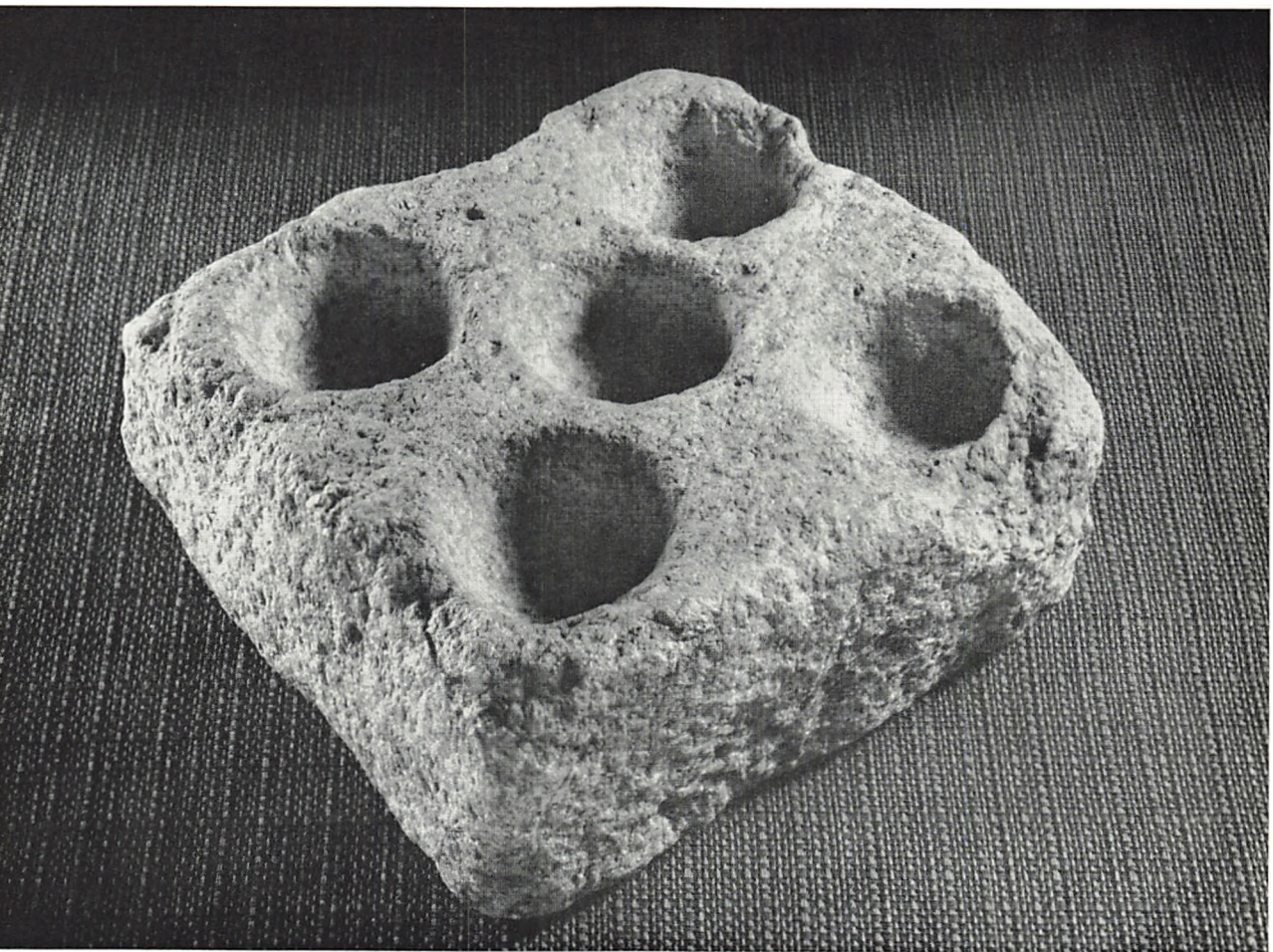
- 43 EXORDIUM MONASTERII QUOD DICITUR CARA INSULA. Denique cum episcopus infirmaretur apud Østthorp, ita ut neque transferri neque moueri propter nimietatem doloris ullo modo potuisset, misit pro domno abbate Willemo et fratribus, cum quibus et ego etiam adueni. Sed ipsa die, qua abbas uenit, infirmitate ingrauescente nichil loqui potuit. Secunda uero die, cum infirmitas mitior facta esset, uocatus abbas cepit eum admonere de salute anime sue, de confessione, de unctione, de communionem corporis et sanguinis domini; quam admonitionem ipse libenter cum gratiarum actione suscepit. Loquebatur autem tunc libere cum abbate et ordinauit, quid uellet cuique dare. Sed cum missa cantaretur in domo, in qua decumbebat, et iam pene cantata esset, ultima illius adueniens hora emisit spiritum, domno abbate presente et fratribus et multis alijs. Et licet contra propositum suum accidisset, ut monachus non fieret ante mortem suam, tamen, ut credimus, merita monachi non amisit, quia semper et ubique susceptor monachorum, protector, auxiliator et defensor fuit. Dominus enim dicit: 'Qui recipit prophetam in nomine prophete, mercedem prophete accipiet; et qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet'. Ex quibus uerbis intelligimus, quod, qui cooperatur est prophete uel iusti, meritis prophete et iusti in retributione non carebit. Obijt autem .III. kal. Nouembris, anno pontificatus sui xxvi., et ad monasterium cum magno honore tam religiosorum

TAVLE 18.

Fontekumme af granit. Af den østjyske type med løvfremstilling, øverst en rankebort. Fontekummen er fremdraget ved sct. Nicolai kilde, hvis vand løb ned i den; ved ændringen af kildens omgivelser blev den borttaget og anbragt på en af kommunens materialpladser, hvorfra den kom til Aarhus Museum, nu findes den i »Den gamle By«. Se Peter Holm: Om Jægergaarden i Aarhus og dens Omgivelser. *Aarhus Stifts Aarbøger IV*, 1911, p. 2-4. Fontens oprindelige plads kendes ikke.

Base af grovkornet granit, med arkade- og korsmotiv, fremdraget 1946 ved restaureringen af »Trods Katholm« i Mindegade, hvor den lå i fundamentet, nu i »Den gamle By«. M. Mackeprang antager, at basen oprindeligt har hort hjemme i en nedre ven kirke i nærheden af Århus, se *Jydske Granitportaler*, 1948, p. 124 og 128. Andre romanske reliefstene, fundne i Århus og opbevarede i »Den gamle By«, er afbildede smst. p. 76 (kapitel) og p. 187 (tympanon). En romansk kragsten med en løvefigur er gengivet i »Den gamle By«s årbog 1943, p. 44.

TAVLE 19.

Femdobbel lampe af granit, 19 × 19 cm, fundet på Vejlby mark, Hasle h., nu i »Den gamle By«. Om disse lamper se Sophus Müller: *Vievandskar og Kirkelamper. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1888, p. 106–110.

af to af sine sønner, sin broder Asbjørn, to biskopper og tre højt agtede jarler, og sendte den på orlogsfærd til England.

- 42 DEN OLDENGELSKKE KRØNIKE. Samme år sejlede kong Svend af Danmark op ad Humber. Befolkningen kom ham i møde og sluttede fred med ham i den tro, at han ville erobre landet. Den danske biskop Christian, Jarl Asbjørn samt de danske huskarle drog til Ely, hvortil englænderne fra hele sumplandet kom i den tro, at danskerne ville erobre hele landet.

Bisp Svend

- 43 ØM KLOSTERS KRØNIKE. Dengang da bispn blev syg i Østtorp, så han for sine svare smærter på ingen måde kunde flyttes eller røre sig af stedet, sendte han bud efter den herre abbed Vilhelm og brødrene, blandt hvilke også jeg var med. Men selvsamme dag, da abbeden kom, tog sygdommen således til, at han ej kunde tale. Men næste dag, da sygdommen var noget læmpeligere, blev abbeden tilkaldt og gav sig til at påminde ham om hans sjæls frelse, om skriftemål, salvning, nydelse af Herrens legeme og blod; og den påmindelse tog han gerne og med tak imod. Han talte da også frit ud med abbeden og bestemte, hvad han vilde give enhver. Og medens messen blev sunget i det hus, hvor han lå syg, kom hans sidste stund, kort inden den var sunget til ende, og han opgav ånden i den herre abbedens og brødrenes og mange andres nærværelse. Og uagtet det tvært imod hans forsæt var gået således, at han ikke blev munk inden sin død, så gik han dog, som vi tror, ikke glip af en munks løn, fordi han altid og overalt var munkenes beskytter, værge, hjælper og værner. Ti Herren siger: Hvo som modtager en profet fordi han er en profet, skal få en profets løn, og hvo som modtager en retfærdig fordi han er retfærdig, skal få en retfærdigs løn. Af de ord forstår vi, at hvo som er en profets eller en retfærdigs medarbejder, skal ej til gengæld savne en profets og en retfærdigs løn. – Han døde den 30. oktober i sit 26. år som biskop, og blev ført over til klostret

quam secularium prosequentium translatus atque ante magnum altare beate Marie semper uirginis est sepultus.

- 44 INDSKRIFT PÅ BISP SVENDS GRAVSTEN. Hic tumulatus est uenerandus in Christo pater dominus Sueno episcopus Arusianus fundator monasterij Care Insule sub anno Domini MCLXXX tercio, cuius anima req[ui]escat in pace.

Bisp Peder Vagnsen

- 45 INDSKRIFT I BISP PEDER VAGNSENS GRAV. Anno incarnationis Domini millesimo dvcentesimo qvarto, anno regni regis Wa[l]demari secundo, C littera dominicali post bissextvm, [in]dictione octogesima septima, epactis decem et septem, lvna septima, tercio Ydvs Aprilis obiit Petrvs filivs Wagens, Arvsiensis episcopvs.

- 46 INDSKRIFT PÅ ÆRKEBISP ABSALONS GRAVSTEN.

(Foroven:) Absalo(n) hoc tegitur lu(n)de(n)sis marmo(re) p(ræ)sul.

(Forneden:) D(omini) petr(us) (et) skelmo epi(scopi) arusien(sis) nepotes hui(us) hic sep(u)lti.

(På siderne:) mcci absalo(n) hic sepult(us) e(st).

mdxxxvi lapis hic sculpt(us) est.

med stor hæder med et ligfølge af både gudelige og verdslige, samt jordfæstet foran den hellige Maria Møs højalter.

- 44 INDSKRIFT PÅ BISPE SVENDS GRAVSTEN. Her er begravet den ærværdige fader i Christus hr. Svend, biskop i Århus, grundlægger af klostret Cara Insula i Herrens år 1183, hvis sjæl hvile i fred.

Bisp Peder Vagnsen

- 45 INDSKRIFT I BISPE PEDER VAGNSENS GRAV. År efter Herrens bolig i kødet 1204, i kong Valdemars 2. regeringsår, da C var søndagsbogstav efter skuddagen, indiktionen 7 i den 80., epakten 17, da månen var i 7. dag, 11. april døde Peder Vagnsen, bisp af Århus.

- 46 INDSKRIFT PÅ ÆRKEBISPE ABSALONS GRAVSTEN.

(Foroven:) Ærkebiskop Absalon fra Lund dækkes af denne sten.

(Forneden:) Hans slægtninge bisperne Peder og Skjalm fra Århus ligger begravet her.

(På siderne:) Absalon er begravet her 1201.

Denne sten er hugget 1536.

KAMPEN 1043

Kampene mellem Svend Estridsen og Magnus den Gode

- 47 ADAM AF BREMEN. In cuius locum Angli prius elegerunt fratrem eius Eduardum, quem de priori marito Imma genuit, vir sanctus et timens Deum. Isque suspectum habens Suein, quod sceptrum sibi Anglorum reposceret, cum tyranno pacem fecit, constituens eum proximum se mortuo regni Anglorum heredem, vel si filios susceperit. Tali pacto mitigatus Suein in Daniam remeavit. Multa prelia Suein cum Magno feruntur. Tociens Suein victus ad regem Sueonum fugiens pervenit Anundum.
- 48 THEODRICUS MONACHUS. Variis deinde conflictationibus inter se agentes Magnus et Sveino plura proelia gesserunt in diversis locis, quorum maxima ista fuerunt: apud Helganes unum, aliud apud Aros et non multa præterea. Sed quia longum est singulis immorari, transeamus ad cætera.

Slaget på bugten ved Århus 1043

- 49 FAGRSKINNA. Magnus konongr var um vætrenn a Iotlannde þa kom Svæinn Ulfssonr með hær sinn i Danmork hellt suðr a fund Magnus konongs. funnuzk firir sunnan Aros a Iotlannde. en þat var litlu firir iol. var suskomm orrasta þui at Sveinn hafðe lið minna. fecc Magnus konongr sigr. en Svæinn flyði oc var meste lutr liðs hans drepenn. en hann for til Sviðioðar. sva sægir Þioðolfr.

Flyði iarll af auðu
 otvinn skipi sinu
 morð Þar Magnus gerðe
 meinfært þaðan Sveini
 rauð hær konongr rioða

KAMPEN 1043

Kampene mellem Svend Estridsen og Magnus den Gode

- 47 ADAM AF BREMEN. I hans [*Hardeknuds*] sted havde anglerne allerede tidligere valgt hans broder Edvard, som Imma havde fået med sin første mand; han var en from og gudfrygtig mand. Da han havde Suein mistænkt for at ville gøre fordring på herredømmet over anglerne, sluttede han fred med tyrannen og indsatte ham til nærmeste arving til anglerriget, når han døde, selv om han fik sønner. Formildet ved denne overenskomst drog Suein tilbage til Danmark. Der skal have stået mange slag mellem Suein og Magnus. Ligeså ofte Suein blev besejret, flygtede han til svenskernes konge Anund.
- 48 THEODRICUS MONACHUS. I forskellige indbyrdes sammenstød udkæmpede Magnus og Sven flere slag på forskellige steder, af hvilke disse var de største: et ved Helgenæs, et andet ved Århus og ikke mange yderligere. Men da det ville blive for langvarigt at opholde sig ved de enkelte begivenheder, lad os da gå over til at betragte det andet.

Slaget på bugten ved Århus 1043

- 49 FAGRSKINNA. Kong Magnus var om vinteren i Jylland, da kom Sven Ulfsen med sin hær til Danmark sydpå til møde med kong Magnus. De mødtes sønden for Århus i Jylland, og det var lidt før jul. Det blev en kort kamp; fordi Sven havde færre krigsfolk, fik kong Magnus sejr, men Sven flygtede, og den største del af hans folk blev dræbt. Og han drog til Sverige. Så siger Thjodolf:

Jarlen flygtede derpå ud af kampen fra sit ryddede skib, hvor den kraftige Magnus gjorde det vanskeligt for Sven at komme frem; hærkongen lod sværdsæggen blive bedækket med blod; blodet sprøjtede på det hvæssede sværd; fyrsten tilkæmpede sig landet.

neitis ægg i svæita
 sprænde bloð a bryndan
 brand va gramr til lannda.

Her visar til meðr sannendum at Magnus konongr oc hans menn kallaðo Svæin iarl. þo at sialfr callaðe hann sec konong oc hans vinir.

- 50 FLATEYJARBOK. Magnus konungr var enn vm vetrinn j Jotlande. og þann vetr nockuru fyrir jol kemr Sueirn jall Vlfsson ofan af Suidþiød med her sinn ofan j Danmork og hiellt þegar sudr til Jotlandzs til fundar vid Magnus konung og vill enn beriazth til rikis ef honum er eigi vpp gefit þrautlaust. þeir finnast nu fyrir sunnan Aross aa Jotlande og tekz þar med þeim bardagi og vard skammr af þui ath Sueirn jall hafde lid minna en Magnuse konunge var jafnan sigren ætladr. Þar let Sueirn lid sitt allt og skip og komz aa land vpp med fa menn. sem Þiodolfr kuad.

Hyde jall af odru
 ættuin skipe sinu
 modr þar er Magnus giorde
 meinfært þadan Sueine.
 red herkonungr rioda
 Hneitis egg j sueita
 sprænde blod aa bryndan
 brande vo gramr til handa.

Vard fyrir Mikels messu
 marg grim hait rimma
 fiellu Vindar en vonduz
 valtafne þeir hrafnar.
 en fyrir jol vard onnr
 ohlitulig litlu
 vpp hofdzth med gumnum
 gunnr fyrir Aros sunnan.

Her ses det i overensstemmelse med sandheden, at kong Magnus og hans mænd kaldte Sven jarl, skønt han selv og hans venner kaldte ham konge.

- 50 FLATØBOGEN. Kong Magnus var endnu om vinteren i Jylland, og den vinter, noget før jul, kommer Sven jarl Ulvssøn (ned) fra Sverige med sin hær ned til Danmark og drog straks sydpå til Jylland til møde med Kong Magnus og vil endnu engang kæmpe om magten, hvis den ikke gives ham uden kamp. De mødes syd for Århus i Jylland, og dér begynder der en kamp imellem dem, og den blev kort, fordi Sven jarl havde mindre hærstyrke, og sejren var altid tiltænkt kong Magnus. Dér mistede Sven hele sit mandskab og sine skibe og kom på land med ganske få mænd, sådan som Þjóðolf kvad:

Den tapre jarl flyede derpå ud af kampen fra sit andet skib, hvor Magnus gjorde det vanskeligt for Sven at komme frem; hærkongen lod sværdæggene blive bedækket med blod; blodet sprøjtede på det hvæssede sværd; fyrsten tilkæmpede sig landet.

En våbengrum kamp holdtes før Mikkelsdag. Venderne faldt, og ravnene vænnede sig til bytte. Og en anden ikke-afgørende kamp stod lidt før jul syd for Århus. Der opstod en kamp mellem mændene.

Hier visar til þess jafnan j kuedskapnum ath Magnus konungr og aller hans menn kollodu Suein jall þott hann sialfr kallade sig konung edr hans viner. Þetta kuad Arnor jallaskalld vm þenna bardaga.

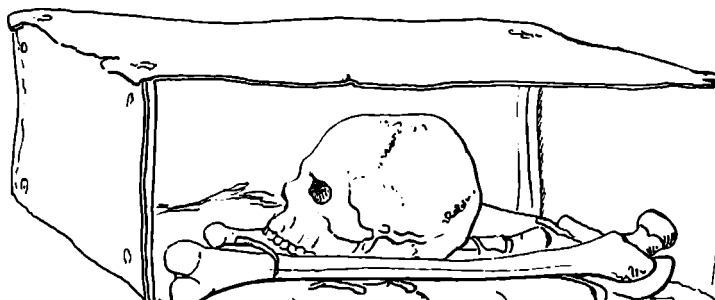
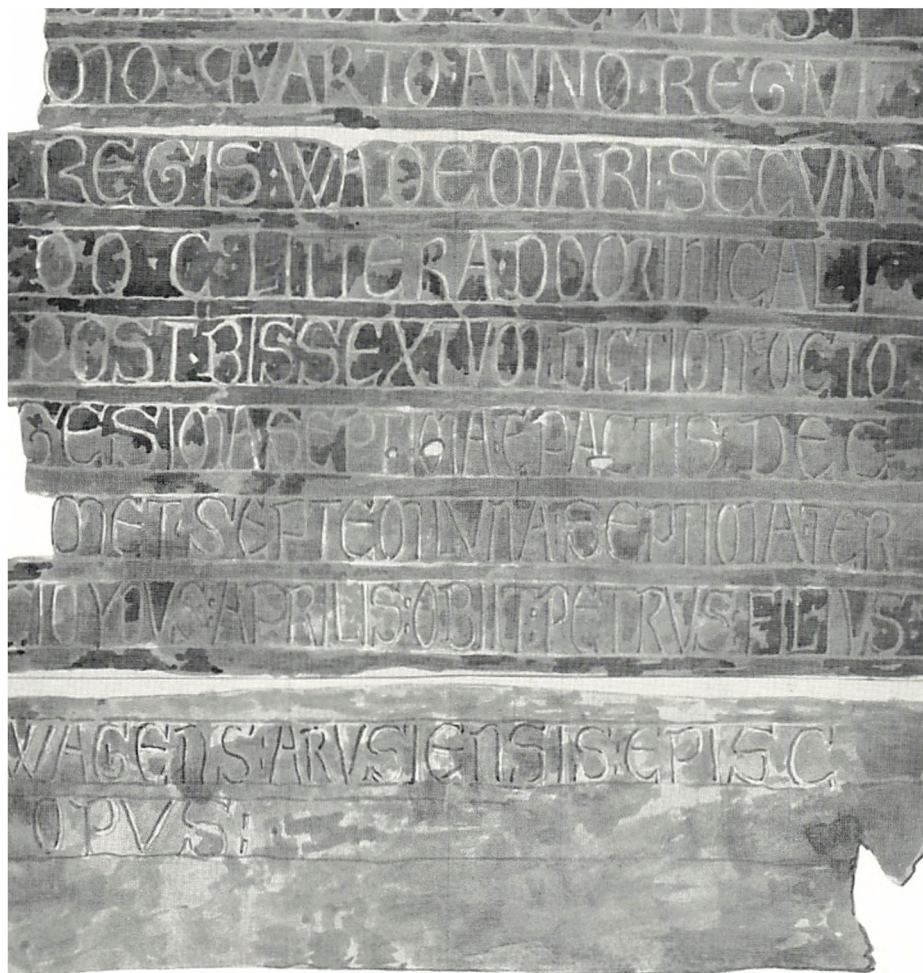
Sueins manna rekr
søndug lik ath strondum
vitt sier olld fyrir vtan
Jotland huar hræ fliota.

uitner dregr vr vatne
vann Olaf son bannath
buk slitr vargr j vikum
valkøst ara fðstum.

Skeidr tok Biarnar brodir
hallr kann vngum allar
þiod rere þeirra tidar
þingath gramr med hringum.

Sueirn jarl komz aa land upp og fordade sier. en Magnus konungr tekur skip ðll og fiarhlut.

- 51 SNORRI STURLUSON. Sveinn var þá í Árósi ok hafði mikit lið; en er hann spurði til hers Magnús konungs, þá lagði hann sínu liði ór boenum ok bjósk til orrostu. En er Magnús konungr hafði spurt, hvar Sveinn var, ok hann vissi, at þá myndi vera skamt millim þeira, þá átti hann húsping ok talaði við lið sitt, segir svá: »nú hofum vér spurt, at jarl með lið sitt mun hér nú liggja fyrir oss; er mér svá sagt, at þeir hafi lið mikit; ok vil ek gera yðr kunnigt um ætlan mína; vil ek leggja til fundar við jarl ok berjask við hann, þótt vér hafim lið nokkuru færa; munu vér traust vart eiga enn sem fyrr, þar er guð sjálf er ok inn helgi Óláfr konungr, faðir minn, hefir hann oss nokkurum sinnum fyrr sigr gefit, þá er vér hofum barzk, ok hofum vér opt haft lið minna en óvinir várir. Nú vil ek, at menn búisk svá við, at vér skulum leita þeira, ok þegar er fund várn berr saman, þá skulum vér at róa ok taka þegar til bardaga; veri þá allir búnir mínir menn

TAVLE 20.

Biskop Peder Vagnsens blykiste med tilhørende gravskrift på en i to stykker brudt blyplade, fra koret i Århus domkirke, her gengivet efter Jens Ølsgaards tegning (se Aarhus, 1905, p. 149). Graven blev åbnet 24. aug. 1830 og var delt af en tværmur; i det bredeste rum fandtes den afbildede blykasse og på denne lå indskriftpladen (kildested nr. 45), endvidere fandtes en lille træpind, indsat i en kløftet stump træ. En redegørelse for fundet er givet i *Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed* 1, 1832, p. 207–208. Undersøgelsen viste, at graven ikke havde bevaret sit oprindelige udseende, og den blev glemt senere. Chr. V. Hertel meddeler i sin Beskrivelse over Aarhus Dom- og Cathedral-Kirke II, 1810, I. Hft. p. 38, at gravstenen var anbragt »for at hensætte Alterets begge Malmstager paa, naar dets Sølvstager skal ved Høitideligheder bepryde Alterbordet«.

TAVLE 21.

Biskop Svends gravsten fra slutningen af det 15. århundrede, oprindeligt i Øm klostres kirke, nu opstillet i koret til Ry kirke. Om indskriften se kildested nr. 44.

Her henvises der i digtningen stadig til, at kong Magnus og alle hans mænd kaldte Sven jarl, skønt han selv eller hans venner kaldte ham konge. Dette kvad Arnórr jarleskjald om denne kamp:

Svens mænds sandede lig driver (sydfra) ind til strandene. Folk ser videnom uden for Jylland, hvor ligene flyder; ulven trækker ligdyngen op af vandet og river i kroppene i vigene. Olafs søn forbød ørnenes faste.

(Skåningernes bolde fyrste) tog alle Bjørns broders (dvs. Svens) skibe fuldt og helt. Folk roede derhen til det (belejlige) tidspunkt.

Sven jarl kom op på land og slap bort. Men kong Magnus tager alle skibene og alt byttet.

- 51 SNORRE STURLUSON. Svein var da i Åros og havde mange folk; men da han spurgte til kong Magnus's hær, førte han sine mænd ud af byen og rustede sig til kamp. Da kong Magnus havde spurgt, hvor Svein var, og han vidste, at det nu vilde være kort imellem dem, havde han hus-ting og talte således til sine mænd: »Vi har nu spurgt, at jarlen med sine mænd vil snart ligge her foran os; det er mig sagt, at de har en stor hær. Jeg vil nu kundgjøre eder mine tanker: Jeg vil lægge til møde med jarlen og kjæmpe med ham, om vi end har noget færre folk. Vi mon have vor trøst fremdeles som før der, hvor Gud selv er og den hellige kong Olav, min fader; han har givet os seier nogle ganger før, når vi har kjæmpet, og vi har ofte haft mindre hær end vore uvenner. Nu vil jeg, at mine mænd skal ruste sig så, at vi søger efter dem, og så snart vi mødes, skal vi ro til og tage strax til kamp; alle mine mænd være da rede til at kjæmpe.« Siden hærklædte de sig, og

at berjask.« Síðan herklæddusk þeir, ok bjó hverr sik ok sitt rúm; røru þeir Magnús konungr fram, þar til er þeir sá lið jarls; greiddu þegar atróðrinn. En Sveins menn vápnuðusk ok tengðu saman skip sín; tóksk þá þegar hvarð orrosta; svá segir Þjóðólfr:

Lögðu (grœðis glóða)
gramr ok jarl fyr skommu
(þar kom bitr á þorva
brandleikr) saman randir,
svát manþinga munðut
merkjendr Heðins serkjar
(herr náði gný gerva
geirs) orrostu meiri.

Þeir þorðusk um stafna, ok máttu þeir einir hoggum við koma, er í stafni váru, en þeir lögðu kesjum, er í fyrirrúmi váru, en allir þeir, er aptarr váru, skutu snærisþjótum eða gaflokum eða vígorum, en sumir þorðu grjóti eða skeptiflettum, en þeir, er fyrir aptan siglu váru, skutu bogaskotum; þess getr Þjóðólfr:

Skotit frá skaptiflettum
(skjótt) ok mörqu spjóti,
(bróð fekk hrafn) þars hóðum
hjaldr, á breiða skjöldu;
neyttu, mest sem móttu,
menn at vápna sennu,
baugs en barðir lógu
þorvar, grjóts ok orva.

Þóruð þóslar fleiri
bogmenn at hvar tognum;
mundit þann dag Þrœndi
þreyta fyrr at skeytum;

hver rustede sig og sit rum; Magnus's mænd roede frem, indtil de så jarlens hær, og roede da strax imod dem. Men Sveins mænd væbnede sig og tengede sine skibe sammen; og strax blev det en hård kamp. Så siger Tjodolv:

Kongen og jarlen førte
for kort tid siden skjoldene
sammen imod hinanden
(sverdleg blev det for mændene),
så at stridsmændene
større slag ikke
mindedes (hæren gjøre
gny af spyd kunde).

De kjæmpede om stavnene, og alene de kunde nå frem med hugg, som var i stavnen; men de, som var i forrummet, stak med spyd; men alle de, som var længer agter, skjød med snarespyd eller gavlaker eller kastepiler; men nogle kastede sten eller skjæftefletter, og de, som var agtenfor masten, skjød med bue. Om det taler Tjodolv:

Jeg hørte, man skjæftefletter
skjød og spyd mange
mod brede skjolde i striden
(strax fik ravnene føde).
Mænd, som mest de kunde,
kastede sten og piler
i våbenkampen, men sårede
sank de ned på dækket.

Buemænd aldrig fik skyde
skud flere med buer.
Den dag ikke Trønderne
trætte blev af at skyde.

svá þykt flugu síðan
 snæridorr of skæru,
 ótt vas ordrif látit
 illa sát í milli.

Hér segir þat, hvernig var ákøf skothríðin. Magnús konungr var fyrst ondverða orrostu í skjaldborg, en er honum þótti seint á orkask, þa hljóp hann fram ór skjaldborginni ok svá eptir skipinu ok kallaði hátt ok eggjaði sína menn ok gekk alt fram í stafninn í höggorrostu. En er þat sá hans menn, þá eggjaði hverr annan; var þá kall mikit um allan herinn; svá segir Þjóðólfr:

Mjök bað (Magnús rekka)
 mannr røskliga annan
 (høð þrifusk boð), þars bōrðusk
 bōðský framar knýja.

Gerðisk þá in ákafasta orrosta. Í þeiri hríð hrauzk skip Sveins framan um stafninn ok soxin; þá gekk sjálfr Magnús konungr með sína sveit upp á skipit Sveins, ok síðan hans maðr hverr at qðrum; gerði þá svá harða atgöngu, at Sveins menn hrukku fyrir, ok hrauð Magnús konungr þat skip ok síðan hvert at qðru. Flýði þá Sveinn ok mikill hluti liðs hans, en fjölði fell hans manna, ok mart fekk grið; svá segir Þjóðólfr:

Vqðr, gekk meirr at morði
 Magnús, kjalar vagna,
 (þat vas frægt) í fagran
 framstafn varar hrafni;
 gerði þar svát þverði
 þengill, en óx fengi,
 (skeiðr nam herr at hrjóða)
 húskarla lið jarli.

TAVLE 22.

Biskop Peder Vagnsen. Detail af Absalons gravsten i Sorø kirke fra 1536, vist udført af Morten Bussert. Figuren er som de øvrige på ligstenen et fantasibillede fra den gryende renaissance. Teksten på stenen er gengivet i kildested nr. 46.

Natus A. 1622 die 3 Mart.
Effig. A. 1665.

IEG. ACTER KE... AT VDE NORGE
IDEN IESVM CHRISTVM,
OC HANNE KORSFESTEN

TAVLE 23.

Sognepræst Hans Rhuman. Oliemaleri på lærred fra 1665, tidligere i Århus Mølle, nu i Den gamle By. 119,5×90,5 cm. Se nærmere p. 27, note 22.

Så tykt snarespydene
siden fløi gjennem kampen,
at ingen så de andre;
allesteds piler regnede.

Her siges det, hvor hidsig skudkampen var. Kong Magnus var i førstningen af striden i en skjoldborg; men da det tyktes ham at gå sent, løb han frem ud af skjoldborgen og langs efter skibet og råbte høit og eggede sine mænd og gik helt frem i stavnen til huggstriden. Men da hans mænd så det, eggede hver den anden; det var da sterke råb over hele hæren. Så siger Tjodolv:

Heftig Magnus's mænd
maned' den ene den anden
skjoldene fremad ad skyde
(skrigene hårdt voxte).

Det blev da den hidsigste kamp. I den strid ryddedes Sveins skib frem om stavnen og saxene; da gik kong Magnus selv med sit følge op på Sveins skib, og siden hans mænd, den ene efter den anden. Det gik så hårdt på, at Sveins mænd veg tilbage, og kong Magnus ryddede da det skib og siden det ene efter det andet. Da flyede Svein og en stor del af hans hær; men en mængde af hans mænd faldt, og mange fik grid. Så siger Tjodolv:

Skibenes vogter, Magnus,
modigt gik i kampen
fremad i den fagre
fremstavn (det var herligt).

Kongen har så kraftig
kjæmpet der, at jarlens
huskarler minkedes
(hæren ryddede skibene).

Áðr svanfoldar seldi
 sólrýrandi enn dýri
 jarls lá ferð á ferli,
 fjörgrið stöfum hjörva.

Þessi orrosta var dróttinsdag inn næsta fyrir jól; svá segir Þjóðólfr:

Römm vas hildir, sús hramma
 harðelds viðir bqrðusk,
 (herr gekk snart at snerru)
 sunnudags of unnin;
 flaut, þás feigir létu
 fjör gnýstafir hjörva
 (þjóð sakk niðr) at nauðum,
 nár á hverri bóru.

Magnús konungr tók þar vii. skip af Sveins mönnum; svá segir Þjóðólfr:

Hrauð Áleifs mögr áðan
 (jöfurr vá sigr) ens digra
 (fregnat slíkt ór Sogni)
 sjau skip (konur hnipnar).

Ok enn kvað hann:

Mist hafa Sveins at sýnu,
 sverðgautr, fqrnautar
 (hqrð es heldr of orðin)
 heirnkvómu (fqr beima);
 hrœrir hausa þeira,
 hreggi æst, ok leggi
 (sjá: þýtr auðs of órum)
 unrir á sanda grunni.

Jarlens folk sig lagde
på flugt, inden den dyre
guld-deler fik grid
givet til sverdkjæmperne.

Dette slag var sidste søndag før jul. Så siger Tjodolv:

Stram var da striden,
da store guld-delere kjæmped'.
Seiren blev vunden en søndag
(snar gik hæren til kampen).
Der, hvor krigsmændene
kjæmped' med døden, ligene
(ned sank der folkene)
flød på hver en bølge.

Kong Magnus tog der syv skibe fra Sveins mænd. Så siger Tjodolv:

Syv skibe ryddede
sønnen af Olav digre.
Seier vandt kongen; i Sogn
sligt vil glæde kvinderne.

Og fremdeles kvad han:

Mistet har Sveins svender,
sverd-fører! hjemkomsten;
hård nok er bleven
hærmændenes reise.
Bølgen, hidset af stormen,
til bunden af havet rører
(sjøen tuder om ligene)
deres legger og skaller.

Sveinn flýði þegar um nóttina til Sjálandz með því liði, sem undan hafði komizk ok honum vildi fylgja, en Magnús konungr lagði at landi skip sín ok lét þegar um nóttina lið sitt fara á land; en snimma um morgininn kómu þeir ofan með strandhogg mikil; þess getr Þjóðólfr skáld:

Gær sák, grjóti stóru
gein hauss fyrir, steini,
(fóra fylking þeira
fast) harðliga kastat;
ofan keyrðum vér (orðum
jörð muna Sveinn of varða),
staða: hefr stafn í miðju,
strandhogg, numit landi.

- 52 SNORRI STURLUSON. Magnús konungr sat þann vetr í Danmörk, ok var þá góðr friðr. Hann hafði átt í Danmörk orrostur margar ok haft í ǫllum sigr. Oddr kikinaskáld segir svá:

Vas fyr Mikjálsmessu
malngrimm háid rimma;
fellu Vinðr, en vǫnðusk
vápnhljóði mjók þjóðir;
en fyr jól vas ǫnnur
óhlítulig litlu
(upp hófsk grimm með gumnum
gunnr) fyr Árós sunnan.

- 53 KNYTLINGA SAGA. Þat sama haust áttu þeir orrostu á ǫndurðum vetri, Magnús konungr ok Sveinn konungr Úlfsson, við Erri; þar hafði Magnús konungr sigr, en Sveinn flýði til Jótlands. Aðra orrostu áttu þeir litlu fyrir jól fyrir Jótlandi fyrir sunnan Árós; þar var hǫrð orrosta ok mikit mannfall; þar flýði Sveinn konungr ok lét þar VII skip, sem segir í sögu Magnúss konungs ens góða.

Svein flyede strax om natten til Sjælland med de mænd, som havde kommet unda og vilde følge ham; men kong Magnus lagde sine skibe til land og lod strax om natten sine mænd fare på land. Tidlig om morgenen kom de ned med stort strandhugg. Om det taler Tjodolv skald:

Igår så jeg store stener
 med styrke kastet (skallerne
 kløvedes). Deres fylking
 fór ikke fast i kampen.
 Ned førte vi strandhugg;
 stavnen har midt i landet
 sig fæstet (med ord alene
 ei verger Svein landet).

- 52 SNORRE STURLUSON. Kong Magnus sad den vinter i Danmark, og var der da god fred. Han havde havt mange kampe i Danmark og fået seier i alle. Odd Kikineskald siger så:

Foran Mikaelmesse
 en malm-grum strid vaktet.
 Vender faldt; der vantes
 til våben-lyd folkene.
 Men lidt før jul en anden
 uhyggelig strid blev
 holdt udenfor Åros
 (heftig blev kampen blandt mændene).

- 53 KNYTLINGASAGA. Samme efterår i vinterens begyndelse holdt kong Magnus og kong Svend Ulfson et slag ved Ærø, i hvilket kong Magnus seirede, men Svend flyede til Jylland. Et andet slag holdt de kort før juul ved kysten af Jylland søndenfor Århuus; det var et hårdt slag, og et stort mandefald skete i samme. Der flyede kong Svend med tab af syv skibe, som det fortælles i kong Magnus den Godes saga.

TRÆKIRKEN I ÅRHUS

Århus domkirkes forgænger

- 54 CELESTINUS III'S BREV. Cum autem venerabilis frater noster Petrus Arusiensis Episcopus eterne retributionis intuitu ad honorem Dei & laudabile commodum cleri & populi sue cure commissi, cathedralem ecclesiam quæ temporibus antecessorum suorum de lignea solummodo materia constructa fuit, lapidibus construere disposuerit, quod in terra vestra fieri sine gravi labore ac sumptu non potest, universitatem vestram rogamus ... quatinus ... grata & munifica impendatis subsidia caritatis, ut vobis amminiculantibus cicius & melius ecclesia ipsa construi valeat, & vos per hec & alia bona, que Domino inspirante feceritis, ad eternitatis possitis gloriam pervenire.
- 55 DE VITA ET MIRACULIS B. NICOLAI ARUSIENSIS. Sequenti die conuocans suos, post monita salubria et elemosynas pauperibus distributas more consueto, elegit sepulturam in capella lignea iuxta mare, quam postea episcopus Petrus, accepta licentia a domino papa Innocentio tertio, cathedralem fecit et in honorem sancti Clementis dedicauit.
- 56 DE VITA ET MIRACULIS B. NICOLAI ARUSIENSIS. Episcopus Sueno Arusiensis percepta morte eius festinauit ad eius exequias. Qui uoluit eum non in capellula lignea sed in ecclesia sancti Nicolai sepeliri, que tunc cathedralis erat; et factis uiginti cereis magnis mandauit eos presente populo accendi et alias extingui.

Trækirken hos Huitfeldt

- 57 ARILD HUITFELDT. Anden Iisp vaar en/ heed Vlkild/ sad Aar 1102. da vaar bygt en Trækircke/ ved Stranden paa Bierget/ Tienisten holtis vdi/ Da vaar oc Aarhus flyt fra Lysbierre/ oc did som det nu ligger.

TRÆKIRKEN I ÅRHUS

Århus domkirkes forgænger

- 54 CELESTINUS III's BREV. Men da vor ærværdige broder Peder, bisp i Århus, har besluttet med den evige gengældelse for øje til Guds ære og rosværdig gavn for præsteskab og folk, der er betroet hans omsorg, at bygge domkirken, som i hans forgængeres tid kun var opført af træ, af sten, hvad der i eders land ikke kan udføres uden betydelig møje og udgift, beder vi eder alle tilsammen ... at ... I ofrer velkomne og rigelige kærlighedsgaver, så kirken med eders støtte kan rejses hurtigt og velegnet, og I ved dette og andre gode gerninger, som I udfører efter Herrens tilskyndelse, kan nå den evige ære.
- 55 LEGENDEN OM DEN HELLIGE NIELS. Den følgende dag sammenkaldte han [*den hellige Niels*] sine folk, og efter at han på sin vante vis havde givet dem heldbringende formaninger og uddelt almisse til de fattige, valgte han sit gravsted i trækapellet ved havet, det kapel, som biskop Peder senere med hr. pave Innocentius III's tilladelse gjorde til domkirke og indviede til den hellige Klemens's ære.
- 56 LEGENDEN OM DEN HELLIGE NIELS. Da biskop Sven af Århus havde fået bud om hans [*den hellige Niels'*] død, ilede han hid til hans begravelse. Han vilde, at han skulde jordfæstes, ikke i det lille trækapel, men i den hellige Nikolaus's kirke, der den gang var domkirke. Efter at have ladet støbe 20 store vokslys, bød han, at de skulde tændes, når menigheden var til stede, og ellers slukkes.

Trækirken hos Huitfeldt

- 57 ARILD HUITFELDT. Den anden bisp var en, der hed Ulkild, han sad år 1102. Da blev der bygget en trækirke ved stranden på bakken, hvor gudstjenesten blev holdt. Dengang blev Århus også flyttet fra Lisbjerg og til det sted, hvor den nu ligger.

- 58 ARILD HUITFELDT. Femte Bisp til Aarhus vaar Suend 1. leffde Aar 1140. Vnder samme Bisp leffde Claues eller Nicolaus Canuti Søn/ Bisp Valdemars aff Slesuig Broder/ Hand bleff begraffuen vdi den Trækircke til Aarhus/ før er omtalet/ ved Stranden paa Bierget/ Nogen Trækaars vaar sat hannem der hos til en Amindelse.
- 59 ARILD HUITFELDT. Innocentius 3. vnder Canuto Rege, befoel S. Clemids Lijg at tagis aff den Trækircke/ det laa vdi/ oc met Process at leggis vdi den ny Dømkircke/ Bisp Peder: haffde bygt/ som bleff kalled Sanct Clemind Marter oc Paffue til Ære.

Saxhøj kirke

- 60 HANS RHUMAN. Templi Cathedralis, sive D. Clementis, ut vocatur, fundamentum quis primus posuerit, pro certo vix scio. Vdj Welb. Arild Huitfeldts Chroniche findis, at der biscop Ulkild, som skal haffue veret den anden biscop udj Aarhuuss a fundata in Dania religione, leffuede, som vaar aar 1102, da vaar bygt en træ kircke paa bierget, det er ved Stranden, paa en sted, som kaldtis Saxhøy, tienisten holdtis udj, da vaar oc Aarhus flyt fra Liisberg oc did som det nu ligger.
- 61 FOLKESAGN. Saxhøi Kirke. - Paa Skolebakken i Aarhus laae engang tilforn en Kirke, kaldet Saxhøi Kirke. Men gamle Folk fortælle, at have hørt af deres Fædre, at denne Kirke er tilligemed mange Huse bortskyllet af det vilde Hav, som engang vældeligen steg over sine Bredder.
- 62 ERIK PONTOPPIDAN. Anno 1102. - Ward zu Aarhusen die erste Kirche am Strande vom Bischoffen Ulkild erbauet, und dem zu Sticklestad erschlagenen St. Olao Regi & Martyri gewiedmet. Sie lag auf einem Hügel Saxhöy genannt, welche nachgehends von der See weggespühlet worden.

zalun. uno die. simulē inter
aquilonē ⁊ orientē. de barzalun
ad marsiliā uno die. ⁊ una noc
te. fere 3500 orientē. declinādo
tam parū ad plagā australe.
De marsilia ad mezan ī sicilia.
vii. dieb. ⁊ iiii. noctib. anglicā
int̄ orientē ⁊ austrū. De mezan
ad acchaon. xvii. dieb. ⁊ v. noctib.
int̄ orientē ⁊ austrum.
magis appropiando ad orientē.

⁊ petudum nutrix. collem habet unicum. arborem nullā. scopulis inclu
ditur asprimis. nullo aditu nisi uno. ubi et aqua dulcis. locus uenerabilis
omnib; nauis. precipue ū pyratis. Unde nomen accepit ut heiligeland
dicatur. Hanc in urta scti willebroardi fosetiland appellari dicitur. que
sita est in confinio danoy et fresonum. Sunt ⁊ alie insule. contra fresi
am ⁊ daniam. sed nulla earum tam memorabilis.

Hiuus insula ē non modica. post eā que wendila dā. in hostio bar
bari sinus occurrens. hec adheeret regioni que utland dīr. in quā bre
uissimā a utland ē transitus ex omni parte. ciuitas ibi magna odanse.
insule in gyro paruule. omnes frugib; plene. Et notandū est si p̄ ut
land in finem tendens. directe in septentrionē uiam habes. At ū p̄
finem transeunt ad seland. orient in faciem occurrat. Duo traieci
sunt in seland. unus a finem. alter ab arhusen. pari uterq; distat spa
cio. Mare natura tempestuosū. dupliciq; plenum periclo. ut etiā si uen
tū habeas p̄spū. uix effugas manus pyratarum.

Seland insula ē in interiori sinu maris baltici sita. quantitate ma
xima. hec tam fortitudine uiroy quā opulencia frugū celeberrima.
longitudinē habet bidui. cū latitudo fere sit equalis. Ciuitas eius max
ima roschild. sedes regia danoy. Hec insula equali spacio distans a fiu
ne ut sconia. p̄ noctem transiunt. habetq; ab occidente utland. ciuitatē
arhusen. alaburg. ⁊ wendilā. a borea ū ubi et deserta ē. fretū nordman
nie. a meridie aut̄ finem predictam. ⁊ sinū selauanicū. ab ortu q̄dē
respicit p̄uinctoriū sconie. ubi ē ciuitas lundona. Aurū ibi plurimū.
q̄o raptu congeritur pyratico. Ipsi enim pyrati q̄s illi wichungos ap
pellant. nri a scomannos. regi danico tributū soluunt. ut licet eis p̄
dam exerceat a barbaris. qui circa hoc mare plurimi habundant. Vu
de etiā contingit. ut licentia quā in hostes accipiunt. sepe abutantur
in suos. adeo fide nulla utriq; ad inuicē sunt. ⁊ sine misericordia quisq;

TAVLE 24.

Adam af Bremen. Side af et af hovedhåndskrifterne, som findes i Det kgl. Bibliotek (Gl. kgl. Saml. 2296, 4°). Håndskriftet, der er fra begyndelsen af det 13. århundrede, er i 1948 udgivet i facsimile af C. A. Christensen. Linje 12 fra oven begynder kildested nr. 2, og linje 10 fra neden begynder kildested nr. 3. Håndskriftet viser enkelte afvigende læsemåder i forhold til den gengivne tekst.

Historiæ Danicæ. Li. IX. Fo. XCV.

aut rebus exuere, exilioq; mulctare persequerunt. Sed frustra principium causer: cuius exitu probem. I. audabilior enim est vita: cuius initium turpe, speciosus finis abripit, q̄ cuius probabile exordium in culpas flagitiaq; decurrit. Siquidem Ericus ad salutare Ansgarii monitus sacrilegę mentis errore deposito quicquid per eiusdem insolentiã comiserat expiauit: tantuq; in excolenda religione se gessit: quantum egerat in aspernanda. Itaq; non solum sanioris disciplinę haustum docili animo traxit: verum etiam primęvas maculas finali puritate perterfit. Hic filium Kanutum ex Guthormi filia eademq; Haraldı nepte progenitum superstitem moriens dereliquit.

Erici conuersio.
Aduentus sancti Ansgarii.

Huius infantia manente regni pupilliq; tutor exposcitur. verum quoniam huiusce muneris aduocationem prestare plarisq; vel inuidiosum, vel arduum videbatur: fortitione virum legi placuit. Prudentissimi namq; Danorum in tam excellenti negotio arbitrario delectu vti pertimescentes: plus alienę fortunę q̄ suis sententiis permiserunt. Electionis euentum fortuito magis q̄ solido consilio delegantes. Quo euenit vt Ennignupus quidam amplissima atq; integer timę virtutis tam onerosę functioni humeros suos submittere coęretur: decretuq; sorte amministrationem ingressus, nõ minus vniuersorum res q̄ singularia regis incubula tueretur. Vnde & ei quidam parum annalium periti medium in fastis locu tribuunt. Cũq; Kanutus decursis adolescētia spatiis ab annis virilitatem traxisset: amoris qui sibi beneficium educationis impenderant: ex pene desperato adolescēte auctor insperatę probitatis euasit. Hoc vno defendens q; absq; Christianę religionis insignibus e vita ad mortem transitum habuit.

Kanut⁹ rex
lxvi.

Sed mox ad filium eius Frothone rerum summa concessit: cuius fortuna armis belloq; alita: eo felicitatis excessit: vt puincias quę a Danis quondam defecerat pristino adactas iugo: vetustis alligaret obsequiis. Qui etiam seipsum apud Angliam iam pridem Christianissimi peritam solennibus aquis humectandum exhibuit. Ceterum priuatam salutę suam in publicam exhuberare cupiens: ab Agapito qui tunc ciuitatis Romanę sacris præerat Daniam diuinitus crudiri petiuit. Qd̄ anteq; voris exsequeretur absumprus est. Nam fatis suis Romanę legationis præcucurrit aduentum animo certe q̄ effectu superior: tantuq; supernę compensationis ob pietatis propositum assecutus: quantum ceteris præstatatur ex opere.

Frotho. vi.
rex. lxvii.
Christian⁹.

Huius filius Gormo cui q; ex Angliã oriundus extitit: Anglici cognomen incessit: patre extincto promptiore fortuna q̄ diuturniore apud insulam regiam adeptus est arcem. Dum enim Daniam disponendę eius gratia perisset ex Angliã: longam paruuli secessus iacturam expertus est. Quippe Angli libertatis suę fortunam in eius absentia reponentes: publicam a Danis defectionem moliedo: præcipitem rebellandi fiduriam induerunt. Sed quo eum Angliã inuidentiusspreuit: hoc Daniã fidentius coluit. Itaq; dum ad duarum prouinciarum vtriusq; auidas imperii manus portexit: altera potitus: alterius irrevocabiliter dominationem amisit. nihil vnq; fortiter pro ipsius recuperatione conatus. Adeo difficile prægrandia continentur imperia.

Gormo. iiii.
rex. lxviii.

TAVLE 25.

Saxos Danmarkshistorie. En side af den første trykte udgave ved Christiern Pedersen (Paris 1514). Bortset fra fragmenter er Saxo-håndskrifter ikke bevaret, og udgaven er hovedgrundlag for Saxo-teksten. I 3. afsnit ses kildested nr. 15. – Gengivet efter eksemplar i Statsbiblioteket i Århus.

- 58 ARILD HUITFELDT. Den femte bisp i Århus var Svend den Første, han levede år 1140. Under denne bisp levede ligeledes Clavs eller Nicolaus Knuds søn, en broder til bisp Valdemar i Slesvig. Han blev begravet i den trækirke i Århus, som tidligere er omtalt, ved stranden på bakken. Et trækors blev sat derved til erindring om ham.
- 59 ARILD HUITFELDT. Under kong Knud [*den Sjette*] befalede Innocens den Tredie, at sct. Clemens' lig skulle optages af trækirken, det lå i, og i en procession lægges ned i den nye domkirke, bisp Peder havde bygget, som blev kaldet sct. Clemens til ære for denne martyr og pave.

Saxhøj kirke

- 60 HANS RHUMAN. Hvem der først har lagt grundvolden til domkirken eller sct. Clemens' kirke, som den kaldes, kan jeg ikke helt sige med sikkerhed. I den velbyrdige Arild Huitfeldts krønike findes der, at da biskop Ulkild levede, som skal have været den anden biskop i Århus efter troens indførelse i Danmark, som var år 1102, da blev der bygget en trækirke på bakken, der er ved stranden, på et sted, som kaldtes Saxhøj, hvori gudstjenesten blev holdt; dengang blev Århus også flyttet fra Lisbjerg og derhen, hvor den nu ligger.
- 61 FOLKESAGN. Saxhøj kirke. – På Skolebakken i Århus lå engang tilforn en kirke, kaldet Saxhøj kirke. Men gamle folk fortæller, at have hørt af deres fædre, at denne kirke er tilligemed mange huse bortskyllet af det vilde hav, som engang vældeligen steg over sine bredder.
- 62 ERIK PONTOPPIDAN. År 1102. – I Århus blev den første kirke bygget ved stranden af biskop Ulkild og indviet til den ved Stiklestad ihjelslåede konge og martyr Sct. Olav. Den lå på en høj, kaldet Saxhøj, som siden er bortskyllet af havet.

ÅRHUS I LANDETS HISTORIE

Bisp Peder Vagnsens donation til domkirken

- 63 BISP PEDER VAGNSENS DIPLOM AF 1203. Ad uestitum uero prebendariorum Skialthwet. cum appendiciis et quod in Hasløch possidemus. Swenhoc cum molendino. ecclesia sancti Olauī de Arus et terra in Sprakælychi. ecclesia sancti Nicholai. ecclesia beate uirginis et Tulistorp. ecclesia de Hallum cum mansione Akcre cum molendino et silua in Bocnes. Biornstorp. Vtby. in Roxø sunt collata.

Sct. Nicolai i Århus

- 64 ÅRBOG 1074–1255. 1087. Sancte Nicolaus in Arus vaar uptagen.
- 65 ANNALES BARTHOLINIANI. 1087. S. Nicolaus Arusiæ elevatur.

Plyndringer af Århus

- 66 ADAM AF BREMEN. Sed mox ut ad suos venit et Nortmannos sibi fideles esse persensit, facile ad rebellandum persuasus omnia Danorum maritima ferro vastavit et igne; et tunc Arhusin ecclesia incensa, [ac] Sliaswig depredata est.
- 67 SAXO. Eodem anno civitas Arusiensis acerrimis piratarum incursibus afflicta proditur.
- 68 BISP SVENDS TESTAMENTE. Predia etiam qualiacunque in villulis istis, scilicet Attethorp, Øgethorp, Røzmose, Eninge, Hagehuet, Hildestat, que patri-monii jure aut emptionis titulo optinui, quecunque in predictis villulis tam in silvis quam in agris a me in obitu inveniuntur possessa, omnia quidem numero multa, sed precio pauca, quia sunt maritima et paganorum incur-sibus exposita, memoratis fratribus et loco assignavi.

ÅRHUS I LANDETS HISTORIE

Bisp Peder Vagnsens donation til domkirken

- 63 BISP PEDER VAGNSENS DIPLOM AF 1203. Men Skialthwet med tilliggender, og hvad vi besidder i Hasle, Swenhoc med mølle, Skt. Olufs kirke i Århus og jorden i Sprakælychi, Skt. Niels' kirke, den hellige jomfrus kirke og Tulstrup, kirken i Haldum med gården, Agri med mølle og skoven i Bogens, Bjødstrup og Udby i Røvsø er overdraget til beklædning for dem, der har præbenderne.

Sct. Nicolai i Århus

- 64 ÅRBOG 1074–1255. 1087. Sct. Nicolaus i Århus blev taget op.
- 65 BARTHOLINS ANNALER. 1087. Sct. Nicolaus i Århus tages op.

Plyndringer af Århus

- 66 ADAM AF BREMEN. Men så snart han [*Harald Hårderåde*] var kommet til sine landsmænd og havde mærket, at nordmændene var ham tro, lod han sig let overtale til at gøre oprør og hærgede alle danernes kyster med ild og sværd; dengang blev kirken i Århus stukket i brand og Slesvig udplyndret.
- 67 SAXO. Samme år [1158] er at melde, at Århus by døjede overmåde ondt af vikingeanfald.
- 68 BISP SVENDS TESTAMENTE. Også alle grunde, som jeg ejer i følgende landsbyer: Attetorp, Øgetorp, Rødsmose, Eninge, Hagetved, Hildestad, og som jeg har erhvervet ved arv eller køb, alt hvad der ved min død findes at være i mit eje i bemeldte landsbyer, være sig skov eller agerland, alt dette, meget i tal, men af ringe værd, fordi det er kystlande, udsatte for hedningernes indfald, har jeg tildelt bemeldte brødre og sted.

Bispedømmets fattigdom

- 69 EXORDIUM MONASTERII QUOD DICITUR CARA INSULA. Erat autem episcopatus tunc ualde tenuis et pauper, sed ipse eum dilatando diuitijs et honoribus ampliavit; et quecunque claustro dedit, de proprio patrimonio fuerunt et de his, que de superfluitate mense sue in episcopatu acquirere potuit.

Olav Ugævas død i Århus

- 70 FAGRSKINNA. Þá fell Sigurðr agnhotr oc mart annara manna enn Olavr flyðe upp a land oc þaðan a dræifðiz flockrenn for Olavr suðr til Danmarkar feck þar sott oc andaðez i Arose. oc kalla Danir hann hælgan.

Bisp Peder Vagnsens boggave til domkirken

- 71 GAVEBREV FRA BISP PEDER VAGNSEN. Innotescat itaque tam presentibus quam futuris, quod sancti spiritus instinctu moniti, universos libros, quos habemus, beato Clementi conferimus in profectum servientium in illius ecclesia ministrorum futurorum, tamen adhibita cautione; nam speratis eveniunt sepe contraria, illud juris ex integro nobis salvum esse volumus in predictis libris, quod eorum usus in nostro tempore juxta nostrum arbitrium disponantur. Ordinate vero divina gratia, postquam suum solverimus nature debitum, illos & volumus & sub anatematis interminacione precipimus reponi in beati Clementis armario, a ministris ejus jure perpetuo possidendos.

Oprettelse af præbender ved domkirken

- 72 CELESTINUS III'S BREV TIL BISP PEDER VAGNSEN. Sicut autem ex parte tua, venerabilis in Christo frater, nostris est auribus intimatum, de bonis patrimonialibus & aliis, que rationabiliter acquisisti, ac de hiis, que commissa tibi ecclesia prius habuerat, sex prebendas provide statuisti canonicis assignandas, qui eidem ecclesie debeant deservire. Nos igitur statutum ipsum dignis in domino laudibus commendantes, ut firmiter omnibus futuris temporibus observetur, prout circumspecte ac provide factum est, sicut in autentico

Bispedømmets fattigdom

- 69 ØM KLOSTERS KRØNIKE. Dengang var bispedømmet overmåde fattigt og ringe; men bispen [*Svend*] udvidede og øgede dets gods og anseelse; og alt, hvad han gav klostret, var ud af hans eget arvegods, samt af hvad han kunde føje dertil af sit eget bords overflod i sin bispetid.

Olav Ugævas død i Århus

- 70 FAGRSKINNA. Da faldt Sigurd Agnhot og mange andre mænd, men Olav flygtede op i landet, og da hans skare blev drevet derfra, drog Olav sydpå til Danmark, blev syg der og udåndede i Århus, og danerne kalder ham en helgen.

Bisp Peder Vagnsens boggave til domkirken

- 71 GAVEBREV FRA BISP PEDER VAGNSEN. Det skal derfor være kendt såvel for nærværende som tilkommende, at vi, bevægede ved den hellige Ånds tilskyndelse, skænker alle bøger, vi ejer, til den hellige Clemens til gavn for de kommende præster, der gør tjeneste i hans kirke, dog med forsigtigt forbehold, thi det går ofte anderledes end håbet, og vi vil have os forbeholdt den ret uforkrænket til de omtalte bøger, at brugen af dem i vor levetid skal ordnes efter vort skøn. Men når vi efter Guds nådes bestemmelse har betalt naturen dens gæld, både vil vi og bestemmer vi, at de under trussel om band skal henlægges i den hellige Clemens' skab til eje for hans tjenere med stedsevarende ret.

Oprettelse af præbender ved domkirken

- 72 CELESTINUS IIIS BREV TIL BISP PEDER VAGNSEN. Som det fra dig [*Peder Vagnsen*], ærværdige broder i Christus, er forkyndt for vore øren, har du omsorgsfuldt bestemt at overgive til de kanniker, der skal gøre tjeneste i kirken, seks præbender, dannede af dine arvede godser og andre, som du klogt har erhvervet, og af dem, som den dig betroede kirke ligeledes forhen havde ejet. Idet vi anbefaler din bestemmelse til værdige lovprisninger i Herren, for at den kan overholdes urokkeligt for al fremtid, efter-

venerabilis fratris nostri Asgeri, Lundensis Archiepiscopi, Apostolice sedis legati, expressius continetur, auctoritate apostolica confirmamus & presentis scripti patrocinio communimus.

Magnus Nielsens brug af Århus som krigshavn

- 73 SAXO. Iam vero Ericus ad insulam, cui Syra nomen, appulerat. Quo ignorato, Magnus, aura quam eventu prosperior, ab Arusia solvit, navigiisque aliis alia præcurrentibus, sparsa incompositaque classe processit. Cuius Ericus adventu præcognito, scapha exceptus, nunc singulos, nunc universos classis suæ magistros maximeque Petrum et Haraldum, quorum dubiam suspectamque fidem habebat, impensioribus pugnæ hortamentis sollicitat.

Magnus Eriksens møde med kong Valdemar

- 74 SAXO. Quibus erectus Magnus plus spei in Absalonis auxilio quam metus in sua noxa reposuit. Quo evenit, ut, maiore formidinis parte deposita, propria repetere non dubitaret, navigationem, qua Iutiam petiturus erat, necessariis usibus instructurus. Quippe causam apud Arusiam dicere iubebatur ...

Sed Absalone, tametsi criminis acta ab eo confessio foret, nihil commissum, quo minus inviolatus discederet, constantius asserente, sociali illum navigatione prosequitur, plus amici monitis quam proprio pavori indulgens. Cui rex, omni Danica nobilitate stipatus, apud villam Wiby sibi per Absalonem oblato mensæ sacra communicare passus non est, ne convivam agendo offensam deponere videretur.

som det er sket omhyggeligt og forudseende, således som det tydeligt indeholdes i et skriftligt vidnesbyrd fra vor ærværdige broder Asger, ærkebisp i Lund, det apostolske sædes legat, bekræfter vi den ved vor apostolske myndighed og forstærker det ved nærværende skrivelser værn.

Magnus Nielsens brug af Århus som krigshavn

- 73 SAXO. Erik lå alt under Sejro; men det anede Magnus intet om, da han løb ud fra Århus; og lykken var ham ej så huld, som børen var blid: det ene skib løb om kap med det andet, og flåden blev derved splittet og sejlede afsted uden orden. Erik havde forud fået bud om hans komme og foer nu i en båd rundt til alle hovedsmænd på flåden, hver og en, især Peder og Harald, hvis troskab han havde et godt øje til, og æggede og manede dem indtrængende til kamp.

Magnus Eriksens møde med kong Valdemar

- 74 SAXO. [*Magnus Eriksen blev beroliget af Absalon.*] hvorved da Magnus også blev bedre til mode, så han nu, med Absalons hjælp i vente, ej var nær så bange for sin brøde, men lod en stor del af sin skræk fare og ej betænkte sig på at drage hjem til sit eget for at gøre sit skib sejlferdigt til sin Jyllandsfærd; kongen havde nemlig sat ham stævne i Århus, at tale sin sag....

Men da Absalon blev ved med at indprente ham, at selv om han tilstod sig skyldig, var der intet i vejen for at han fik lov til at drage bort i fred, sejlede han dog videre i følge med ham og tog mere hensyn til vennens råd end til sin egen frygt. Kongen opholdt sig i Viby, omgivet af hele den danske adel, og her ledte Absalon nu Magnus frem for ham; men Valdemar bød ham ikke til bords og vilde ej have ham til gæst, for at det ikke skulde se ud som om han atter tog ham til nåde.

Henvisninger til kildestederne

Der er anvendt følgende *forkortelser*:

Script. min. = *Scriptores minores historiarum Danicæ medii ævi rec.* M. Cl. Gertz, 1917–1922.

Script. rer. Dan. = *Scriptores rerum Danicarum medii ævi rec.* I. Langebek et P. F. Suhm, 1772–1792.

Adam af Bremen citeres efter Schmeidlers udgave (*Adam von Bremen: Hamburgische Kirchengeschichte*. 3. Aufl. hrsg. von Bernhard Schmeidler (*Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum*) 1917). – Oversættelserne skyldes Carsten L. Henrichsen (*Adam af Bremen: De hamburgske Ærkebispers Historie* oversat af Carsten L. Henrichsen (Selskabet for historiske kildekrifters oversættelse) 1930). – I henvisningerne anføres bog og kapitel (henholdsvis *scholion*).

Saxo citeres efter Olriks og Ræders udgave (*Saxonis Gesta Danorum rec. et ed.* J. Olrik et H. Ræder, 1931). – Oversættelserne skyldes Olrik (*Salses Danesaga* oversat af Jørgen Olrik (Ved Udvalget for Folkeoplysningens Fremme) 1908–1912). – I henvisningerne anføres, for den latinske tekst, bog og kapitel, for oversættelserne sidetal.

* * *

I det følgende bringes litteraturhenvisninger og kommenterende bemærkninger til de enkelte kildesteder, ordnet efter disses numre.

1. Adam af Bremen *schol.* 102. – I *Skalk* 1958, nr. 3, p. 22–27, har Thorkild Ramskou fremsat formodningen om, at Wendila er navnet på bebyggelsen på Lindholm høje.
2. *Smst.* IV, 4.
3. *Smst.* IV, 5.
4. *Smst.* IV, 16.
5. Danmarks Runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke. *Text*, 1942, nr. 63 (sp. 100, 598). – Fra korskangen ved Frue kirke, nu i Forhistorisk Museum. – Transskription: R þæxlan þænsi ix.....R Amunda s ua_x[x]. (x)u t (ell. l) Hepaby (?).
6. *Smst.* nr. 64 (sp. 101). – Forsvundet runesten, der skal have været på Frue kirkegård.
7. *Smst.* nr. 65 (sp. 102, 598). – Fremdraget 1847 ved Århus katedralskoles ombygning, nu i Forhistorisk Museum. – Transskription: [....?] Æsgir Biar (stenar þæssi?)
8. *Smst.* nr. 66 (sp. 103, 598). – Fra Århus Mølle, nu i Forhistorisk Museum. – Transskription: Gunulfr ok Øgotr ok Aslakr ok Roulfr respu sten þænsi æftir Ful, felaga sin, ær war þ..... y_{xx} døþr, þa kunungar barþusk.
9. *Smst.* nr. 67 (sp. 104, 598). – Fra Frue kirke, nu i Forhistorisk Museum. – Transkription: Kætil resþi sten þænsi æftir Inga, faþur sin.
10. *Smst.* nr. 68 (sp. 105, 599). – Fra Frue kirkes korgavl, nu i Forhistorisk Museum. – Transskription: Tosti (?) ok

- Hofi ok þer Frøbiorn respu sten þænsi æftir Azursaxa, felaga sin, harþa goban dræng. SAR do manna mæst unipingr; sar atti skip mæþ Arna.
11. Georg Galster: Århus' mønter. »*Den gamle By's» årbog* 1956, p. 22–27. Galster opfatter »II« i »Ciadwine on Aros II« alene som en udfyldning. Se også P. Hauberg: Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146. *Videnskabernes Selskabs Skrifter* 6. Rk., hist.-fil. Afd. V, 1, 1900, p. 205. – De anførte arbejder af Galster og Hauberg omtaler også andre mønter med forvirrede omskrifter, hvis henførelse til Hardeknuds mønter fra Århus er usikker.
 12. Galster, smst. p. 28–29. Om en lidt afvigende tekst i tilslutning til den første penning se Haubergs afhandling p. 211. – Galster antager, at kongenavnet i den anden af de anførte mønttekster er sat i stedet for møntprægerens navn, og mener, at møntens henførelse til Århus er usikker.
 13. Galster, smst. p. 29–30. Se også P. Hauberg: Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1146–1241. *Videnskabernes Selskabs Skrifter* 6. Rk., hist.-fil. Afd. V. 3, 1906, p. 35 og 41–42. – Brakteaten med indskriften AROS er af svenske forskere henført til Västerås, se Bengt Thordemann: Sveriges medeltidsmynt (Nordisk Kultur XXIX), 1936, p. 14, men foreslås af Galster (p. 31) at være præget i Århus. Om disse brakteater se også Georg Galster: Møntfundet fra Grenaa og de jyske Penninge fra Tiden 1146–1234. *Aarboeg for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1931, p. 237 ff. Her nævnes p. 242 en brakteat fra ærkebisp Arnold af Mainz (1153–60), der fejlagtigt er blevet henført til bisp Arnold af Århus (!).
 14. Script. min. I, p. 17. Oversat af Jørgen Olrik i Den ældste Danmarkskrønike (Roskildekrøniken) (Selskabet for historiske Kildeskrifters Oversættelse) 1898, p. 12.
 15. Saxo IX, 8; overs. II, p. 175.
 16. Script. min. I, p. 157.
 17. Smst. I, p. 159.
 18. Smst. I, p. 163.
 19. Smst. I, p. 170.
 20. *Annales Danici medii ævi*. Ed. Ellen Jørgensen (Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie) 1920, p. 68.
 21. Smst. p. 71.
 22. Smst. p. 132.
 23. *Fornmanna sögur* I, 1825, p. 109. Jfr. Óláfs saga Tryggvasonar en mesta. Udg. af Ólafur Halldórsson I (Editiones Arnamagnæanæ. Series A, vol. 1) 1958, p. 121. Oversat af C. C. Rafn i *Oldnordiske Sagaer* I, 1826, p. 99 f.
 24. Hans Rhuman: *Inscriptiones Arhusienses*. (Landsarkivet, Viborg). Prooemium.
 25. Bullen, der er dateret 2. jan. 948, gives efter A. D. Jørgensen: Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling II, 1878, tillæg p. 12 ff. Jfr. *Hamburgisches Urkundenbuch* I. Hrsg. von Johann Martin Lappenberg, 1842, p. 44. – De i [] indskudte ord skyldes A. D. Jørgensen, der yderligere foreslår visse rettelser i teksten. I stedet for det overleverede *cum illis eciam. . . septentrionalium parcium* foreslår han læst *cum illis etiam, qui nunc, tuo tempore divina protegente gratia, ad Christi conversi sunt fidem, videlicet episcopatus Danorum necnon omnium septentrionalium parcium* (»også med dem, som nu, på din tid ved den gud-

- dommelige nådes beskyttelse er omvendt til troen på Christus, nemlig bispedømmerne hos danerne sammen med alle de nordiske egne»). Det sidste afsnit af den gængsve tekst (*Apostolica itaque... adquirere valeas*) foreslår han ændret således: *Nos quoque, quemadmodum precatus es, monuius apostolicis literis [Bernardum, episcopum Alverstaden-sis et Thidardum, Hildenesensis ecclesiae], reverendissimos et tuos convicinos episcopos, quatenus te adjuvent, et ad te convenientes ordinare episcopos, in quibus canonice inveneris locis et competens designaverit ratio* (»Således som du har bed: om, har vi også med vort apostolske brev lagt [Bernhard, bisp af Halberstadt, og Thidard, bisp af Hildesheim], de ærværdige og dig nærboende bisper på sinde, at de hjælper dig og i enighed med dig indvier bisper til de steder, du kan finde på karonisk vis, og en fyldestgørende grund udpeger«).
26. Monumenta Germaniae historica. Leges, sectio 4: Constitutiones et acta imperatorum et regum I. Ed. L. Weiland, 1893, p. 13–14.
 27. Flodoardi annales. Smst. Scriptorum tomus III. Ed. G. H. Pertz, 1839, p. 395.
 28. Richeri historiarum libri III. Ed. II. Recogn. G. Waitz (Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum) 1877, p. 73–74 (II, 69).
 29. Hamburgisches Urkundenbuch I, 1842, p. 47–48. – Privilegiet er dateret Magdeburg 26. juni 965.
 30. Smst. p. 56–57. – Privilegiet er dateret Wildeshusen 18. marts 988.
 31. Adam af Bremen II, 3–4.
 32. Smst. II, 26.
 33. Script. min. I, p. 18. Oversat af Jørgen Olrik i Den ældste Danmarkskrønike, 1898, p. 14.
 34. Saxo X, 11,5; overs. II, p. 212–213.
 35. Adam af Bremen schol. 101.
 36. Saxo X, 13,1; overs. II, p. 219.
 37. Kristnisaga. Hrsg. von B. Kahle (Altnordische Saga-Bibliothek 11) 1905, p. 14–15.
 38. Adam af Bremen II, 46.
 39. Smst. IV, 1–2.
 40. Smst. III, 77.
 41. Orderici Vitalis Historiæ ecclesiasticæ libri XIII. Ed. A. le Prevost. II, 1840, p. 190. Oversat af P. Kierkegaard i Historiske beretninger om Normanner og Angelsaxere fra Orderik Vitals kirkehistorie I (Selskabet til historiske kildekrifters overførelse på modersmålet) 1889, p. 171–172.
 42. Two of the Saxon Chronicles parallel. Ed. by Charles Plummer, on the basis of an edition by John Earle. I, 1892, p. 205. Oversat af Torsten Dahl i Den oldengelske Krønike i Udvalg (Selskabet til historiske Kildekrifters Oversættelse) 1936, p. 75.
 43. Script. min. II, p. 191. Oversat af Jørgen Olrik i Øm Klosters Krønike. Aarhus Stifts Aarbøger XXV, 1932, p. 89 f.
 44. Gravstenen findes i Ry kirke, Tyrsting h. – Mellem *Sueno* og *episcopus* er et parti af indskriften meget forvitret, og det er usikkert, om der har været tekst her, og hvad der i givet fald har stået. Teksten er her gengivet normaliseret med opløste forkortelser efter udgiverens læsning juni 1960. Afvigende læsemåder og oversættelser findes følgende steder: Erik Pontoppidan: *Marmora Danica selectiora*

- II, 1741: *Hic tumulatus est Venerandus in Christo Pater Dominus SVENO Episcopus (sc. Arusiens.) Rosa papali ornatus. Ao Dni. MCLXXXIII. Cujus anima requiescat in pace.* (»Her er begravet den ærværdige fader i Christo herren Svend, biskop (af Århus), hædret med pavens rose. I det Herrens år 1183. Hans sjæl hvile i fred.«) J. Hoffmeyer: *Blade af Aarhus Bys Historie I, 1904–06, p. 55: Tumulatus est venerandus in Christo pater Dominus Sveno Episcopus, fundator monasterii Carae Insulae anno Jesu Christi 1183. Cujus anima requiescat in pace.* (»Her er begravet den ærværdige Fader i Christo og Herre, Biskop Svend, Grundlægger af den kære Ø's Kloster i Herrens Aar 1183. Gid hans sjæl hvile i Fred.«) Aarhus. Byens Historie og Udvikling gennem 1000 Aar, 1905, p. 107 (billedunderskrift): *Hic tumulatus est venerandus in Christo pater dominus Sveno [quondam] episcopus arisianus fundator monasterii caræ insulae sub anno domini MCLXXX tercio cuius anima requiescat in pace.* (»Her ligger begravet den hæderværdige Fader i Kristus, Hr. Svend, [fordum] Aarhus Biskop, Grundlægger af Cara insula-Klostret (Ϸ: Øm Kloster) i det Herrens Aar 1183. Hans Sjæl hvile i Fred!«) Aarhus gennem Tiderne I, 1939, p. 137 (Ejler Haugsted): *Hic tumulatus est venerandus in Christo pater Dominus Sveno Episcopus fundator monasterii Carae Insulae anno Jesu Christi 1183. Cujus anima requiescat in pace.* (»Her er begravet den ærværdige Fader i Christo og Herre, Biskop Svend, Grundlægger af Øm Kloster i det Herrens Aar 1183. Gid hans støv maa hvile i Fred.«)
45. Koret i Århus domkirke, se billedbi-
 laget tavle 20. – Om indskriften, blypladen og om gravens åbning 24. aug. 1830 se *Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed* I, 1832, p. 207–209.
46. Danmarks Kirker. Sorø Amt I, 1936, p. 90, afbildning p. 93 (Sorø kirke).
47. Adam af Bremen II, 78.
48. Theodrici Monachi Historia de antiquitate regum Norwagensium. Monumenta historica Norvegiæ. Udg. ved Gustav Storm, 1880, p. 49 f.
49. Fagrskinna. Udg. ved Finnur Jónsson (Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur) 1902–03, p. 213. I oversættelsen er skjaldeverset gengivet efter Finnur Jónsson: Den norskislandske skjaldedigtning B I, 1912, p. 337.
50. Flateyjarbok. Udg. af G. Vigfusson og C. R. Unger. III, 1868, p. 284. Prof. Gustav Albeck og prof. Chr. Westergaard-Nielsen gør opmærksom på, at oversættelsen er vanskeliggjort ved de mange meningsforstyrrende varianter i teksten. Den første strofe er overleveret 11 andre steder. Ordet *øðru* i første linie, hvor andre overleveringer har *auðu* (»øde«), kan give mening og er derfor oversat her. I anden strofe er der tale om en reel variant. Strofen er ikke af Tjodolf, men af Odd Kikineskjald. I første linie i tredje strofe er ordet *sunnan* (»sydfra«) glemt, og heller ikke den sidste strofe er fri for meningsforstyrrende fejl.
51. Snorri Sturluson: Heimskringla. Udg. af Finnur Jónsson, 1911, p. 439 ff. Oversat af Gustav Storm i Snorre Sturlason: Kongesagaer, 1900, p. 557 ff.
52. Smst. p. 445; overs. p. 563 f.
53. Sögur Danakonunga. Utg. av Carl af

- Petersens och Emil Olson (Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur) 1919–25, p. 56 f. Oversat af C. C. Rafn i *Oldnordiske Sæge*: XI, 1829, p. 186.
54. *Aarhusiensis liber. Script. rer. Dan. VI*, 1786, p. 387. – Brevet er dateret Lateranet 23. april 1197.
55. *Vitæ sanctorum Danorum. Ed. M. Cl. Gertz* (Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie) 1908–12, p. 400. Oversat af Hans Olrik i *Danske helgeners levned* (Selskabet for historiske Kildeskrifters Oversættelse) 1893–94, p. 299.
56. Smst. p. 400; overs. p. 300.
57. Arild Huitfeldt: *Den Geistlige Histori offuer alt Danmarckis Rige. 1604, Bb IIII v.*
58. Smst.
59. Smst. Cc r.
60. Hans Rhuman: *Inscriptiones Arhusienses. (Landsarkivet, Viborg). Titulus primus.*
61. *Danmarks Folkesagn I. Samlede af J. M. Thiele*, 1843, p. 234.
62. Erik Pontoppidan: *Annalæ: ecclesiæ Danicæ diplomatici I*, 1741, p. 340.
63. *Diplomatarium Danicum I, IV. Udg. ved Niels Skyum-Nielsen* (Det danske Sprog- og Litteraturselskab) 1958, p. 171. Oversat af Niels Skyum-Nielsen i *Danmarks Riges Breve I, IV* (Det danske Sprog- og Litteraturselskab) 1958, p. 111. – Diplomet er dateret 14. dec. 1203.
64. *Middelalderlig historisk Litteratur paa Modersmaalet. Indledning og Supplement til M. Lorenzens Gammeldanske Krøniker* ved Ellen Jørgensen (Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur) 1930, p. 15.
65. *Script. rer. Dan. I*, 1772, p. 339.
66. Adam af Bremen III, 13.
67. Saxo XIV, 22,1; overs. IV, p. 7.
68. *Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450. Udg. af Kr. Erslev* (Det kongelige danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog) 1901, p. 1 f. Oversat af Jørgen Olrik i *Øm Klosters Krønike. Aarhus Stifts Aarbøger XXV*, 1932, p. 80 f.
69. *Script. min. II*, p. 162. Oversat af Jørgen Olrik i *Øm Klosters Krønike* (se note 68), p. 61.
70. *Fagrskinna. Udg. ved Finnur Jónsson*, 1902–03, p. 375.
71. *Aarhusiensis liber. Script. rer. Dan. VI*, 1786, p. 405. – Gavebrevet er dateret Thorp 9. febr. 1195.
72. Smst. p. 387. – Brevet er dateret Lateranet 23. april 1197. Håndskriftet har ikke navnet Asger, men kun et A. Absalons navn ville passe bedre.
73. Saxo, XIII, 9,2; overs. III. p. 142.
74. Smst. XIV, 54, 22 og 25; overs. IV, p. 220 f.

BILLEDER

- Over for titelblad: Detail af Kristus-figur fra Åby kirke. Foto: Lennart Larsen.
- TAVLE 1 Århus-sten 4. Foto: Thomas Pedersen.
- TAVLE 2 Drikkehornsbeslag. Foto: Lennart Larsen.
- TAVLE 3 Beslag af kobber. Foto: Lennart Larsen.
- TAVLE 4 Lampe og lerkar fra vikingetiden. Foto: Lennart Larsen.
- TAVLE 5-7 Keramik og redskaber. Foto: Lennart Larsen.
- TAVLE 8 Våben. Foto: Lennart Larsen.
- TAVLE 9 Kristus-figur fra Åby kirke. Foto: Lennart Larsen.
- TAVLE 10 Mønter slåede i Århus. Foto: Lennart Larsen.
- TAVLE 11 Krypten til sct. Nicolai kirke. Foto: Thomas Pedersen.
- TAVLE 12 Krypten under udgravning. Foto: Ib Hansen.
- TAVLE 13 Dragefigur. Foto: Lennart Larsen.
- TAVLE 14 Midtparti af frontalet fra Lisbjerg kirke. Foto: Lennart Larsen.
- TAVLE 15 Åby gamle kirke og dens kragsten. Efter foto i Nationalmuseet.
- TAVLE 16 Billedkvader fra Håslø kirke. Foto: Lennart Larsen.
- TAVLE 17 Billedkvader fra Frederiksgade. Foto: Lennart Larsen.
- TAVLE 18 Fontekumme fra sct. Nicolai kilde og base fra »Trods Katholm«. Foto: Lennart Larsen.
- TAVLE 19 Lampe af granit. Foto: Lennart Larsen.
- TAVLE 20 Peder Vagnsens grav og gravskrift.
- TAVLE 21 Biskop Svends gravsten. Efter foto i Nationalmuseet.
- TAVLE 22 Relief af Peder Vagnsen. Efter foto i Nationalmuseet.
- TAVLE 23 Maleri af Hans Rhuman. Foto: Lennart Larsen.
- TAVLE 24 Adam af Bremen, side af håndskrift. Foto: Lennart Larsen.
- TAVLE 25 Saxo, side af Christiern Pedersens udgave 1514. Foto: Lennart Larsen.

INDHOLD

BIBLIOGRAFI OVER EMANUEL SEJRS FORFATTERSKAB

OG UDGIVERVIRKSOMHED XXXI

DET ÆLDSTE ÅRHUS

Forord 1

Indledning

Det ældste Århus 5

Beliggenhed 9

Runestene 15

Mønter 18

Kong Frode 21

De ældste bisper 29

Kampen 1043 39

Trækirken i Århus 41

Århus i landets historie 43

Kildesteder

Beliggenhed 48

Runestene 50

Mønter 52

Kong Frode 54

De ældste bisper 62

Kampen 1043 76

Trækirken i Århus 90

Århus i landets historie 94

Henvisninger til kildestederne 100

Billeder 106

PUBLIKATIONER

udgivet af

ÅRHUS BYHISTORISKE UDVALG

BARN I ÅRHUS. Redigeret af *Åge Bredsted, Vagn Dybdahl og Emanuel Sejr*. 1956. 139 sider. Udsolgt.

BARN I ÅRHUS. Ander samling. Redigeret af *Åge Bredsted, Vagn Dybdahl og Emanuel Sejr*. 1957. 183 sider. Kr. 15.50.

ÅRHUS-PROMENADE 1909-59. Redigeret af *Vagn Dybdahl og Finn H. Lauridsen*. 1958. 244 sider. Udsolgt.

Rasmus Nielsen: AARIUS I FYRRERNE. Ny udgave med oplysende noter af *Emanuel Sejr*. 1959. 164 sider. Kr. 19.50.

Emanuel Sejr: GAMLE ÅRHUSGADER. 1960. 154 sider. Udsolgt.

Helge Søgaard: DET ÆLDSTE ÅRHUS. 1961. 114 sider, 26 plancher. Kr. 27.50.

Denne bog er udført i
AARHUUS STIFTSBOGTRYKKERIE

Skrift
'MONOTYPE' SPECTRUM

Klicheer
BUCHTRUPS KLICHÉFABRIK

Farvereproduktioner
AARHUS KLICHÉANSTALT